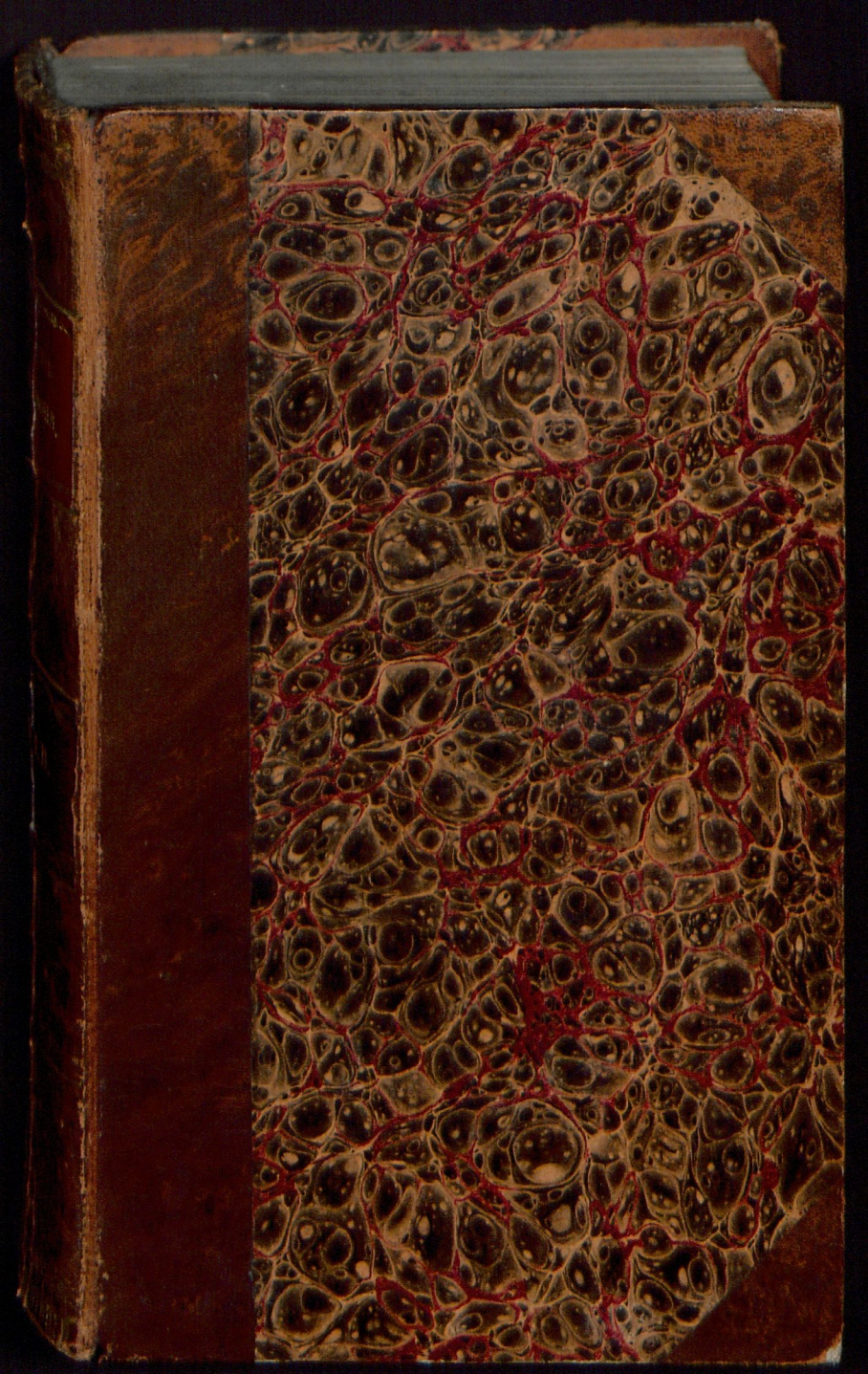
Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-774306-p0001-3

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-774306-p0002-9

M. TVLLII
CICERONIS
OPERA OMNIA.

TOMVS SECVNDVS.

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-774306-p0003-4

M. TVLLII CICERONIS OPERA

QVAE SVPERSVNT

OMNIA

SECVNDVM OPTIMAS NOVISSIMASQVE EDITIONES.

VOLVMEN SECVNDVM.

MANNHEMII,

Cura & Sumptibus Societatis literatae

MDCCLXXXIII.

Nunc apud Tobiam Loeffler.

M. TVLLII

CICERONIS

OPERA

QVAE SVPERSVNT

OMNIA

SECVNDVM OPTIMAS NOVISSIMASQVE

EDITIONES.

VOLVMEN SECVNDVM.

MANNHEMII,

Curis & Sumptibus Societatis Literariae

MDCCLXXXII.

M. TVLLII CICERONIS

AD

Q. FRATREM

DIALOGI TRES

DE

ORATORE.

DIALOGVS SEV LIBER PRIMVS.

COGITANTI mihi sæpenumero, & me- 1
moria veteri repetenti, perbeati fuisse, Quin- 1
te frater, illi videri solent, qui in optima republica, cum & honoribus, & rerum gestarum gloria florerent, eum vitæ cursum tenere potuerunt, ut vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. Ac fuit quidem, cum mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum præclara studia referendi, fore justum & prope ab omnibus concessum arbitrarer, si infinitus forensium rerum labor, & ambitionis occupatio, decursu honorum, etiam ætatis fluxu, constitisset. Quam spem 2
cogitationum & consiliorum meorum, cum graves communium temporum, tum varii

noſtri caſus fefellerunt. Nam qui locus quietis & tranquillitatis pleniſſimus fore videbatur, in eo maximæ moles moleſtiarum, & turbulentiſſimæ tempeſtates exſtiterunt. Neque vero nobis cupientibus atque exoptantibus fructus otii datus eſt ad eas artes, quibus a pueris dediti fuimus, celebrandas, in-
3 ter nosque recolendas. Nam prima ætate incidimus in ipſam perturbationem diſciplinæ veteris: & conſulatu devenimus in medium rerum omnium certamen atque diſcrimen: & hoc tempus omne poſt conſulatum objecimus iis fluctibus, qui, per nos a communi peſte depulſi, in noſmetipſos redundarunt. Sed tamen in his vel aſperitatibus rerum, vel anguſtiis temporis, obſequar ſtudiis noſtris, et, quantum mihi vel fraus inimicorum, vel cauſæ amicorum, vel reſpublica tribuet otii, ad ſcribendum potiſſimum con-
4 feram. Tibi vero, frater, neque hortanti deero, neque roganti. Nam neque auctoritate quiſpiam apud me plus valere te poteſt,
2 neque voluntate. Ac mihi repetenda eſt veteris cujuſdam memoriæ non ſane ſatis explicata recordatio, ſed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoſcas, quæ viri omnium eloquentiſſimi, clariſſimique ſenſe-

fint de omni ratione dicendi. Vis enim, ut 5
mihi fæpe dixifti; quoniam quæ pueris, aut
adoleſcentulis nobis ex commentariolis noſ-
tris inchoata ac rudia exciderunt, vix hac
ætate digna, & hoc uſu, quem ex cauſis,
quas diximus, tot tantiſque conſecuti ſumus;
aliquid iiſdem de rebus politius a nobis per-
fectiuſque proferri: ſoleſque nonnumquam
hac de re a me in diſputationibus noſtris diſ-
ſentire: quod ego prudentiſſimorum homi-
num artibus eloquentiam contineri ſtatuam;
tu autem illam ab elegantia doctrinæ ſegre-
gandam putes, & in quodam ingenii atque
exercitationis genere ponendam.

Ac mihi quidem ſæpenumero in ſummos 6
homines ac ſummis ingeniis præditos intuen-
ti, quærendum eſſe viſum eſt, quid eſſet,
cur plures in omnibus rebus, quam in di-
cendo admirabiles exſtitiſſent. Nam, quo-
cunque te animo & cogitatione converteris,
permultos excellentes in quoque genere vide-
bis, non mediocrium artium, ſed prope ma-
ximarum. Quis enim eſt, qui, ſi clarorum 7
hominum ſcientiam rerum geſtarum vel uti-
litate vel magnitudine metiri velit, non an-
teponat oratori imperatorem? Quis autem
dubitet, quin belli duces præſtantiſſimos ex

hac una civitate pæne innumerabiles, in dicendo autem excellentes vix paucos proferre
2 possimus? Jam vero, consilio ac sapientia qui regere ac gubernare rempublicam possent, multi nostra, plures patrum memoria, atque etiam majorum exstiterunt, cum boni perdiu nulli, vix autem singulis ætatibus singuli tolerabiles oratores invenirentur. Ac, ne quis forte cum aliis studiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam varietate litterarum versentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia comparandam putet; convertat animum ad ea ipsa artium genera, circumspiciatque, qui in iis floruerint, quamque multi: sic facillime, quanta oratorum sit, semperque fuerit paucitas,
3 judicabit. Neque enim te fugit, artium
9 omnium laudatarum procreatricem quandam, & quasi parentem eam, quam φιλοσοφίαν Græci vocant, ab hominibus doctissimis judicari, in qua difficile est enumerare, quot viri, quanta scientia, quantaque in suis studiis varietate & copia fuerint, qui non una aliqua in re separatim elaborarint, sed omnia, quæcunque possent, vel scientiæ pervestigatione, vel differendi ratione comprehen-

derint. Quis ignorat, ii, qui mathematici 10
vocantur, quanta in obſcuritate rerum, &
quam recondita in arte & multiplici ſubtili-
que, verſentur? quo tamen in genere ita
multi perfecti homines exſtiterunt, ut ne-
mo fere ſtuduiſſe ei ſcientiæ vehementius
videatur, quin, quod voluerit, conſecu-
tus ſit. Quis muſicis, quis huic ſtudio lit-
terarum, quod profitentur ii, qui gram-
matici vocantur, penitus ſe dedidit, quin
omnem illarum artium pæne infinitam vim &
materiam ſcientiæ cogitatione comprehende-
rit? Vere mihi hoc videor eſſe dicturus, ex 11
omnibus iis, qui in harum artium ſtudiis li-
beraliſſimis ſint doctrinisque verſati, mini-
mam copiam poëtarum egregiorum exſtitiſſe.
Atque in hoc ipſo numero, in quo perraro
exoritur aliquis excellens, ſi diligenter, &
ex noſtrorum, & ex Græcorum copia com-
parare voles, multo tamen pauciores orato-
res, quam poëtæ boni reperientur. Quod 12
hoc etiam mirabilius debet videri, quia ce-
terarum artium ſtudia fere reconditis atque
abditis e fontibus hauriuntur: dicendi autem
omnis ratio in medio poſita, communi quo-
dam in uſu, atque in hominum more & ſer-
mone verſatur: ut in ceteris id maxime ex-

cellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia sensuque disjunctum, in dicendo autem vitium vel maximum sit, a vulgari genere orationis atque a consuetudine com-
4 munis sensus abhorrere. Ac ne illud qui-
13 dem vere dici potest, aut plures ceteris artibus inservire, aut majore delectatione, aut spe uberiore, aut præmiis ad perdiscendum amplioribus commoveri. Atque, ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus summa dicendi vis & inventa est & perfecta: in hac ipsa civitate profecto nulla umquam vehementius, quam eloquentiæ studia vigue-
14 runt. Nam posteaquam imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo fere laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putavit. Ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquod præceptum artis esse arbitrarentur, tantum, quantum ingenio & cogitatione poterant, consequebantur. Post autem, auditis oratoribus Græcis, cognitisque eorum litteris, adhibitisque doctoribus, incredibili quodam nostri homines di-

cendi ſtudio flagraverunt. Excitabat eos 15
magnitudo & varietas, multitudoque in omni
genere cauſarum, ut ad eam doctrinam,
quam ſuo quisque ſtudio affecutus eſſet, ad-
jungeretur uſus frequens, qui omnium ma-
giſtrorum præcepta ſuperaret. Erant autem
huic ſtudio maxima, quæ nunc quoque ſunt,
expoſita præmia, vel ad gratiam, vel ad
opes, vel ad dignitatem. Ingenia vero (ut
multis rebus poſſumus judicare) noſtrorum
hominum multum ceteris [hominibus] omni-
um gentium præſtiterunt. Quibus de cau- 16
ſis, quis non jure miretur, ex omni memo-
ria ætatum, temporum, civitatum, tam
exiguum oratorum numerum inveniri?

Sed nimirum majus eſt hoc quiddam,
quam homines opinantur, & pluribus ex ar-
tibus ſtudiisque collectum. Quis enim aliud, 5
in maxima diſcentium multitudine, ſumma
magiſtrorum copia, præſtantiſſimis hominum
ingeniis, infinita cauſarum varietate, am-
pliſſimis eloquentiæ propoſitis præmiis, eſſe
cauſæ putet, niſi rei quandam incredibilem
magnitudinem ac difficultatem? Eſt enim 17
& ſcientia comprehendenda rerum plurima-
rum, ſine qua verborum volubilitas inanis
atque irridenda eſt: & ipſa oratio confor-

manda, non ſolum electione, ſed etiam conſtructione verborum: & omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoſcendi; quod omnis vis ratioque dicendi, in eorum, qui audiunt, mentibus aut ſedandis, aut excitandis expromenda eſt. Accedat eodem oportet lepos quidam facetiæque, & eruditio libero digna, celeritasque & brevitas & reſpondendi & laceſſendi, ſubtili venuſtate atque urbanitate
18 conjuncta. Tenenda præterea eſt omnis antiquitas, exemplorumque vis: neque legum aut juris civilis ſcientia negligenda eſt. Nam quid ego de actione ipſa plura dicam? quæ motu corporis, quæ geſtu, quæ vultu, quæ vocis conformatione ac varietate moderanda eſt: quæ ſola per ſe ipſa quanta ſit, hiſtrionum levis ars & ſcena declarat: in qua cum omnes in oris, & vocis, & motus moderatione elaborent, quis ignorat, quam pauci ſint, fuerintque, quos animo æquo ſpectare poſſimus? Quid dicam de theſauro rerum omnium, memoria, qui niſi cuſtos inventis cogitatisque rebus & verbis adhibeatur, intelligimus, omnia, etiam ſi præclariſſima
19 fuerint in oratore, peritura. Quamobrem mirari deſinamus, quæ cauſa ſit eloquentium

paucitatis, cum ex iis rebus universis eloquentia constet, quibus in singulis elaborare permagnum est, hortemurque potius liberos nostros, ceterosque, quorum gloria nobis & dignitas cara est, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut præceptis, aut magistris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, sed aliis quibusdam, se id, quod expetunt, consequi posse confidant. Ac mea quidem sententia nemo poterit esse 6
omni laude cumulatus orator, nisi erit omni- 20
um rerum magnarum atque artium scientiam consecutus. Etenim ex rerum cognitione efflorescat & redundet oportet oratio: quæ nisi subest, res ab oratore percepta & cognita, inanem quandam habet elocutionem & pæne puerilem. Neque vero ego 21
hoc tantum oneris imponam, nostris præsertim oratoribus, in hac tanta occupatione urbis, ac vitæ, nihil ut iis putem licere nescire: quamquam vis oratoris, professioque ipsa bene dicendi, hoc suscipere ac polliceri videtur, ut omni de re, quæcunque sit proposita, ab eo ornate, copioseque dicatur. Sed quia non dubito, quin hoc plerisque im- 22
mensum infinitumque videatur, & quod Græcos homines non solum ingenio & doctri-

na, sed etiam otio studioque abundantes, partitionem quandam artium feciſſe video, neque in univerſo genere ſingulos elaboraſſe, ſed ſepoſuiſſe a ceteris dictionibus eam partem dicendi, quæ in forenſibus diſceptationibus judiciorum, aut deliberationum verſaretur, & id unum genus oratori reliquiſſe; non complectar in his libris amplius, quam quod huic generi, re quæſita, & multum diſputata, ſummorum hominum prope conſenſu eſt tributum: repetamque, non ab incunabulis noſtræ veteris puerilisque doctrinæ, quendam ordinem præceptorum, ſed ea, quæ quondam accepi in noſtrorum hominum eloquentiſſimorum, & omni dignitate principum, diſputatione eſſe verſata: non quod illa contemnam, quæ Græci dicendi artifices & doctores reliquerunt; ſed, cum illa pateant, in promtuque ſint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatius explicari, aut planius exprimi poſſint, dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus ſumma dicendi laus a noſtris hominibus conceſſa eſt, auctoritatem Græcis anteponam.

23

7 Cum igitur vehementius inveheretur in
24 cauſam principum conſul Philippus, Druſique tribunatus, pro ſenatus auctoritate ſuſ-

ceptus, infringi jam debilitarique videretur; dici mihi memini, ludorum Romanorum diebus, L. Craſſum, quaſi colligendi ſui cauſa, ſe in Tuſculanum contuliſſe: veniſſe eodem ſocerum ejus, qui fuiſſe Quintus Mucius dicebatur, & M. Antonius, homo & conſiliorum in republica ſocius, & ſumma cum Craſſo familiaritate conjunctus. Exierant autem cum ipſo Craſſo adoleſcentes duo, Druſi maxime familiares, & in quibus magnam tum ſpem majores natu dignitatis ſuæ collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, & P. Sulpicius, qui deinceps eum magiſtratum petiturus putabatur. Hi primo die de temporibus illis, deque univerſa republica, quam ob cauſam venerant, multum inter ſe uſque ad extremum tempus diei collocuti ſunt. Quo quidem in ſermone multa divinitus a tribus illis conſularibus Cotta deplorata & commemorata narrabat, ut nihil incidiſſet poſtea civitati mali, quod non impendere illi tanto ante vidiſſent: eo autem omni ſermone confecto, tantam in Craſſo humanitatem fuiſſe, ut, cum lauti accubuiſſent, tolleretur omnis illa ſuperioris triſtitia ſermonis, eaque eſſet in homine jucunditas, & tantus in jocando lepos, ut

dies inter eos curiæ fuisse videretur, convi-
28 vium Tusculani. Postero autem die, cum illi majores natu satis quiessent, & in ambulationem ventum esset; dicebat tum, Scævolam, duobus spatiis tribusve factis, dixisse: Cur non imitamur, Crasse, Socratem illum, qui est in Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus admonuit, quæ non minus ad opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quam illa, cujus umbram secutus est Socrates, quæ mihi videtur non tam ipsa aquula, quæ describitur, quam Platonis oratione creviſſe: & quod ille duriſſimis pedibus fecit, ut se abjiceret in herbam, atque ita illa, quæ philosophi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus
29 certe concedi est æquius. Tum Crassum: Immo vero commodius etiam; pulvinosque poposciſſe, & omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, consediſſe dicebat.

8 Ibi, ut ex priſtino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quendam de studio dicendi
30 intuliſſe. Qui cum ita esset exorsus: Non sibi cohortandum Sulpicium & Cottam, sed magis utrumque collaudandum videri, quod tantam jam essent facultatem adepti, ut non

æqua-

æqualibus suis solum anteponerentur, sed cum majoribus natu compararentur. Neque vero mihi quidquam, inquit, præstabilius videtur, quam posse dicendo tenere hominum cœtus, mentes allicere, voluntates impellere, quo velit: unde autem velit, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeque in pacatis tranquillisque civitatibus, præcipue semper floruit, semperque dominata est. Quid enim est aut tam admi- 31
rabile, quam ex infinita multitudine hominum existere unum, qui id, quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam jucundum cognitu atque auditu, quam sapientibus sententiis gravibusque verbis ornata oratio & polita? aut tam potens, tamque magnificum, quam populi motus, judicum religiones, senatus gravitatem, unius oratione converti? Quid tam 32
porro regium, tam liberale, tam munificum, quam opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam necessarium, quam tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel provocare improbos, vel te ulcisci lacessitus? Age vero, ne semper forum, subsellia, rostra, cu-

riamque meditere, quid esse potest in otio aut jucundius, aut magis proprium humanitatis, quam sermo facetus ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præstamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, & quod
33 exprimere dicendo sensa possumus. Quamobrem quis hoc non jure miretur, summeque in eo elaborandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maxime bestiis præstent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut vero jam ad illa summa veniamus; quæ vis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare, aut a fera, agrestique vita ad hunc humanum cultum civilemque deducere, aut, jam constitutis civitatibus, leges,
34 judicia, jura describere? Ac, ne plura, quæ sunt pæne innumerabilia, consecter, comprehendam brevi; sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione & sapientia non solum ipsius dignitatem, sed & privatorum plurimorum, & universæ reipublicæ salutem maxime contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes: atque in id studium, in quo estis, incumbite, ut & vobis honori, & amicis utilitati, & reipublicæ emolumen-
9 to esse possitis. Tum Scævola comiter, ut
35 solebat, Cetera, inquit, assentior Crasso, ne

aut de C. Lælii, ſoceri mei, aut de hujus, generi, aut arte, aut gloria detraham: ſed illa duo, Craſſe, vereor, ut tibi poſſim concedere; unum, quod ab oratoribus civitates & initio conſtitutas, & ſæpe conſervatas eſſe dixiſti: alterum, quod, remoto foro, concione, judiciis, ſenatu, ſtatuiſti, oratorem in omni genere ſermonis & humanitatis eſſe perfectum. Quis enim tibi hoc conceſ- 36
ſerit, aut initio genus hominum in montibus ac ſilvis diſſipatum, non prudentium conſiliis compulſum potius, quam diſertorum oratione delinitum, ſe oppidis mœnibusque ſepſiſſe? aut vero reliquas utilitates, aut in conſtituendis, aut conſervandis civitatibus non a ſapientibus & fortibus viris, ſed a diſertis & ornate dicentibus eſſe conſtitutas? An vero tibi Romulus ille aut paſtores & 37
convenas congregaſſe, aut Sabinorum connubia conjunxiſſe, aut finitimorum vim repreſſiſſe eloquentia videtur, non conſilio & ſapientia ſingulari? Quid enim? in Numa Pompilio, quid? in Ser. Tullo, quid? in ceteris regibus, quorum multa ſunt eximia ad conſtituendam rempublicam, num quod eloquentiæ veſtigium apparet? Quid? exactis regibus, (tametſi ipſam exactionem mente,

non lingua, perfectam L. Bruti esse cernimus,) sed deinceps omnia, nonne plena con-
38 filiorum, inania verborum videmus? Ego vero si velim & nostræ civitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quam adjumenta, per homines eloquentissimos importata: sed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Crasse, vobis duobus, eloquentissimos audisse Ti. & C. Sempronios, quorum pater homo prudens & gravis, haudquaquam eloquens, & sæpe alias, & maxime censor, saluti reipublicæ fuit. Atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu atque verbo libertinos in urbanas tribus transtulit; quod nisi fecisset, rempublicam, quam nunc vix tenemus, jam diu nullam haberemus. At vero ejus filii diserti, & omnibus vel naturæ, vel doctrinæ præsidiis ad dicendum parati, cum civitatem vel paterno consilio, vel avitis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, ut ais, civitatum, eloquentia, rempublicam
10 dissipaverunt. Quid? leges veteres, mores-
39 que majorum; quid? auspicia, quibus & ego, & tu, Crasse, cum magna reipublicæ salute præsumus; quid? religiones & cæremoniæ;

quid? hæc jura civilia, quæ jam pridem in noſtra familia ſine ulla eloquentiæ laude verſantur; num aut inventa ſunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? Equidem & Ser. Galbam memoria teneo, 40
divinum hominem in dicendo, & M. Æmilium Porcinam, & C. ipſum Carbonem, quem tu adoleſcentulus perculiſti, ignarum legum, hæſitantem in majorum inſtitutis, rudem in jure civili: & hæc ætas noſtra, præter te, Craſſe, qui tuo magis ſtudio, quam proprio munere aliquo diſertorum, jus a nobis civile didiciſti, quod interdum pudeat, juris ignara eſt.

Quod vero in extrema oratione, quaſi 41
tuo jure ſumſiſti, oratorem in omnis ſermonis diſputatione copioſiſſime poſſe verſari, id, niſi hic in tuo regno eſſemus, non tuliſſem, multisque præeſſem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex jure manu conſertum vocarent, quod in alienas poſſeſſiones tam temere irruiſſes. Agerent enim te- 42
cum lege primum Pythagorei omnes atque Democritici, ceterique, in ſuo genere, phyſici vindicarent, ornati homines in dicendo & graves, quibuscum tibi juſto ſacramento contendere non liceret. Urgerent præterea

philosophorum greges, jam ab illo fonte & capite Socrate, nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire convincerent: & cum universi in te impetum fecissent, tum singulæ familiæ litem
43 tibi intenderent. Instaret Academia, quæ, quidquid dixisses, id teipsum negare cogeret. Stoici vero nostri disputationum suarum, atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent. Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putares esse adjumenta, atque ornamenta dicendi, ab se peti vincerent oportere: ac non solum meliora, sed etiam multo plura Aristotelem Theophrastumque de his rebus, quam omnes dicendi ma-
44 gistros, scripsisse ostenderent. Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ne minima quidem societate contingitur. Quamobrem ista tanta, tamque multa, profitenda, Crasse, non censeo. Satis id est magnum, quod potes præstare, ut in judiciis ea causa, quamcumque tu dicis, melior & probabilior esse videatur: ut in concionibus & sententiis dicendis ad persuadendum tua plurimum valeat oratio: denique ut prudentibus diserte,

ſtultis etiam vere dicere videaris. Hoc amplius ſi quid poteris, non id mihi videbitur orator, ſed Craſſus ſua quadam propria, non communi oratorum facultate, poſſe.

Tum ille, Non ſum, inquit, neſcius, II
Scævola, iſta inter Græcos dici & diſceptari 45
ſolere. Audivi enim ſummos homines, cum quæſtor ex Macedonia veniſſem Athenas, florente Academia, ut temporibus illis ferebatur, quod eam Charmadas, & Clitomachus, & Æſchines obtinebant. Erat etiam Metrodorus, qui cum illis una ipſum illum Charmadam diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum & copioſiſſimum. Vigebat auditor Panætii illius tui Mneſarchus; & peripatetici Critolai Diodorus. Multi erant præterea præclari 46
in Philoſophia & nobiles, a quibus omnibus una pæne voce repelli oratorem a gubernaculis civitatum, excludi ab omni doctrina rerumque majorum ſcientia, ac tantum in judicia & conciunculas, tamquam in aliquod piſtrinum, detrudi & compingi videbam. Sed ego neque illis aſſentiebar, neque harum 47
diſputationum inventori & principi longe omnium in dicendo graviſſimo & eloquentiſſimo, Platoni, cujus tum Athenis cum Char-

mada diligentius legi Gorgiam: quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus videbatur. Verbi enim controversia jam diu torquet Græculos homines, conten-
48 tionis cupidiores, quam veritatis. Nam si quis hunc statuit esse oratorem, qui tantummodo in jure, aut in judiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiose loqui, tamen huic ipsi multa tribuat & concedat necesse est. Neque enim sine multa pertractatione omnium rerumpublicarum, neque sine legum, morum, juris scientia, neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callide versari, & perite potest. Qui autem hæc cognoverit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam recte tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil vis esse, nisi composite, ornate, copiose eloqui: quæro, id ipsum qui possit assequi sine ea scientia, quam ei non concedis? Dicendi enim virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, exstare non
49 potest. Quamobrem, si ornate locutus est, sicut fertur, & mihi videtur, physicus ille Democritus; materies illa fuit physici,

de qua dixit: ornatus vero ipſe verborum, oratoris putandus eſt. Et, ſi Plato de rebus a civilibus controverſiis remotiſſimis, divinitus eſt locutus, quod ego concedo: ſi item Ariſtoteles, ſi Theophraſtus, ſi Carneades in rebus iis, de quibus diſputaverunt, eloquentes, & in dicendo ſuaves, atque ornati fuerunt: ſint hæ res, de quibus diſputant, in aliis quibusdam ſtudiis: oratio quidem ipſa, propria eſt hujus unius rationis, de qua loquimur, & quærimus. Etenim videmus, iisdem de rebus jejune quosdam & exiliter, ut eum, quem acutiſſimum ferunt, Chryſippum, diſputaviſſe, neque ob eam rem philoſophiæ non ſatisfeciſſe, quod non habuerit hanc dicendi in arte aliena facultatem. Quid ergo intereſt? aut qui diſcernes eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate & elegantia non utuntur? Unum erit profecto, quod ii, qui bene dicunt, afferant proprium; compoſitam orationem, & ornatam, & artificio quodam, & expolitione diſtinctam. Hæc autem oratio, ſi res non ſubeſt ab oratore percepta & cognita; aut nulla ſit neceſſe eſt, aut omnium irriſione ludatur. Quid eſt enim tam fu-

rioſum, quam verborum, vel optimorum atque ornatiſſimorum, ſonitus inanis, nulla ſubjecta ſententia, nec ſcientia? Quicquid erit igitur quacunque ex arte, quocumque de genere, id orator, ſi, tanquam clientis cauſam, didicerit, dicet melius & ornatius, quam ille ipſe ejus rei inventor, atque arti-
52 fex. Nam ſi quis erit, qui hoc dicat, eſſe quaſdam oratorum proprias ſententias, atque cauſas, & certarum rerum forenſibus cancellis circumſcriptam ſcientiam; fatebor equidem in his magis aſſidue verſari hanc noſtram dictionem: ſed tamen in his ipſis rebus permulta ſunt, quæ iſti magiſtri, qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent.
53 Quis enim neſcit, maximam vim exiſtere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hiſce iiſdem permotionibus ad lenitatem, miſericordiamque revocandis? quare, niſi qui naturas hominum, vimque omnem humanitatis, cauſasque eas, quibus mentes aut incitantur, aut reflectuntur, penitus perſpexerit, dicendo, quod volet, perficere
54 non poterit. Atqui totus hic locus philoſophorum proprius videtur: neque orator, me auctore, umquam repugnabit: ſed, cum illis

cognitionem rerum conceſſerit, quod in ea
ſolum illi voluerint elaborare; tractationem
orationis, quæ ſine illa ſcientia nulla eſt,
ſibi aſſumet: hoc enim eſt proprium oratoris,
quod ſæpe jam dixi, oratio gravis, & orna-
ta, & hominum ſenſibus ac mentibus accom-
modata. Quibus de rebus Ariſtotelem & 13
Theophraſtum ſcripſiſſe fateor. Sed vide, 55
ne hoc, Scævola, totum ſit a me. Nam
ego, quæ ſunt oratori cum illis communia,
non mutuor ab illis: iſti quæ de his rebus
diſputant, oratorum eſſe concedunt. Itaque
ceteros libros, artis iſti ſuæ nomine, hos
rhetoricos & inſcribunt & appellant. Et- 56
enim cum illi in dicendo inciderint loci (quod
perſæpe evenit) ut de diis immortalibus, de
pietate, de concordia, de amicitia, de com-
muni civium, de hominum, de gentium ju-
re, de æquitate, de temperantia, de magni-
tudine animi, de omni virtutis genere ſit
dicendum, clamabunt, credo, omnia gym-
naſia, atque omnes philoſophorum ſcholæ,
ſua hæc eſſe omnia propria; nihil omnino
ad oratorem pertinere. Quibus ego, ut de 57
his rebus omnibus in angulis, conſumendi
otii cauſa, differant, cum conceſſero, illud
tamen oratori tribuam & dabo, ut eadem,

de quibus illi tenui quodam exsanguique sermone disputant, hic cum omni gravitate & jucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis tum Athenis differebam. Cogebat enim me M. Marcellus hic noster, qui nunc ædilis curulis est, & profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset; ac jam tum erat adolescentulus his stu-
58 diis mirifice deditus. Jam vero de legibus instituendis, de bello, de pace, de sociis, de vectigalibus, de jure civili generatim in ordines ætatesque descripto, dicant vel Græci, si volunt, Lycurgum aut Solonem (quamquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) sciisse melius, quam Hyperidem, aut Demosthenem, perfectos jam homines in dicendo, & perpolitos: vel nostros decemviros, qui XII. tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere & Ser. Galbæ, & socero tuo C. Lælio, quos constat dicendi
59 gloria præstitisse. Numquam enim negabo, esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis atque tractandis studium suum omne posuerunt: sed oratorem plenum atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit varie copioseque dicere.

Etenim sæpe in iis causis, quas omnes pro- 14
prias esse oratorum consitentur, est aliquid,
quod non ex usu forensi, quem solum orato-
ribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua
scientia sit promendum atque sumendum.
Quæro enim, num possit aut contra impera- 60
torem, aut pro imperatore dici, sine rei mi-
litaris usu, aut sæpe etiam sine regionum
terrestrium aut maritimarum scientia? num
apud populum de legibus jubendis, aut ve-
tandis? num in senatu de omni reipublicæ
genere [dici] sine summa rerum civilium cogni-
tione & prudentia? num admoveri possit
oratio ad sensus animorum atque motus vel
inflammandos, vel etiam exstinguendos, (quod
unum in oratore dominatur,) sine diligentis-
sima perveſtigatione earum omnium ratio-
num, quæ de naturis humani generis ac mo-
ribus a philosophis explicantur? Atque haud 61
scio, an minus hoc vobis sim probaturus:
equidem non dubitabo, quod sentio, dicere.
Physica ista ipsa, & mathematica, & quæ
paullo ante certarum artium propria posuisti,
scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur.
Illustrare autem oratione si quis istas ipsas
artes velit, ad oratoris ei confugiendum est
facultatem. Neque enim, si Philonem illum 62

architectum, qui Athenienſibus armamentarium fecit, conſtat, perdiſerte populo rationem operis ſui reddidiſſe, exiſtimandum eſt, architecti potius artificio diſertum, quam oratoris, fuiſſe. Nec, ſi huic M. Antonio pro Hermodoro fuiſſet de navalium opere dicendum, non, cum ab illo cauſam didiciſſet, ipſe ornate de alieno artificio copioſeque dixiſſet? Neque vero Aſclepiades is, quo nos medico amicoque uſi ſumus, tum, cum eloquentia vincebat ceteros medicos, in eo ipſo, quod ornate dicebat, medicinæ
63 facultate utebatur, non eloquentiæ. Atque illud eſt probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere ſolebat, omnes in eo, quod ſcirent, ſatis eſſe eloquentes: illud verius, neque quemquam in eo diſertum eſſe poſſe, quod neſciat, neque, ſi id optime ſciat, ignarusque ſit faciundæ ac poliendæ orationis, diſerte id ipſum poſſe, de quo
15 ſciat, dicere. Quam ob rem, ſi quis uni-
64 verſam & propriam oratoris vim definire, complectique vult, is orator erit, mea ſententia, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quæcunque res inciderit, quæ ſit dictione explicanda, prudenter, & compoſite, & or-

nate, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. Sin cuipiam nimis infi- 65
nitum videtur, quod ita posui, *quacumque de re*, licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat atque amputet: tamen illud tenebo, si, quæ ceteris in artibus aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantumque ea teneat, quæ sint in disceptationibus, atque in usu forensi; tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cum cognoverit ab iis, qui tenent, quæ sint in quaque re, multo oratorem melius, quam ipsos illos, quorum eæ sunt artes, esse dicturum. Ita si de re 66
militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret a C. Mario affini nostro, & cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario pæne hic melius, quam ipse, illa scire videatur: sin de jure civili; tecum communicabit, teque hominem prudentissimum & peritissimum in iis ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit: sin quæ res inciderit, 67
in qua de natura, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit, forsitan, si ei sit visum, (etsi hæc quidem nosse debet orator,) cum Sex. Pompejo, erudito homine in philosophia, communicarit: hoc profecto

efficiet, ut quamcunque rem a quoque cognorit, de ea multo dicat ornatius, quam ille
68 ipse, unde cognorit. Sed si me audierit, quoniam philosophia in tres partes est tributa, in naturæ obscuritatem, in differendi subtilitatem, in vitam atque mores; duo illa relinquamus, atque largiamur inertiæ nostræ: tertium vero, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in quo
69 magnus esse possit, relinquemus. Quare hic locus de vita & moribus totus est oratori perdiscendus: cetera si non didicerit, tamen poterit, si quando opus erit, ornare dicendo, si modo erunt ad eum delata, & tradita.
16 Etenim si constat inter doctos, hominem ignarum astrologiæ, Aratum, ornatissimis atque optimis versibus de cœlo stellisque dixisse: si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum, Nicandrum Colophonium, poëtica quadam facultate, non rustica, scripsisse præclare: quid est, cur non orator de rebus iis eloquentissime dicat, quas ad certam cau-
70 sam tempusque cognorit? Est enim finitimus oratori poëta, numeris adstrictior paulo, verborum autem licentia liberior, multis vero ornandi generibus socius, ac pæne par: in hoc quidem certe prope idem, nullis ut termi-

terminis circumscribat aut definiat jus suum,
quo minus ei liceat eadem illa facultate &
copia vagari, qua velit. Namque illud qua- 71
re, Scævola, negasti te fuisse laturum, nisi
in meo regno esses, quod in omni genere ser-
monis, in omni parte humanitatis dixerim
oratorem perfectum esse debere? Numquam
mehercule hoc dicerem, si eum, quem fin-
go, meipsum esse arbitrarer. Sed, ut sole- 72
bat C. Lucilius sæpe dicere, homo tibi sub-
iratus, mihi propter eam ipsam causam mi-
nus, quam volebat, familiaris, sed tamen
& doctus, & perurbanus: sic sentio, nemi-
nem esse in oratorum numero habendum,
qui non sit omnibus iis artibus, quæ sunt
libero dignæ, perpolitus: quibus ipsis, si
in dicendo non utimur, tamen apparet at-
que exstat, utrum simus earum rudes, an
didicerimus. Ut, qui pila ludunt, non utun- 73
tur in ipsa lusione artificio proprio palæstræ,
sed indicat ipse motus, didicerintne palæ-
stram, an nesciant: & qui aliquid fingunt,
etsi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum
sciant pingere, an nesciant, non obscurum
est: sic in orationibus hisce ipsis judiciorum,
concionum, senatus, etiamsi proprie ceteræ
non adhibentur artes, tamen facile declara-

tur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio fit opere jactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit.

17 74 Tum ridens Scævola, Non luctabor, inquit tecum, Crasse, amplius. Id enim ipsum, quod contra me locutus es, artificio quodam es consecutus, ut & mihi, quæ ego vellem non esse oratoris, concederes: & ea ipsa nescio quomodo rursus detorqueres, at- 75 que oratori propria traderes. Hæc, cum ego prætor Rhodum veniissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ Apollonio, ea, quæ a Panætio acceperam, contulissem: irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam atque contemsit, multaque non tam graviter dixit, quam facete. Tua autem fuit oratio ejusmodi, non ut ullam artem doctrinamve contemneres, sed ut omnes comites ac 76 ministras oratoris esse diceres. Quas ego, si quis sit unus complexus omnes, idemque si ad eas facultatem istam ornatissimæ orationis adjunxerit; non possum dicere, eum non egregium quendam hominem atque admirandum fore: sed is, si qui esset, aut si etiam umquam fuisset, aut vero si esse posset, tu esses unus profecto, qui & meo judicio, & omni-

um, vix ullam ceteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti. Verum si 77
tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus civilibusque versetur, quin scias, neque eam tamen scientiam, quam adjungis oratori, complexus es; videamus, ne plus ei tribuas, quam res & veritas ipsa concedat.

Hic Crassus, Memento, inquit, me non 78
de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui ante ad agendum, quam ad cognoscendum venimus: quos in foro, quos in ambitione, quos in republica, quos in amicorum negotiis, res ipsa ante confecit, quam possemus aliquid de rebus tantis suspicari. Quod si tibi tantum in nobis videtur esse, qui- 79
bus etiamsi ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, & otium, & hercule etiam studium illud discendi acerrimum defuit: quid censes, si ad alicujus ingenium vel majus illa, quæ ego non attigi, accesserint? qualem illum, & quantum oratorem futurum?

Tum Antonius, Probas mihi, inquit, 18
ista, Crasse, quæ dicis: nec dubito, quin 80
multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum atque artium rationem

81 naturamque comprehenderit. Sed primum id difficile est factu, præsertim in hac nostra vita, nostrisque occupationibus: deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur eorum hominum, de quibus paullo ante dixisti, quamvis illi ornate & graviter, aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est verborum & lætum, sed palæstræ magis & olei, quam hujus civilis turbæ
82 ac fori. Namque egomet, qui sero ac leviter Græcas litteras attigissem, tamen cum proconsule in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus: sed, cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos fere ipsos, qui abs te modo sunt nominati, cumque hoc, nescio quomodo, apud eos increbuisset, me in causis majoribus, sicuti te, solere versari, pro se quisque, ut poterat, de officio & ratione oratoris dis-
83 putabat. Horum alii, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam operarios, lingua celeri & exercitata; oratorem autem,

nisi qui sapiens esset, esse neminem: atque ipsam eloquentiam, quod ex bene dicendi scientia constaret, unam quandam esse virtutem, &, qui unam virtutem haberet, omnes habere, easque esse inter se æquales & pares: ita, qui esset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat spinosa quædam & exilis oratio, longeque a nostris sensibus abhorrebat. Charmadas 84
vero multo uberius iisdem de rebus loquebatur; non quo aperiret sententiam suam (hic enim mos erat patrius Academiæ, adversari semper omnibus in disputando) sed cum maxime tamen hoc significabat, eos, qui rhetores nominarentur, & qui præcepta traderent, nihil plane tenere, neque posse quemquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inventa didicisset. Disputabant con- 19
tra diserti homines, Athenienses, & in re- 85
publica causisque versati, in quis erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus, hospes meus; qui cum diceret esse quandam prudentiam, quæ versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum & regendarum rerum publicarum, excitabatur homo promtus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili varietate rerum & copia.

Omnes enim partes illius ipsius prudentiæ petendas esse a philosophia dicebat, neque ea, quæ statuerentur in republica de diis immortalibus, de disciplina juventutis, de justitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, ceteraque, sine quibus civitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, usquam in eorum inveniri libellis.
86 Quod si tantam vim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur: quærebat, cur de procœmiis, & de epilogis, & de hujusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri: de civitatibus instituendis, de scribendis legibus, de æquitate, de justitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, littera in eorum libris nulla invenire-
87 tur. Ipsa vero præcepta sic illudere solebat, ut ostenderet, non modo eos illius expertes esse prudentiæ, quam sibi asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi rationem ac viam nosse. Caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud quos ageret, talis, qualem se ipse optaret, videretur: id fieri vitæ dignitate, de qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent: & uti eorum, qui audirent, sic afficerentur ani-

mi, ut eos affici vellet orator: quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem moverentur: hæc autem esse penitus in media philosophia retrusa atque abdita; quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent. Ea Menedemus 88
exemplis magis, quam argumentis, conabatur refellere. Memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclare scripta pronuntians, dicebat, illum in animis vel judicum, vel populi, in omnem partem dicendo permovendis, non fuisse ignarum, quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret ille sine philosophia quemquam scire posse. Huic 20
ille respondebat, non se negare Demosthe- 89
nem summam prudentiam, summamque vim habuisse dicendi: sed sive ille hoc ingenio potuisset, sive, id quod constaret, Platonis studiosus audiendi fuisset; non, quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse quærendum. Sæpe etiam in eam partem ferebatur 90
oratione, ut omnino disputaret, nullam artem esse dicendi: idque cum argumentis docuerat, quod ita nati essemus, ut & blandiri, & suppliciter insinuare iis, a quibus esset

petendum, & adversarios minaciter terrere possemus, & rem gestam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & id, quod contra diceretur, refellere, & ad extremum deprecari aliquid, & conqueri; quibus in rebus omnis oratorum versaretur facultas: & quod consuetudo, exercitatioque & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum
91 copia nitebatur. Nam primum, quasi dedita opera neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cum repeteret usque a Corace, nescio quo, & Tisia, quos artis illius inventores & principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scire curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam, (sive ille irridens, sive quod ita putaret atque ita audisset,) me in illo numero, qui illa non didicissem, & tamen (ut ipse dicebat) possem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum illi alterum facile assentiebar, nihil me didicisse; in altero autem me illudi ab eo, aut etiam
92 ipsum errare arbitrabar. Artem vero negabat esse ullam, nisi quæ cognitis, penitusque perspectis, & in unum exitum spectantibus, & numquam fallentibus rebus contineretur.

Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse & incerta: cum & dicerentur ab iis, qui ea omnia non plane tenerent, & audirentur ab iis, quibus non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certe obscura opinio. Quid multa? sic mihi 93
tum persuadere videbatur, neque artificium ullum esse dicendi, neque quemquam posse, nisi, qui illa, quæ a doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callide aut copiose dicere. In quibus dicere Charmadas solebat, ingenium tuum, Crasse, vehementer admirans, me sibi perfacilem in audiendo, te perpugnacem in disputando esse visum. Tumque ego, hac eadem opinione 21
adductus, scripsi etiam illud quodam in libel- 94
lo, qui me imprudente & invito excidit, & pervenit in manus hominum, disertos me cognosse nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quod eum statuebam disertum, qui posset satis acute atque dilucide apud mediocres homines, ex communi quadam opinione, dicere: eloquentem vero, qui mirabilius & magnificentius augere posset atque ornare, quæ vellet, omnesque omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo ac memoria contineret. Id si est dif

ficile nobis, qui ante, quam ad discendum ingressi sumus, obruimur ambitione & foro;
95 sit tamen in re positum atque natura. Ego enim, quantum auguror conjectura, quantaque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero, fore aliquem aliquando, qui & studio acriore, quam nos sumus, atque fuimus, & otio ac facultate discendi majore ac maturiore, & labore atque industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, scribendumque dediderit, existat talis orator, qualem quærimus: qui jure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen, mea sententia, aut hic est jam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraque quam hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit, paullum huic aliquid poterit addere.

96 Hoc loco Sulpicius, Insperanti mihi, inquit, & Cottæ, sed valde optanti utrique nostrum, cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. Nobis enim huc venientibus jucundum satis fore videbatur, si, cum vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum excipere possemus; ut vero penitus in eam ipsam totius hujus vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem pæne

intimam veniretis, vix optandum nobis videbatur. Ego enim, qui ab ineunte ætate in- 97
census essem studio utriusque vestrum, Crassi vero etiam amore, cum ab eo nusquam discederem, verbum ex eo numquam elicere potui de vi ac ratione dicendi, cum & per memetipsum egissem, & per Drusum sæpe tentassem: quo in genere tu, Antoni (vere loquar) numquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid, defuisti, & persæpe me, quæ soleres in dicendo observare, docuisti. Nunc quoniam uterque vestrum patefecit 98
earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, & quoniam princeps Crassus ejus sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc veniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. Quod quidem si erit a vobis impetratum, magnam habebo, Crasse, huic palæstræ & Tusculano tuo gratiam, & longe Academiæ illi ac Lyceo tuum hoc suburbanum gymnasium anteponam. Tum ille, Immo vero, inquit, 22
Sulpici, rogemus Antonium, qui & potest 99
facere id, quod requiris, & consuevit, ut te audio dicere. Nam me quidem, fateor, semper a genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti atque instanti sæpissime negasse,

ut tute paullo ante dixisti. Quod ego non superbia, neque inhumanitate faciebam, neque quo tuo studio rectissimo atque optimo non obsequi vellem, præsertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptumque cognossem; sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum,
100 quæ quasi traduntur in arte, inscitia. Tum Cotta, Quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, assecuti sumus: de reliquo jam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quæ percunctati erimus, explicaris, dimiserimus. De his, credo, rebus, inquit Crassus, ut in
101 cretionibus scribi solet, QVIBVS SCIAM POTEROQVE. Tum ille, Namque quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrûm tam impudens est, qui se scire aut posse postulet?

Jam vero, ista conditione, dum mihi liceat negare, posse quod non potero, & fateri, nescire quod nesciam, licet, inquit
102 Crassus, vestro arbitratu percunctemini. Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias, quærimus: existimesne artem aliquam esse dicendi. Quid mihi nunc vos, inquit

Crassus, tanquam alicui Græculo otioso & loquaci, & fortasse docto atque erudito, quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, & non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiam, qui cum in schola assedissent, ex magna hominum frequentia dicere juberent, si quis quid quæreret? Quod primum ferunt Leontinum 103
feciſſe Gorgiam: qui permagnum quiddam suscipere ac profiteri videbatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denuntiaret. Postea vero vulgo hoc facere cœperunt, hodieque faciunt, ut nulla sit res, neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nova, de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos. Quod 104
si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de iis rebus audire velle, adduxissem huc Græcum aliquem, qui vos istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu est. Est enim apud M. Pisonem, adolescentem jam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostrique cupidissimum, peripateticus Staseas, homo nobis sane familiaris, &, ut inter homines peritos constare video, in illo suo genere omnium

23 princeps. Quem tu, inquit, mihi, Mucius,
105 Staſeam, quem peripateticum narras? gerendus eſt tibi mos adoleſcentibus, Craſſe: qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem ſine uſu, neque ex ſcholis cantilenam requirunt, ſed ex homine omnium ſapientiſſimo atque eloquentiſſimo, atque ex eo, qui non in libellis, ſed in maximis cauſis, & in hoc domicilio imperii & gloriæ, ſit conſilio linguaque princeps, cujus veſtigia perſequi cupiunt, ejus ſententiam ſciſci-
106 tantur. Equidem te cum in dicendo ſemper putavi deum, tum vero tibi nunquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quam humanitatis: qua nunc te uti vel maxime decet, neque defugere eam diſputationem, ad quam te duo excellentis ingenii adoleſcentes cupiunt accedere.

107 Ego vero, inquit, iſtis obſequi ſtudeo, neque gravabor breviter meo more, quid quaque de re ſentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, Scævola, fas mihi eſſe non puto) reſpondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, ſed omnem eſſe contentionem inter homines doctos in verbi controverſia
108 poſitam. Nam ſi ars ita definitur, ut paullo

ante expoſuit Antonius, ex rebus penitus perſpectis, planeque cognitis, atque ab opinionis arbitrio ſejunctis, ſcientiaque comprehenſis; non mihi videtur ars oratoris eſſe ulla. Sunt enim varia, & ad vulgarem popularemque ſenſum accommodata omnia genera hujus forenſis noſtræ dictionis. Sin autem ea, quæ obſervata ſunt in uſu ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis ac peritis animadverſa ac notata, verbis deſignata, generibus illuſtrata, partibus diſtributa ſunt, (id quod fieri potuiſſe video): non intelligo, quamobrem non, ſi minus illa ſubtili definitione, at hac vulgari opinione, ars eſſe videatur. Sed ſive eſt ars, ſive artis quædam ſimilitudo, non eſt quidem ea negligenda: verum intelligendum eſt, alia quædam ad conſequendam eloquentiam eſſe majora. Tum Antonius vehementer ſe aſſentire Craſſo dixit, quod neque ita amplecteretur artem, ut ii ſolerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent, neque rurſum eam totam, ſicut plerique philoſophi facerent, repudiaret. Sed exiſtimo, inquit, gratum te his, Craſſe, facturum, ſi iſta expoſueris, quæ putas ad dicendum plus, quam ipſam artem poſſe prodeſſe.

109

24
110

111 Dicam equidem, quoniam inſtitui, petamque a vobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quamquam moderabor ipſe, ne, ut quidam magiſter atque artifex, ſed quaſi unus e togatorum numero, atque ex forenſi uſu homo mediocris, neque omnino rudis, videar, non ipſe aliquid a me promſiſſe, ſed fortuito in ſermonem veſtrum in-
112 cidiſſe. Equidem, cum peterem magiſtratum, ſolebam in prenſando dimittere a me Scævolam, cum ei ita dicerem, me velle eſſe ineptum. Id erat petere blandius: quod niſi inepte fieret, bene non poſſet fieri. Hunc autem eſſe unum hominem ex omnibus, quo præſente ego ineptus eſſe minime vellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum teſtem & ſpectatorem fortuna conſtituit. Nam quid eſt ineptius, quam de dicendo dicere; cum ipſum *dicere* nunquam ſit non ineptum,
113 niſi cum eſt neceſſarium? Perge vero, Craſſe, inquit Mucius. Iſtam enim culpam, quam vereris, ego præſtabo.

25 Sic igitur, inquit Craſſus, ſentio, naturam primum, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: neque vero iſtis, de quibus paullo ante dixit Antonius, ſcriptoribus artis, rationem dicendi & viam, ſed naturam

naturam defuisse. Nam & animi atque ingenii celeres quidam motus esse debent, qui & ad excogitandum acuti, & ad explicandum ornandumque sint uberes, & ad memoriam firmi atque diuturni. Et si quis est, 114
qui haec putet arte accipi posse, (quod falsum est; praeclare enim se res habeat, si haec accendi, aut commoveri arte possint: inseri quidem & donari ab arte non possunt omnia; sunt enim illa dona naturae) quid de illis dicet, quae certe cum ipso homine nascuntur? linguae solutio, vocis sonus, latera, vires, conformatio quaedam & figura totius oris & corporis? Neque haec ita dico, ut ars aliquid 115
limare non possit: (neque enim ignoro, & quae bona sint, fieri meliora posse doctrina, & quae non optima, aliquo modo acui tamen & corrigi posse:) sed sunt quidam aut ita lingua haesitantes, aut ita voce absoni, aut ita vultu, motuque corporis vasti atque agrestes, ut, etiamsi ingeniis atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non possint. Sunt autem quidam ita in iisdem rebus habiles, ita naturae muneribus ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo facti esse videantur. Magnum quoddam est opus atque 116
munus, suscipere, atque profiteri, se esse,

omnibus silentibus, unum maximis de rebus, magno in conventu hominum, audiendum. Adest enim fere nemo, quin acutius atque acrius vitia in dicente, quam recta, videat. Ita, quicquid est, in quo offenditur, id etiam
117 illa, quæ laudanda sunt, obruit. Neque hæc in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, si quid naturale forte non habeant, omnino a dicendi studio deterream. Quis enim non videt, C. Cœlio, æquali meo, magno honori fuisse, homini novo, illam ipsam, quamcunque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? Quis vestrum æqualem, Q. Varium, vastum hominem atque fœdum, non intelligit, illa ipsa facultate, quamcunque habet, magnam esse in civita-
26 te gratiam consecutum? Sed quia de oratore
118 quærimus, fingendus est nobis oratione nostra, detractis omnibus vitiis, orator, atque omni laude cumulatus. Neque enim, si multitudo litium, si varietas causarum, si hæc turba, & barbaria forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quærimus, omittemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quam diligenter, & quam prope fastidiose judica-

mus? Nullæ enim lites, neque controverſiæ
ſunt, quæ cogant homines, ſicut in foro non
bonos oratores, item in theatro actores ma-
los perpeti. Eſt igitur oratori diligenter pro- 119
videndum non uti illis ſatisfaciat, quibus ne-
neceſſe eſt: ſed ut iis admirabilis eſſe videa-
tur, quibus libere liceat judicare. Ac, ſi
quæritis, plane, quid ſentiam, enuntiabo
apud homines familiariſſimos, quod adhuc
ſemper tacui, & tacendum putavi. Mihi
etiam, quique optime dicunt, quique id fa-
cillime atque ornatiſſime facere poſſunt, ta-
men, niſi timide ad dicendum accedunt, &
in exordienda oratione perturbantur, pæne
impudentes videntur: tametſi id accidere non
poteſt. Ut enim quisque optime dicit, ita 120
maxime dicendi difficultatem, variosque even-
tus orationis, exſpectationemque hominum
pertimeſcit. Qui vero nihil poteſt dignum
re, dignum nomine oratoris, dignum homi-
num auribus efficere atque edere, is mihi,
etiamſi commovetur in dicendo, tamen im-
pudens videtur. Non enim pudendo, ſed non
faciendo id, quod non decet, impudentiæ
nomen effugere debemus. Quem vero non 121
pudet (id quod in plerisque video) hunc ego
non reprehenſione ſolum, ſed etiam pœna

dignum puto. Equidem & in vobis animadvertere soleo, & in me ipso sæpissime experior, ut exalbescam in principiis dicendi, & tota mente, atque omnibus artubus contremiscam. Adolescentulus vero sic initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium Q. Maximo debuerim, quod continuo consilium dimiserit, simulac me fractum ac debilitatum metu viderit.

122 Hic omnes assensi, significare inter sese, & colloqui cœperunt. Fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non modo non obesset ejus orationi, sed etiam pro-
27 bitatis commendatione prodesset. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animadverti, Crasse, & te, & ceteros summos oratores, quamquam tibi par, mea sententia, nemo umquam fuit, in dicendi exordio per-
123 moveri. Cujus quidem rei cum causam quærerem, quidnam esset, cur, ut in quoque oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret, has causas inveniebam duas: unam, quod intelligerent ii, quos usus ac natura docuisset, nonnumquam summis oratoribus non satis ex sententia eventum dicendi procedere, ita non injuria, quotiescunque dicerent, id, quod aliquando posset ac-

cidere, ne tum accideret, timere. Altera 124
est hæc, de qua queri sæpe soleo; ceterarum homines artium spectati & probati, si quando aliquid minus bene fecerunt, quam solent, aut noluisse, aut valetudine impediti non potuisse consequi, id quod scirent, putantur: noluit, inquiunt, hodie agere Roscius; aut, crudior fuit: oratoris peccatum, 125
si quod est animadversum, stultitiæ peccatum videtur. Stultitia autem excusationem non habet: quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse. Quo etiam gravius judicium in dicendo subimus. Quoties enim dicimus, toties de nobis judicatur: & qui semel in gestu peccavit, non continuo existimatur nescire gestum. Cujus autem in dicendo aliquid reprehensum est, aut æterna in eo, aut certe diuturna valet opinio tarditatis. Illud vero, 28
quod a te dictum est, esse permulta, quæ 126
orator nisi a natura haberet, non multum a magistro adjuvaretur: valde tibi assentior, inque eo vel maxime probavi summum illum doctorem, Alabandensem Apollonium, qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur, eos, quos judicabat non posse oratores evadere, operam apud sese perdere, dimitte-

batque: & ad quam quemque artem putabat esse aptum, ad eam impellere atque hortari
127 solebat. Satis est enim ceteris artificiis percipiendis, tantummodo similem esse hominis; & id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, si quis forte sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire. Non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fin-
128 gere, facies, vultus, sonus. In oratore autem acumen dialecticorum, sententiæ philosophorum, verba prope poëtarum, memoria jurisconsultorum, vox tragœdorum, gestus pæne summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inveniri potest. Quæ enim singularum rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea, nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt.
129 Tum Crassus, Atqui vide, inquit, in artificio perquam tenui & levi, quanto plus adhibeatur diligentiæ, quam in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat, se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidam probabiles, sed quia, si aliquid modo

esset vitii, id ferre ipse non posset. Nihil est enim tam insigne, nec tam ad diuturnitatem memoriæ stabile, quam id, in quo aliquid offenderis. Itaque ut ad hanc similitudinem hu- 130
jus histrionis, oratoriam laudem dirigamus, videtisne, quam nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa venustate fiat? nihil nisi ita, ut deceat, & uti omnes moveat atque delectet? Itaque hoc jamdiu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem perfectionemque in oratore desiderans, a qua ipse longe absum, facio impudenter: mihi enim volo ignosci, ceteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiose facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) ad id, quod facere possit, detrudendum puto.

Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, 29
aut hunc Cottam, jus civile, aut rem mili- 131
tarem jubes discere? nam quis ad ista summa atque in omni genere perfecta potest pervenire? Tum ille, Ego vero, inquit, quod in vobis egregiam quandam ac præclaram indolem ad dicendum esse cognovi, idcirco hæc exposui omnia: nec magis ad eos deterrendos, qui non possent, quam ad vos, qui

poſſetis, exacuendos accommodavi orationem meam: & quamquam in utroque veſtrum ſummum eſſe ingenium ſtudiumque perſpexi, tamen hæc, quæ ſunt in ſpecie poſita, de quibus plura fortaſſe dixi, quam ſolent Græci dicere, in te, Sulpici, divina
132 ſunt. Ego enim neminem, nec motu corporis, neque ipſo habitu atque forma aptiorem, nec voce pleniorem, aut ſuaviorem mihi videor audiſſe: quæ quibus a natura minora data ſunt, tamen illud aſſequi poſſunt, ut iis, quæ habeant, modice & ſcienter utantur, & ut ne dedeceat. Id enim eſt maxime vitandum, & de hoc uno minime eſt facile præcipere, non mihi modo, qui ſicut unus paterfamilias, his de rebus loquor, ſed etiam ipſi illi Roſcio, quem ſæpe audio dicere: caput eſſe artis, decere: quod tamen unum id eſſe, quod tradi arte non poſ-
133 ſit. Sed, ſi placet, ſermonem alio tranſferamus, & noſtro more aliquando, non rhetorico, loquamur.

Minime vero, inquit Cotta. Nunc enim te jam exoremus neceſſe eſt, quoniam retines nos in hoc ſtudio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quidquid eſt iſtud, quod tu in dicendo potes: neque enim ſumus

nimis avidi: ista tua mediocri eloquentia contenti sumus, idque ex te quærimus, (ut ne plus nos assequamur, quam quantulum tu in dicendo assecutus es,) quoniam, quæ a natura expetenda sunt, ea dicis non nimis deesse nobis, quid præterea esse assumendum putes? Tum Crassus arridens, Quid censes, 30
inquit, Cotta, nisi studium, & ardorem 134
quendam amoris? sine quo cum in vita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo umquam assequetur. Neque vero vos ad eam rem video esse cohortandos: quos, cum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. Sed profecto studia nihil prosunt perveniendi 135
aliquo, nisi illud, quod eo, quo intendas, ferat deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulacunque est, facultate quæritis, exponam vobis quandam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem consuetudinis meæ, qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio versari adolescenti licebat. Tum Sul- 136
picius, O diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! quod enim neque precibus unquam,

nec insidiando nec speculando assequi potui, ut, quid Crassus ageret, meditandi aut dicendi causa, non modo videre mihi, sed ex ejus scriptore & lectore Diphilo suspicari liceret; id spero nos esse adeptos, omniaque jam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros.

131 Tum Crassus, Atqui arbitror, Sulpici,
137 cum audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quam existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. Nihil enim dicam reconditum, nihil exspectatione vestra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo liberaliterque educato dignum, non negabo, me ista omnium
138 communia & contrita præcepta didicisse: primum oratoris officium esse, dicere & persuadendum accommodate: deinde, esse omnem orationem aut de infinitæ rei quæstione, sine designatione personarum & temporum; aut de re certis in personis ac temporibus locata.
139 In utraque autem re quidquid in controversiam veniat, in eo quæri solere, aut factumne sit, aut, si est factum, quale sit, aut etiam quo nomine vocetur, aut, quod nonnulli addunt, rectene factum esse videatur.
140 Exsistere autem controversias etiam, exscripti

interpretatione, in quo aut ambigue quid sit
scriptum, aut contrarie, aut ita, ut a sen-
tentia scriptum dissideat: his autem omnibus
partibus subjecta quædam esse argumenta
propria. Sed causarum, quæ sint a com- 141
muni quæstione sejunctæ, partim in judiciis
versari, partim in deliberationibus: esse etiam
genus tertium, quod in laudandis aut vitu-
perandis hominibus poneretur: certosque
esse locos, quibus in judiciis uteremur, in
quibus æquitas quæreretur: alios in delibera-
tionibus, qui omnes ad utilitatem dirigeren-
tur eorum, quibus consilium daremus: alios
item in laudationibus, in quibus ad persona-
rum dignitatem omnia referrentur. Cumque 142
esset omnis oratoris vis ac facultas in quin-
que partes distributa, ut deberet reperire
primum, quid diceret: deinde inventa non
solum ordine, sed etiam momento quodam
atque judicio dispensare atque componere:
tum ea denique vestire atque ornare oratio-
ne: post memoria sepire: ad extremum agere
cum dignitate ac venustate. Etiam illa co- 143
gnoram & acceperam, antequam de re di-
ceremus, initio conciliandos eorum esse ani-
mos, qui audirent: deinde rem demonstran-
dam: postea controversiam constituendam:

tum id, quod nos intenderemus, confirmandum: post, quæ contra dicerentur, refellenda: extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis essent, amplificanda & augenda; quæque essent pro adversariis, infirmanda
32 atque frangenda. Audieram etiam quæ de
144 orationis ipsius ornamentis traderentur; in qua præcipitur primum, ut pure & latine loquamur: deinde ut plane & dilucide: tum ut ornate: post ad rerum dignitatem apte & quasi decore: singularumque rerum præcepta
145 cognoram. Quinetiam, quæ maxime propria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi videram. Nam de actione & de memoria quædam brevia, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. In his enim fere rebus omnis istorum artificum doctrina versatur, quam ego si nihil dicam adjuvare, mentiar. Habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quo quidque referat, & quo intuens, ab eo, quodcunque sibi pro-
146 posuerit, minus aberret. Verum ego hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores, eloquentiæ laudem sint adepti, sed, quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam observasse, atque id egisse: sic esse non eloquentiam ex artificio,

sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut ante dixi, non ejicio, est enim etiamsi minus necessarium ad bene dicendum: tamen ad cognoscendum non illiberale. Et exercitatio quædam suscipienda vobis est: quamquam vos quidem jampridem estis in cursu. Sed ii, qui ingrediuntur in stadium, quique ea, quæ agenda sunt in foro, tamquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere ac meditari. Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse volumus: attamen ista, quæ abs te breviter de arte decursa sunt, audire cupimus, quamquam sunt nobis quoque non inaudita. Verum illa mox: nunc, de ipsa exercitatione quid sentias, quærimus. 147 148

Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ vos facere soletis, ut, causa aliqua posita consimili causarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quam maxime ad veritatem accommodate: sed plerique in hoc vocem modo, neque eam scienter, & vires exercent suas, & linguæ celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur. In quo fallit eos, quod audierunt, dicendo homines, ut dicant, efficere solere. Vere enim etiam illud dicitur, PERVERSE DICERE, HOMINES, PERVERSE 33 149 150

DICENDO, FACILLIME CONSEQUI. Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, etsi utile est, etiam subito sæpe dicere, tamen illud utilius, sumto spatio ad cogitandum, paratius atque accuratius dicere. Caput autem est, quod (ut vere dicam) minime facimus: est enim magni laboris, quem plerique fugimus: quam plurimum scribere. STILUS OPTIMUS, ET PRAESTANTISSIMUS DICENDI EFFECTOR AC MAGISTER: neque injuria. Nam si subitam & fortuitam orationem commentatio & cogitatio facile vincit; hanc ipsam profecto
151 assidua ac diligens scriptura superabit. Omnes enim, sive artis sunt loci, sive ingenii cujusdam atque prudentiæ, qui modo insunt in ea re, de qua scribimus, anquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus ostendunt se & occurrunt: omnesque sententiæ, verbaque omnia, quæ sunt cujusque generis maxime illustria, sub acumen stili subeant & succedant necesse est: tum ipsa collocatio conformatioque verborum perficitur in scribendo, non poëtico, sed
152 quodam oratorio numero & modo. Hæc sunt, quæ clamores & admirationes in bonis oratoribus efficiunt, neque ea quisquam, nisi

diu multumque scriptitarit, etiam si vehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur: & qui a scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut, etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur: atque etiam si quando in dicendo scriptum attulerit aliquid, cum ab eo discesserit, reliqua similis oratio consequetur. Ut concitato navigio, cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis motum & cursum suum, intermisso impetu pulsuque remorum: sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine & vi concitata. In quotidianis autem cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem, nostrum illum inimicum, solitum esse uti sciebam, ut aut versibus propositis quam maxime gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, verbis aliis quam maxime possem lectis, pronuntiarem. Sed post animadverti, hoc esse in hoc vitii, quod ea verba, quæ maxime cujusque rei propria, quæ-

que essent ornatissima, atque optima, occupasset, aut Ennius, si ad ejus versus me exercerem, aut Gracchus, si ejus orationem mihi forte proposuissem. Ita, si iisdem verbis uterer, nihil prodesse; si aliis, etiam obesse, cum minus idoneis uti consuescerem.
155 Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut summorum oratorum Græcas orationes explicarem. Quibus lectis hoc assequebar, ut, cum ea, quæ legerem Græce, Latine redderem, non solum optimis verbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam exprimerem quædam verba imitando, quæ nova
156 nostris essent, dummodo essent idonea. Jam vocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus & exercitationes, non tam artis indigent, quam laboris; quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam
157 deformitatem pravitatemque veniamus. Exercenda est etiam memoria, edisscendis ad verbum quam plurimis & nostris scriptis & alienis. Atque in ea exercitatione non sane mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum simulacrorumque rationem,

quæ

quæ in arte traditur. Educenda deinde dictio
est ex hac domestica exercitatione & umbratili,
medium in agmen, in pulverem, in clamo-
rem, in castra, atque in aciem forensem.
subeundus usus omnium, & periclitandæ vi-
res ingenii; & illa commentatio inclusa in ve-
ritatis lucem proferenda est. Legendi etiam 158
poëtæ, cognoscenda historia, omnium bona-
rum artium scriptores ac doctores & legen-
di, & pervolutandi, & exercitationis causa
laudandi, interpretandi, corrigendi, vitupe-
randi, refellendi; disputandumque de omni
re in contrarias partes, &, quicquid erit in
quaque re, quod probabile videri possit, eli-
ciendum atque dicendum. Perdiscendum jus 159
civile, cognoscendæ leges, percipienda omnis
antiquitas, senatoria consuetudo, disciplina
reipublicæ, jura sociorum, fœdera, pactio-
nes, causa imperii cognoscenda est. Libandus
etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum
quidam lepos, quo, tanquam sale, perspergatur
omnis oratio. Effudi vobis omnia, quæ
sentiebam, quæ fortasse, quemcunque pa-
tremfamilias arripuissetis ex aliquo circulo,
eadem vobis percunctantibus respondissem.

Hæc cum Crassus dixisset, silentium est 35
consecutum. Sed quamquam satis iis, qui 160

aderant, ad id, quod erat propositum, dictum videbatur, tamen sentiebant celerius esse multo, quam ipsi vellent, ab eo peroratum. Tum Scævola, Quid est, Cotta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea a Crasso requiratis?
161 Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo; tantus enim cursus verborum fuit, & sic evolavit oratio, ut ejus vim atque incitationem adspexerim; vestigia ingressumque vix viderim, & tamquam in aliquam locupletem ac refertam domum venirem, non explicata veste, neque proposito argento, neque tabulis, & signis propalam collocatis, sed his omnibus multis magnificisque rebus constructis ac reconditis: sic modo in oratione Crassi divitias atque ornamenta ejus ingenii per quædam involucra atque integumenta perspexi: sed ea cum contemplari cuperem, vix aspiciendi potestas fuit. Ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, quid possideat,
162 neque plane nosse, ac vidisse. Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod faceres, si in aliquam domum, plenam ornamentorum, villamve venisses. Si ea sepositа, ut dicis, essent, tu valde spectandi cupidus esses: non dubitares rogare dominum,

ut proferri juberet, præsertim si esses familiaris: similiter nunc petes a Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco, quasi per transennam prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, & suo quidque in loco collocet. Ego vero, inquit Cotta, a te peto, Scævola: 163
me enim & hunc Sulpicium impedit pudor ab homine omnium gravissimo, qui genus hujusmodi disputationis semper contemserit, hæc, quæ isti forsitan puerorum elementa videantur, exquirere. sed tu hoc nobis da, Scævola, & persice, ut Crassus hæc, quæ coarctavit & peranguste referit in oratione sua, dilatet nobis atque explicet. Ego 164
mehercule, inquit Mucius, antea vestra magis hoc causa volebam, quam mea. Neque enim tantopere hanc a Crasso disputationem desiderabam, quantopere ejus in causis oratione delector: nunc vero, Crasse, mea quoque etiam causa rogo, ut quoniam tantum habemus otii, quantum jamdiu nobis non contigit, ne graveris exædificare id opus, quod instituisti. Formam enim totius ngotii opinione majorem, melioremque video; quam vehementer probo. Enimvero, inquit 36
Crassus, mirari satis non queo, etiam te hæc, 165

Scævola, desiderare, quæ neque ego teneo, ut ii, qui docent; neque sunt ejus generis, ut, si optime tenerem, digna essent ista sapientia ac tuis auribus. Ain tu? inquit ille. Si de istis communibus & pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes & incitarentur & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione reipublicæ, denique de nostro ipso jure civili? Hanc enim ego omnem scientiam & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse, in oratoris vero instrumento tam lautam supellectilem numquam videram.

166 Potes igitur, inquit Crassus, (ut alia omittam innumerabilia & immensa, & ad ipsum tuum jus civile veniam,) oratores putare eos, quos multas horas exspectavit, cum in campum properaret & ridens & stomachans Scævola, cum Hypsæus maxima voce, plurimis verbis, a M. Crasso prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret, Cn. autem Octavius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne adversarius causa caderet, ac ne is, pro quo

ipse diceret, turpi tutelæ judicio, atque omni molestia, stultitia adversarii, liberaretur? Ego vero istos, inquit, (memini enim 167
mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarim. Atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio aut copia, sed juris civilis prudentia: quod alter plus, lege agendo, petebat, quam quantum lex in XII. tabulis permiserat; quod cum impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat plus secum agi, quam quod erat in actione: neque intelligebat, si ita esset actum, litem adversarium perditurum. Quid? his paucis die- 37
bus, nonne, nobis in tribunali Q. Pompeji, 168
prætoris urbani, familiaris nostri, sedentibus, homo ex numero disertorum postulabat, ut illi, unde peteretur, vetus atque usitata exceptio daretur, CUJUS PECUNIÆ DIES FUISSET? quod petitoris causa comparatum esse, non intelligebat: ut si ille infitiator probasset judici, ante petitam esse pecuniam, quam esset cœpta deberi, petitor rursus cum peteret, exceptione excluderetur, QUOD EA RES IN JUDICIUM ANTEA VENISSET. Quid ergo 169
hoc fieri turpius, aut dici potest, quam eum,

qui hanc personam susceperit, ut amicorum controversias causasque tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus
170 esse videatur? Equidem propinquum nostrum, P. Crassum, illum Divitem, cum multis aliis rebus elegantem hominem & ornatum, tum præcipue in hoc ferendum & laudandum puto, quod, cum P. Scævolæ frater esset, solitus est ei persæpe dicere, neque illum in jure civili satis [illi arti]facre posse, nisi dicendi copiam assumsisset: (quod quidem hic, qui mecum Cos. fuit, filius ejus, est consecutus:) neque se ante causas amicorum tractare atque agere cœpisse, quam
171 jus civile didicisset. Quid vero ille M. Cato? nonne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, & juris civilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re jamdudum loquor, quod adest vir in dicendo summus, quem ego unum oratorem maxime admiror; sed tamen idem hoc semper
172 jus civile contemsit. Verum, quoniam sententiæ atque opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo, & quoad pote-

ro, vobis exponam, quid de quaque re sentiam.

Antonii incredibilis quædam, & prope 38
singularis & divina vis ingenii videtur, etiamsi hac scientia juris nudata sit, posse se facile ceteris armis prudentiæ tueri atque defendere. Quamobrem hic nobis sit exceptus: ceteros vero non dubitabo primum inertiæ condemnare sententia mea, post etiam impudentiæ. Nam volitare in foro, hærere in 173
jure ac prætorum tribunalibus, judicia privata magnarum rerum obire, in quibus sæpe non de facto, sed de æquitate ac jure certetur, jactare se in causis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum aut ratorum, ceterarumque rerum innumerabilium jura versentur, cum omnino, quid suum, quid alienum, quare denique civis aut peregrinus, servus aut liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiæ. Illa vero deridenda arrogantia est, 174
in minoribus navigiis rudem esse se confiteri; quinqueremes, aut etiam majores, gubernare didicisse. Tu mihi cum in circulo deci-

piare adversarii stipulatiuncula, cum obsignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam causam majorem committendam putem? citius hercule is, qui duorum scalmorum naviculam in portu everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernarit.
175 Quid? si ne parvæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de jure civili; quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia juris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa major, quam illius militis, de cujus morte cum domum falsus ab exercitu nuntius venisset, & pater ejus, re credita, testamentum mutasset, & quem ei visum esset, fecisset heredem, essetque ipse mortuus: res delata est ad centumviros, cum miles domum reveniisset, egissetque lege in hereditatem paternam [testamento exheres filius]. Nempe in ea causa quæsitum est de jure civili, possetne paternorum bonorum exheres esse filius, quem pater testamento neque heredem, neque exheredem
39 scripsisset nominatim? Quid? qua de re inter
176 Marcellos & Claudios patricios centumviri judicarunt, cum Marcelli ab liberti filio stirpe, Claudii patricii ejusdem hominis hereditatem

gente ad se rediisse dicerent; nonne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis ac gentilitatis jure dicendum? Quid? quod item 177
in centumvirali judicio certatum esse accepimus, qui Romam in exsilium veniisset, cui Romæ exsulare jus esset, si se ad aliquem quasi patronum applicavisset, intestatoque esset mortuus: * * * nonne in ea causa jus applicationis, obscurum sane & ignotum, patefactum in judicio atque illustratum est a patrono? Quid? nuper, cum 178
ego C. Sergii Auratæ contra hunc nostrum Antonium judicio privato causam defenderem; nonne omnis nostra in jure versata defensio est? Cum enim Marius Gratidianus ædes Auratæ vendidisset, neque, servire quandam earum ædium partem, in mancipii lege dixisset; defendebamus, quidquid fuisset incommodi in mancipio, id si venditor sciisset, neque declarasset, præstare debere. Quo quidem in genere familiaris noster 179
M. Bucculejus, homo, neque meo judicio stultus, & suo valde sapiens, & a juris studio non abhorrens, simili in re quodam modo nuper erravit. Nam cum ædes L. Fusio venderet, in mancipio lumina, uti tum essent, ita recepit. Fusius autem, simul atque ædi-

ficari cœptum est in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conspici posset, egit statim cum Bucculejo, quod, cuicumque particulæ cœli officeretur, quamvis esset procul, mutari
180 lumina putabat. Quid vero? clarissima M. Curii causa M. que Coponii nuper apud centumviros, quo concursu hominum, qua exspectatione defensa est? cum Q. Scævola, æqualis & collega meus, homo omnium & disciplina juris civilis eruditissimus, & ingenio prudentiaque acutissimus, & oratione maxime limatus atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, juris peritorum eloquentissimus, eloquentium juris peritissimus, ex scripto testamentorum jura defenderet, negaretque, nisi postumus & natus, &, antequam in suam tutelam veniisset, mortuus esset, heredem eum esse posse, qui esset secundum postumum, & natum & mortuum, heres institutus: ego voluntatem defenderem; hac eum tum mente fuisse, qui testamentum feciisset, ut, si filius non esset, qui in tutelam veniisset, M. Curius esset heres. Num destitit uterque nostrum in ea causa, in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est, in medio jure ci-
40 vili versari? Omitto jam plura exempla cau-
181 sarum amplissimarum, quæ sunt innumera-

bilia: capitis noſtri ſæpe poteſt accidere, ut cauſæ verſentur in jure. Etenim ſic C. Mancinum, nobiliſſimum atque optimum virum, ac conſularem, cum eum propter invidiam Numantini fœderis paterpatratus ex S. C. Numantinis dedidiſſet, eumque illi non recepiſſent, poſteaque Mancinus domum reveniſſet, neque in ſenatum introire dubitaſſet; P. Rutilius, M. filius, tribunus plebis, de ſenatu juſſit educi, quod eum civem negaret eſſe; quia memoria ſic eſſet proditum, quem pater ſuus aut populus vendidiſſet, aut paterpatratus dedidiſſet, ei nullum eſſe poſtliminium. Quam poſſumus reperire ex omni- 182
bus rebus civilibus cauſam contentionemque majorem, quam de ordine, de civitate, de libertate, de capite hominis conſularis; præſertim cum hæc non in crimine aliquo, quod ille poſſet infitiari, ſed in civili jure conſiſteret? Similique in genere, inferiore ordine, ſi quis apud nos ſerviſſet ex populo fœderato, ſeſeque liberaſſet, ac poſtea domum reveniſſet; quæſitum eſt apud majores noſtros, num is ad ſuos poſtliminio rediiſſet, & amiſiſſet hanc civitatem. Quid? de li- 183
bertate, quo judicium gravius eſſe nullum poteſt; nonne ex jure civili poteſt eſſe con-

tentio, cum quæritur, is, qui domini voluntate census sit, continuone, an ubi lustrum conditum, liber sit? Quid, quod usu, memoria patrum, venit, ut patersamilias, qui ex Hispania Romam veniisset, cum uxorem prægnantem in provincia reliquisset, Romæque alteram duxisset, neque nuntium priori remisisset, mortuusque esset intestato, & ex utraque filius natus esset; mediocrisne res in controversiam adducta est? cum quæreretur de duobus civium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de ejus matre; quæ, si judicaretur, certis quibusdam verbis, non novis nuptiis, fieri cum superiore divortium, in concubinæ locum du-
184 ceretur. Hæc igitur, & horum similia jura suæ civitatis ignorantem, erectum & celsum, alacri & prompto ore ac vultu, huc atque illuc intuentem, vagari magna cum caterva toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & prope cunctis civibus lucem ingenii & consilii sui porrigentem atque tendentem, nonne in primis flagitiosum putandum est?

41 Et quoniam de impudentia dixi, castige-
185 mus etiam segnitiem hominum atque inertiam. Nam si esset ista cognitio juris magna

ac difficilis; tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad ſuſcipiendum diſcendi laborem impellere. Sed, o dii immortales, non dicerem hoc, audiente Scævola, niſi ipſe dicere ſoleret, nullius artis faciliorem ſibi cognitionem videri. Quod quidem certis de cauſis a plerisque aliter exiſtimatur: primum, quia veteres illi, qui huic ſcientiæ præfuerunt, obtinendæ atque augendæ potentiæ ſuæ cauſa, pervulgari artem ſuam noluerunt: deinde, poſteaquam eſt editum, expoſitis a Cn. Flavio primum actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificioſe digeſta generatim componerent. Nihil eſt enim, quod ad artem redigi poſſit, niſi ille prius, qui illa tenet, quorum artem inſtituere vult, habeat illam ſcientiam, ut ex iis rebus, quarum ars nondum ſit, artem efficere poſſit. Hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum a me eſſe paullo obſcurius: ſed experiar, & dicam, ſi potero, planius. Omnia fere, quæ ſunt concluſa nunc artibus, diſperſa & diſſipata quondam fuerunt; ut in muſicis numeri, & voces, & modi; in geometria, lineamenta, formæ intervalla, magnitudines; in aſtrologia, cœli converſio, ortus, obitus, motusque ſiderum; in grammaticis,

poëtarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus; in hac denique ipsa ratione dicendi, excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere; ignota quondam omnibus,
188 & diffusa late videbantur. Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quæ rem dissolutam divulsamque conglutinaret, & ratione quadam constringeret. Sit ergo in jure civili finis hic, legitimæ atque usitatæ in rebus causisque civium æquabili-
189 tatis conservatio. Tum sunt notanda genera, & ad certum numerum paucitatemque revocanda. Genus autem est id, quod sui similes communione quadam, specie autem differentes, duas aut plures complectitur partes. Partes autem sunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, subjiciuntur; omnia-
que, quæ sunt vel generum vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, est exprimendum. Est enim definitio, earum rerum, quæ sunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis & circumscripta quæ-
190 dam explicatio. Hisce ego rebus exempla adjungerem, nisi, apud quos hæc haberetur oratio, cernerem: nunc complectar, quod

propoſui, brevi. Si enim aut mihi facere licuerit, quod jamdiu cogito, aut alius quiſpiam, aut, me impedito, occuparit, aut mortuo effecerit, ut primum omne jus civile in genera digerat, quæ perpauca ſunt; deinde eorum generum quaſi quædam membra diſpertiat; tum propriam cujuſque vim definitione declaret; perfectam artem juris civilis habebitis, magis magnam atque uberem, quam difficilem atque obſcuram. At- 192
que interea tamen, dum hæc, quæ diſperſa ſunt, coguntur, vel paſſim licet carpentem & colligentem undique repleri juſta juris civilis ſcientia. Nonne videtis, equitem Ro- 43
manum, hominem acutiſſimo omnium ingenio, ſed minime ceteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum vivit, ſemperque vixit, ita tenere jus civile, ut ei, cum ab hoc diſceſſeritis, nemo de iis, qui peritiſſimi ſunt, anteponatur? Omnia enim ſunt 193
poſita ante oculos, collocata in uſu quotidiano, in congreſſione hominum atque in foro: neque ita multis litteris aut voluminibus magnis continentur. Eadem enim ſunt elata primum a pluribus: deinde, paucis verbis commutatis, etiam ab iisdem ſcriptoribus ſcripta ſunt ſæpius. Accedit vero, quo 193

facilius percipi cognoscique jus civile possit, (quod minime plerique arbitrantur,) mira quædam in cognoscendo suavitas & delectatio. Nam, sive quem aliena studia delectant, plurima est, & in omni jure civili, & in pontificum libris, & in XII. tabulis, antiquitatis effigies, quod & verborum prisca vetustas cognoscitur, & actionum genera quædam majorum consuetudinum vitamque declarant: sive quis civilem scientiam contempletur, quam Scævola non putat oratoris esse propriam, sed cujusdam ex alio genere prudentiæ; totam hanc, descriptis omnibus civitatis utilitatibus ac partibus, XII. tabulis contineri videbit: sive quem ista præpotens & glorioſa philosophia delectat, (dicam audacius,) hosce habebit fontes omnium disputationum suarum, qui jure civili & le-
194 gibus continentur. Ex his enim & dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, justus, atque honestus labor honoribus, præmiis, splendore decoratur; vitia autem hominum atque fraudes, damnis, ignominiis, vinculis, verberibus, exsiliis, morte multantur: & docemur non infinitis, concertationumque plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuque legum domitas habere libidi-

libidines, coërcere omnes cupiditates, noſtra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abſtinere. Fremant omnes licet: dicam quod 44
ſentio: bibliothecas mehercule omnium phi- 195
loſophorum unus mihi videtur XII. tabularum libellus, ſi quis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate ſuperare. Ac, ſi nos, id quod ma- 196
xime debet, noſtra patria delectat; cujus rei tanta eſt vis, ac tanta natura, ut Ithacam illam, in aſperrimis ſaxulis, tanquam nidulum, affixam, ſapientiſſimus vir immortalitati anteponeret: quo amore tandem inflammati eſſe debemus in ejuſmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus eſt virtutis, imperii, dignitatis? Cujus primum nobis mens, mos, diſciplina, nota eſſe debet; vel quia eſt patria, parens omnium noſtrum, vel quia tanta ſapientia fuiſſe in jure conſtituendo putanda eſt, quanta fuit in his tantis opibus imperii comparandis. Percipietis etiam il- 197
lam ex cognitione juris lætitiam & voluptatem, quod, quantum præſtiterint noſtri majores prudentia ceteris gentibus, tum facillime intelligetis, ſi cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone noſtras leges conferre volueritis. Incredibile eſt enim, quam ſit

omne jus civile, præter hoc noſtrum, inconditum, ac pæne ridiculum: de quo multa ſoleo in ſermonibus quotidianis dicere, cum hominum noſtrorum prudentiam ceteris omnibus, & maxime Græcis, antepono. His ego de cauſis dixeram, Scævola, iis, qui perfecti oratores eſſe vellent, juris civilis cognitionem eſſe neceſſariam.

45 198 Jam vero ipſa per ſeſe quantum afferat iis, qui ei præſunt, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infimi homines, mercedula adducti, miniſtros ſe præbent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos πραγματικοὶ vocantur: ſic, in noſtra civitate contra, ampliſſimus quiſque & clariſſimus vir; ut ille, qui propter hanc juris civilis ſcientiam ſic appellatus a ſummo poëta eſt:

Egregie cordatus homo, catus Ælius Sextus,

multique præterea, qui, cum ingenio ſibi [auctore] dignitatem peperiſſent, perfecerunt, ut in reſpondendo de jure, auctoritate plus etiam, quam ipſo ingenio, valerent.

199 Senectuti vero celebrandæ & ornandæ quod honeſtius poteſt eſſe perfugium, quam juris interpretatio? Equidem mihi hoc ſubſidium jam ab adoleſcentia comparavi, non ſolum ad

causarum usum forensium, sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis, ut, cum me vires (quod fere jam tempus adventat) deficere cœpissent, ab solitudine domum meam vindicarem. Quid est enim præclarius, quam honoribus & reipublicæ muneribus perfunctum senem, posse suo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, se esse eum, unde sibi, si non populi & reges, at omnes sui cives consilium expetant,

Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex
Incertis certos, compotesque consili
Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

Est enim sine dubio domus jurisconsulti totius oraculum civitatis. Testis est hujusce Q. Mucii janua & vestibulum, quod in ejus infirmissima valetudine, affectaque jam ætate, maxima quotidie frequentia civium, ac summorum hominum splendore celebratur.

Jam vero illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque jura, quæ sunt propria civitatis atque imperii, tum monumenta rerum gestarum, & vetustatis exempla, oratori nota esse debere. Nam ut in rerum privatarum causis atque judiciis depromenda sæpe oratio est ex jure civili, & idcirco, ut ante diximus, ora-

tori juris civilis scientia necessaria est: sic in causis publicis judiciorum, concionum, senatus, omnis hæc & antiquitatis memoria, & publici juris auctoritas, & regendæ reipublicæ ratio ac scientia, tamquam alia materies, iis oratoribus, qui versantur in re-
202 publica, subjecta esse debent. Non enim causidicum nescio quem, neque proclamatorem, aut rabulam, hoc sermone nostro conquirimus, sed eum virum, qui primum sit ejus artis antistes, cujus cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putabatur, ut & ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed divinitus ad nos delatum videretur: deinde, qui possit, non tam caduceo, quam nomine oratoris ornatus, incolumis, vel inter hostium tela, versari: tum, qui scelus fraudemque nocentis possit dicendo subjicere odio civium, supplicioque constringere: idemque ingenii præsidio innocentiam judiciorum pœna liberare: idemque languentem labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos, mitigare: qui denique, quemcumque in animis hominum motum res & causa postulet, eum dicendo

vel excitare possit, vel sedare. Hanc vim si 203
quis existimat, aut ab iis, qui de dicendi
ratione scripserunt, expositam esse, aut a me
posse exponi tam brevi, vehementer errat:
neque solum inscientiam meam, sed ne re-
rum quidem magnitudinem perspicit. Equi-
dem vobis, quoniam ita voluistis, fontes,
unde hauriretis, atque itinera ipsa, ita pu-
tavi esse demonstranda; non ut ipse dux es-
sem, (quod & infinitum est, & non necessa-
rium,) sed ut commonstrarem tantum viam,
&, ut fieri solet, digitum ad fontes inten-
derem. Mihi vero, inquit Mucius, satis su- 47
perque abs te videtur istorum studiis, si mo- 204
do sunt studiosi, esse factum. Nam, ut So-
cratem illum solitum ajunt dicere, perfectum
sibi opus esse, si quis satis esset concitatus
cohortatione sua ad studium cognoscendæ
percipiendæque virtutis: (quibus enim id
persuasum esset, ut nihil mallent se esse,
quam bonos viros, iis reliquam facilem esse
doctrinam:) sic ego intelligo, si in hæc,
quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare
volueritis; facillime vos ad ea, quæ cupitis,
perventuros, ab hoc aditu, januaque pate-
facta. Nobis vero, inquit Sulpicius, ista 205
sunt pergrata perque jucunda: sed pauca

etiam requirimus, inprimisque ea, quæ valde breviter a te, Crasse, de ipsa arte percursa sunt, cum illa te & non contemnere, & didicisse confiterere. Ea si paullo latius dixeris, expleris omnem exspectationem diuturni desiderii nostri. Nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum; sed vias earum rerum rationemque cupimus cognoscere.
206 Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, vestræ potius obsecutus sum voluntati, quam aut consuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum sibi excidisse jamdudum questus est, explicet nobis, & illa dicendi mysteria enuntiet? Ut videtur, inquit Sulpicius. Nam Antonio dicente,
207 etiam quid tu sentias, intelligemus. Peto igitur, inquit Crassus, a te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id ætatis, oneris ab horum adolescentium studiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus, quas a te
48 quæri vides, sentias. Deprehensum equidem me, inquit Antonius, plane video atque sentio, non solum quod ea requiruntur a me, quorum sum ignarus atque insolens,

sed quia, quod in causis valde fugere soleo, ne tibi, Crasse, succedam, id me nunc isti vitare non sinunt. Verum hoc ingrediar ad 208
ea, quæ vultis, audacius, quod idem mihi spero usu esse venturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, ut nulla exspectetur ornata oratio. Neque enim sum de arte dicturus, quam nunquam didici, sed de mea consuetudine; ipsaque illa, quæ in commentarium meum retuli, sunt ejusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu causisque tractata: quæ si vobis, hominibus eruditissimis, non probabuntur, vestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirem: meam facilitatem laudatote, cum vobis, non meo judicio, sed vestro studio inductus, non gravate respondero. Tum Crassus, Perge modo, inquit, 209
Antoni. Nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, ut neminem nostrum pœniteat ad hunc te sermonem impulisse.

Ego vero, inquit, pergam: & id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo: ut, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur, ne vagari & errare cogatur oratio, si ii, qui inter se dis-

senserint, non idem esse illud, quo de agi-
210 tur, intelligant. Nam, si forte quæreretur, quæ esset ars imperatoris, constituendum putarem principio, quis esset imperator: qui cum esset constitutus administrator quidam belli gerendi, tum adjungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidiis faciendis atque vitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi: quarum qui essent animo & scientia compotes, eos esse imperatores dicerem; utererque exemplis Africanorum & Maximorum; Epaminondam atque Hannibalem, atque ejus generis homi-
211 nes nominarem. Sin autem quæreremus, quis esset is, qui ad rempublicam moderandam usum, & scientiam, & studium suum contulisset, definirem hoc modo: Qui, quibus rebus utilitas reipublicæ pararetur augeturque, teneret, iisque uteretur; hunc reipublicæ rectorem, & consilii publici auctorem esse habendum: prædicaremque P. Lentulum, principem illum, & Ti. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex nostra civitate, tum ex ceteris.

Sin autem quæreretur, quisnam jurisconsul- 212
tus vere nominaretur; eum dicerem, qui
legum & consuetudinis ejus, qua privati in
civitate uterentur, & ad respondendum, &
ad scribendum, & ad cavendum, peritus
esset: & ex eo genere Sex. Ælium, M. Ma-
nilium, P. Mucium nominarem. Atque ut 49
jam ad leviora artium studia veniam, si mu-
sicus, si grammaticus, si poëta quæratur,
possim similiter explicare, quid eorum quis-
que profiteatur, & quo non amplius ab quo-
que sit postulandum. Philosophi denique
ipsius, qui de sua vi ac sapientia unus omnia
pæne profitetur, est tamen quædam descriptio,
ut is, qui studeat omnium rerum, divina-
rum atque humanarum vim, naturam cau-
sasque nosse, & omnem bene vivendi ratio-
nem tenere & persequi, nomine hoc appel-
letur. Oratorem autem, quoniam de eo 213
quærimus, equidem non facio eundem, quem
Crassus; qui mihi visus est omnem omnium
rerum atque artium scientiam comprehendere
uno oratoris officio ac nomine: atque eum
puto esse, qui verbis ad audiendum jucundis
& sententiis ad probandum accommodatis
uti possit in causis forensibus atque commu-
nibus. Hunc ego appello oratorem, eumque

esse praeterea instructum voce, & actione,
214 & lepore quodam volo. Crassus vero mihi noster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenii sui finibus, immensis paene, describere. Nam & civitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit: in quo per mihi mirum visum est, Scævola, te hoc illi concedere; cum saepissime tibi senatus, breviter impoliteque dicenti, maximis sit de rebus assensus. M. vero Scaurus, quem non longe, ruri, apud se, esse audio, vir regendae reipublicae scientissimus, si audierit, hanc auctoritatem gravitatis & consilii sui vindicari a te, Crasse, quod eam oratoris propriam esse dicas; jam, credo, huc veniat, & hanc loquacitatem nostram vultu ipso aspectuque conterreat: qui quamquam est in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magna-
215 rum magis, quam dicendi arte, nititur. Neque vero, si quis utrumque potest, aut ille consilii publici auctor ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est; aut hic disertus atque eloquens, si est idem in procuratione civitatis egregius, illam scientiam dicendi copia est consecutus. Multum inter se distant istae facultates, longeque sunt diversae

atque ſejunctæ, neque eadem ratione, ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem ſuam, & reipublicæ dignitatem exornabant.

Neque enim eſt interdictum aut a re- 50
rum natura, aut a lege aliqua atque more, ut ſingulis hominibus, ne amplius, quam ſingulas artes, noſſe liceat. Quare non, etſi 216
eloquentiſſimus Athenis Pericles, idemque in ea civitate plurimos annos princeps conſilii publici fuit, idcirco ejuſdem hominis atque artis utraque facultas exiſtimanda eſt; nec, ſi P. Craſſus idem fuit eloquens, & juris peritus, ob eam cauſam ineſt in facultate dicendi juris civilis ſcientia. Nam ſi quiſque, 217
ut in aliqua arte & facultate excellens, aliam quoque artem ſibi aſſumſerit, ita perficiet, ut, quod præterea ſciet, id ejus, in quo excellet, pars quædam eſſe videatur: licet iſta ratione dicamus, pila bene, & duodecim ſcriptis ludere, proprium eſſe juris civilis, quoniam utrumque eorum P. Mucius optime fecerit; eademque ratione dicantur, & quos φυσικὸς Græci nominant, iidem poëtæ, quoniam Empedocles phyſicus egregium poëma fecerit. At hoc ne philoſophi quidem

ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque a se possideri volunt, dicere audent, geometriam, aut musicam, philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissi-
218 mum fuisse fateantur. Ac, si jam placet, omnes artes oratori subjungere, tolerabilius est, sic potius dicere, ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse jejuna atque nuda, sed aspersa atque distincta multarum rerum jucunda quadam varietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo & cogitatione, multa etiam legendo percurrisse: neque ea, ut sua, possedisse, sed, ut aliena, libasse. Fateor enim, callidum quendam hunc, & nulla in re tironem ac rudem, nec peregrinum atque hospitem in agendo esse debere.

51 Neque vero istis tragœdiis tuis, quibus
219 uti philosophi maxime solent, Crasse, perturbor, quod ista dixisti, neminem posse eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere, cum eo maxime vis oratoris magnitudoque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum atque rationes penitus perspexerit: in quo philosophia sit oratori necessario percipienda: quo in studio hominum

quoque ingeniosissimorum otiosissimorumque totas ætates videmus esse contritas: quorum ego copiam magnitudinemque cognitionis atque artis non modo non contemno, sed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo foroque versamur, satis est, ea de moribus hominum & scire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus. Quis enim 220
unquam orator magnus, & gravis, cum iratum adversario judicem facere vellet, hæsitavit ob eam causam, quod nesciret, quid esset iracundia, fervorne mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cum ceteros animorum motus aut judicibus, aut populo dicendo miscere atque agitare vellet, ea dixit, quæ a philosophis dici solent? qui partim omnino motus negant in animis ullos esse debere, quique eos in judicum mentibus concitent, scelus eos nefarium facere; partim, qui tolerabiliores volunt esse & ad veritatem vitæ propius accedere, permediocres ac potius leves motus debere esse dicunt. Ora- 221
tor autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ consuetudine, mala ac molesta, & fugienda, multo majora & acerbiora verbis facit: itemque ea, quæ vulgo expetenda atque optabilia videntur, dicendo amplificat

atque ornat: neque vult ita ſapiens inter ſtultos videri, uti, qui audiant, aut illum ineptum & Græculum putent, aut etiamſi valde probent ingenium oratoris, ſapientiam admirentur, ſe eſſe ſtultos moleſte ferant;
222 ſed ita peragrat per animos hominum, ita ſenſus mentesque pertractat, ut non deſideret philoſophorum deſcriptiones, neque exquirat oratione, ſummum illud bonum in animone ſit, an in corpore; virtute an voluptate definiatur: an hæc inter ſe jungi copularique poſſint: an vero, ut quibuſdam viſum, nihil certum ſciri, nihil plane cognoſci & percipi poſſit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque eſſe diſciplinam, &
223 multas, copioſas, variaſque rationes; ſed aliud quiddam, longe aliud, Craſſe, quærimus. Acuto homine nobis opus eſt, & natura uſuque callido, qui ſagaciter perveſtiget, quid ſui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo perſuadere velit, cogitent,
52 ſentiant, opinentur, exſpectent. Teneat oportet venas cujuſque generis, ætatis, ordinis, & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes, ſenſuſque deguſtet:
224 philoſophorum autem libros reſervet ſibi ad hujuſcemodi Tuſculani requiem atque otium.

ne, si quando ei dicendum erit de justitia & fide, mutuetur a Platone; qui, cum hæc exprimenda verbis arbitraretur, novam quandam finxit in libris civitatem: usque eo illa, quæ dicenda de justitia putabat, a vitæ consuetudine, & a civitatum moribus abhorre- 225
bant. Quodsi ea probarentur in populis atque in civitatibus; quis tibi, Crasse, concessisset, clarissimo viro, & amplissimo principi civitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum civium, quæ dixisti? ERIPITE NOS EX MISERIIS, ERIPITE NOS EX FAUCIBUS EORUM, QUORUM CRUDELITAS NOSTRO SANGUINE NON POTEST EXPLERI: NOLITE SINERE NOS CUIQUAM SERVIRE, NISI VOBIS UNIVERSIS, QUIBUS ET POSSUMUS ET DEBEMUS. Omitto *miserias*, in quibus, ut illi ajunt, vir fortis esse non potest; omitto *fauces*, ex quibus te eripi vis, ne judicio iniquo exsorbeatur sanguis tuus: quod sapienti negant accidere posse: *servire* vero non modo te, sed universum senatum, cujus tum causam agebas, ausus es dicere? Potest- 226
ne virtus, Crasse, servire, istis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate

complecteris? quæ & semper, & sola libera est, quæque etiamsi corpora capta sint armis, aut constricta vinculis, tamen suum jus, atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ vero addidisti, non modo senatum servire *posse* populo, sed etiam *debere*, quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis doloremque referens, probare posset? Senatum servire populo, cui populus ipse moderandi & regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas, tra-
53 didisset? Itaque hæc cum a te divinitus ego
227 dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philosophiæ deditus, non modo parum commode, sed etiam turpiter & flagitiose dicta esse dicebat. Idemque Servium Galbam, quem hominem probe commeminisse se ajebat, pergraviter reprehendere solebat, quod is, L. Scribonio quæstionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset, cum M. Cato, Galbæ gravis atque acer inimicus, aspere apud populum Romanum & vehementer esset locutus: quam oratio-
228 nem in Orginibus suis exposuit ipse. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpicii Galli, propinqui sui, Q. pupillum

lum filium ipse pæne in humeros suos extu-
lisset, qui patris clarissimi recordatione &
memoria fletum populo moveret, & duos
filios suos parvos tutelæ populi commenda-
set, ac se, tanquam in procinctu testamen-
tum faceret, sine libra atque tabulis, popu-
lum Romanum tutorem instituere dixisset il-
lorum orbitati. Itaque cum & invidia & odio
populi tum Galba premeretur, his quoque
eum tragœdiis liberatum ferebat; quod item
apud Catonem scriptum esse video, *nisi pueris*
& lacrymis usus esset, pœnas eum daturum
fuisse. Hæc Rutilius valde vituperabat, &
huic humilitati, dicebat, vel exsilium fuisse,
vel mortem anteponendam. Neque vero hoc 229
solum dixit, sed ipse & sensit, & fecit. Nam
cum esset ille vir exemplum, ut scitis, in-
nocentiæ; cumque illo nemo neque integrior
esset in civitate, neque sanctior, non modo
supplex judicibus esse noluit, sed ne ornatius
quidem, aut liberius causam dici suam,
quam simplex ratio veritatis ferebat. Paul-
lum huic Cottæ tribuit partium, disertissimo
adolescenti, sororis suæ filio. Dixit item
causam illam quadam ex parte Q. Mucius,
more suo, nullo apparatu, pure & dilucide.
Quod si tu tunc, Crasse, dixisses, qui sub- 230

fidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam, petendum esse paullo ante dicebas; &, si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere? quamvis scelerati illi fuissent, sicuti fuerunt, pestiferi cives, supplicioque digni; tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus evelliisset vis orationis tuæ: nunc talis vir amissus est, dum causa ita dicitur, ut si in illa commenticia Platonis civitate res ageretur. Nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo rempublicam imploravit, nemo supplicavit. Quid multa? pedem nemo in illo judicio suppulsit, credo, ne Stoicis renuntiaretur. Imitatus est homo Romanus & consularis veterem illum Socratem, qui, quum omnium sapientissimus esset, sanctissimeque vixisset, ita in judicio capitis pro se ipse dixit, ut non supplex, aut reus, sed magister, aut dominus videretur esse judicum. Quin etiam, quum ei scriptam orationem disertissimus orator Lysias attulisset, quam, si ei videretur, ediscceret, ut ea pro se in judicio uteretur, non invitus legit, & commode scriptam esse dixit: sed, inquit, ut, si mihi cal-

54
231

ceos Sicyonios attuliſſes, non uterer, quamvis eſſent habiles & apti ad pedem, quia non eſſent viriles; ſic illam orationem diſertam ſibi & oratoriam videri, fortem & virilem non videri. Ergo ille quoque damnatus eſt: neque ſolum primis ſententiis, quibus tantum ſtatuebant judices, damnarent, an abſolverent, ſed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, ſi fraus capitalis non eſſet, quaſi pœnæ æſtimatio: & ſententia cum judicibus 232
daretur, interrogabatur reus, quam quaſi æſtimationem commeruiſſe ſe maxime confiteretur: quod cum interrogatus Socrates eſſet, reſpondit, ſeſe meruiſſe, ut ampliſſimis honoribus & præmiis decoraretur, & ei victus quotidianus in Prytaneo publice præberetur; qui honos apud Græcos maximus habetur. Cujus reſponſo ſic judices exarſe- 233
runt, ut capitis hominem innocentiſſimum condemnarent. Qui quidem ſi abſolutus eſſet (quod mehercule etiamſi nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii magnitudinem vellem) quonam modo iſtos philoſophos ferre poſſemus, qui nunc, cum ille damnatus eſt, nullam aliam ob culpam, niſi propter dicendi inſcientiam, tamen a ſe

oportere dicunt peti præcepta dicendi? Quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut verius: tantum dico, & aliud illud esse, atque hoc, & hoc sine illo summum esse posse.

55 Nam quod jus civile, Crasse, tam ve-
234 hementer amplexus es; video, quid egeris. tum, quum dicebas, videbam. Primum Scævolæ te dedisti, quem omnes amare meritissimo pro ejus eximia suavitate debemus: cujus artem cum indotatam esse & incomtam videres, verborum eam dote locupletasti & ornasti. Deinde quod in ea tu plus operæ laborisque consumseras, cum ejus studii tibi & hortator & magister esset domi, veritus es, nisi istam artem oratione exaggerasses, ne operam perdidisses. Sed ego ne cum ista
235 quidem arte pugno. Sit sane tanta, quantam tu illam esse vis. Etenim sine controversia & magna est, & late patet, & ad multos pertinet, & summo in honore semper fuit, & clarissimi cives ei studio etiam hodie præsunt: sed vide, Crasse, ne dum novo & alieno ornatu velis ornare juris civilis scientiam, suo quoque eam concesso & tradito spolies
236 atque denudes. Nam, si ita diceres, qui jurisconsultus esset, esse eum oratorem, item-

que qui esset orator, juris eundem esse consultum: præclaras duas artes constitueres, atque inter se pares, & ejusdem socias dignitatis. Nunc vero, jurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse, fuisseque plurimos; oratorem negas, nisi illam scientiam assumserit, esse posse. Ita est tibi jurisconsultus ipse per se nihil, nisi legulejus quidam cautus & acutus, præco actionum, cantor formularum, auceps syllabarum: sed quia sæpe utitur orator subsidio juris in causis, idcirco istam juris scientiam eloquentiæ tanquam ancillulam pedisequamque adjunxisti.

Quod vero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parva nescirent, magna profiterentur, aut ea, quæ maxima essent in jure civili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, numquamque didicissent; utriusque rei facilis est & promta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus verbis coëmtio fiat, nesciat, eundem ejus mulieris, quæ coëmtionem fecerit, causam posse defendere: nec, si parvi navigii & magni eadem est in gubernando scientia; idcirco qui, quibus verbis erctum cieri oporteat, nesciat, idem herciscundæ fami- 56 237

238 liæ causam agere non possit. Nam, quod maximas centumvirales causas in jure positas protulisti: quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatissime potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M'. Curii, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilii Mancini controversia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines
239 summa de jure dissensio. Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his causis juris scientia, cum hic jurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est, non juris scientia, sed eloquentia, sustentatus. Equidem hoc sæpe audivi, cum ædilitatem P. Crassus peteret, eumque major natu, etiam consularis, Ser. Galba affectaretur, quod Crassi filiam C. filio suo despondisset, accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum: qui, cum Crassum seduxisset atque ad eum retulisset, responsumque ab eo verum magis, quam ad suam rem accommodatum abstulisset; ut eum tristem Galba vidit, nomine appellavit, quæsivitque, qua de re ad Crassum retulisset? ex quo ut audivit, commotumque ut vidit

hominem, Suspenso, inquit, animo & occupato Crassum tibi respondisse video: deinde 240
ipsum Crassum manu prehendit, &, heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita respondere? Tum ille fidenter, homo peritissimus, confirmare, ita se rem habere, ut respondisset; nec dubium esse posse. Galba autem alludens varie & copiose, multas similitudines afferre, multaque pro æquitate contra jus dicere: atque illum, cum differendo par esse non posset (quamquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo,) ad auctores confugisse, & id, quod ipse diceret, & in P. Mucii, fratris sui, libris, & in Sexti Ælii commentariis scriptum protulisse, ac tamen concessisse, Galbæ disputationem sibi probabilem & prope veram videri. Attamen, quæ causæ sunt ejusmodi, 57
ut de earum jure dubium esse non possit, 241
omnino in judicium vocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus esset, hereditatem petit? nemo: quia constat, agnascendo rumpi testamentum. Ergo in hoc genere juris judicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem juris [incontroversi] ignorare, quæ pars sine dubio multo 242

maxima est: in eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos, non est difficile oratori, ejus partis, quamcunque defendat, auctorem aliquem invenire: a quo cum amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis viribusque torquebit. Nisi vero (bona venia hujus optimi viri dixerim, Scævolæ,) tu libellis, aut præceptis soceri tui, causam M'. Curii defendisti. Nonne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac voluntatis mortuorum?

243 Ac mea quidem sententia, (frequens enim te audivi, atque affui,) multo majorem partem sententiarum sale tuo, & lepore, & politissimis facetiis pellexisti, cum & illud nimium acumen illuderes, & admirarere ingenium Scævolæ, qui excogitasset, nasci prius oportere, quam emori: cumque multa colligeres, & ex legibus & ex senatusconsultis, & ex vita ac sermone communi, non modo acute, sed etiam ridicule ac facete; ubi si verba, non rem sequeremur, confici nil posset. Itaque hilaritatis plenum judicium ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo; dicendi vis egregia, summa festivitate &

244 nustate conjuncta, profuit. Ipse ille Mucius,

paterni juris defensor, & quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromptum videretur? quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? Nempe ejus omnis oratio versata est in eo, ut scriptum plurimum valere oportere defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cum in ejusmodi causis alias scriptum, alias æquitatem defendere docentur. Et credo in illa militis causa, si tu aut heredem, aut militem defendisses, ad Hostilianas te actiones, non ad tuam vim & oratoriam facultatem contulisses. Tu vero, vel si testamentum defenderes, sic ageres, ut omne omnium testamentorum jus in eo judicio positum videretur; vel si causam ageres militis, patrem ejus, ut soles, dicendo a mortuis excitasses: statuisses ante oculos: complexus esset filium, flensque eum centumviris commendasset: lapides mehercule omnes flere ac lamentari coëgisset, ut totum illud, UTI LINGUA NUNCUPASSET, non in XII. tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis; sed in magistri carmine scriptum videretur. 245

58 Nam quod inertiam accusas adolescen-
246 tium, qui istam artem, primum facillimam, non ediscant; quæ quam sit facilis, illi viderint, qui ejus artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant, deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram: deinde, quod sit plena delectationis; in qua tibi remittunt omnes istam voluptatem, & ea se carere patiuntur; nec quisquam est eorum, qui, si jam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quam Manilianas vena-
247 lium vendendorum leges ediscere. Tum autem quod amore patriæ censes nos nostrorum majorum inventa nosse debere; non vides, veteres leges aut ipsa sua vetustate consenuisse, aut novis legibus esse sublatas? Quod vero viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus & præmia proposita sint virtutibus, & supplicia vitiis: equidem putabam, virtutem hominibus (si modo tradi ratione possit) instituendo & persuadendo, non minis, & vi, ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione juris, quam sit

bellum, cavere malum, scire possumus. De 248
me autem ipso, cui uni tu concedis, ut,
sine ulla juris scientia, tamen causis satisfa-
cere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo,
neque me umquam jus civile didicisse, neque
tamen in iis causis, quas in jure possem de-
fendere, umquam istam scientiam desidera-
sse. Aliud est enim, esse artificem cujus-
dam generis atque artis, aliud in communi
vita & vulgari hominum consuetudine nec
hebetem, nec rudem. Cui nostrum non li- 249
cet fundos nostros obire, aut res rusticas
vel fructus causa, vel delectationis, invise-
re? tamen nemo tam sine oculis, tam sine
mente vivit, ut, quid sit sementis ac messis,
quid arborum putatio ac vitium, quo tem-
pore anni, aut quo modo ea fiant, omnino
nesciat. Num igitur, si cui fundus inspi-
ciendus, aut si mandandum aliquid procu-
ratori de agricultura, aut imperandum villi-
co sit, Magonis Carthaginiensis sunt libri per-
discendi? an hac communi intelligentia con-
tenti esse possumus? Cur ergo non iidem in
jure civili, præsertim, cum in causis, & in
negotiis, & in foro conteramur, satis in-
instructi esse possumus ad hoc duntaxat, ne
in nostra patria peregrini atque advenæ esse

250 videamur? Ac si jam sit causa aliqua ad nos delata obscurior, difficile, credo, sit, cum hoc Scævola communicare; quamquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos & exquisita deferunt. An vero si de re ipsa, si de finibus, cum in rem præsentem non venimus, si de tabulis & perscriptionibus controversia est, contortas res & sæpe difficiles necessario perdiscimus: si leges nobis, aut si hominum peritorum responsa cognoscenda sunt, veremur, ne ea, si ab adolescentia juri civili minus studuerimus, non queamus cognoscere.

59 Nihilne igitur prodest oratori jus civilis scientia? Non possum negare prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cujus eloquentia copia rerum debeat esse ornata: sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria, ut ejus industriam in plu-
251 ra studia distrahere nolim. Quis neget, opus esse oratori, in hoc oratorio motu statuque, Roscii gestum & venustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus, in gestu discendo histrionum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quam vox? tamen, me auctore, nemo dicendi studiosus, Græcorum more & tragœ-

dorum, voci ſerviet, qui & annos complures ſedentes declamitant, & quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes ſenſim excitant, eademque, cum egerunt, ſedentes ab acutiſſimo ſono uſque ad graviſſimum ſonum recipiunt, & quaſi quodam modo colligunt. Hoc nos ſi facere velimus, ante condemnentur ii, quorum cauſas receperimus, quam toties, quoties perſcribitur, pæanem, aut munionem citarimus. Quod ſi in 250
geſtu, qui multum oratorem adjuvat, & in voce, quæ una maxime eloquentiam vel commendat, vel ſuſtinet, elaborare nobis non licet; ac tantum in utroque aſſequi poſſumus, quantum in hac acie quotidiani muneris, ſpatii nobis datur: quanto minus eſt ad juris civilis perdiſcendi occupationem deſcendendum? quod & ſummatim percipi ſine doctrina poteſt, & hanc habet ab illis rebus diſſimilitudinem, quod vox & geſtus ſubito ſumi, & aliunde arripi non poteſt; juris utilitas, ad quamque cauſam quamvis repente vel a peritis, vel de libris depromi poteſt. Itaque illi diſertiſſimi homines mi- 253
niſtros habent in cauſis juris peritos, cum ipſi ſint imperitiſſimi, & qui, ut abs te paullo ante dictum eſt, *pragmatici* vocantur. In

quo noſtri omnino melius multo, quod clariſſimorum hominum auctoritate leges & jura tecta eſſe voluerunt. Sed tamen non fugiſſet hoc Græcos homines, ſi ita neceſſe eſſe arbitrati eſſent, oratorem ipſum erudire in jure civili, non ei pragmaticum adjutorem
60 dare. Nam quod dicis, ſenectutem a ſolitu-
254 dine vindicari juris civilis ſcientia: fortaſſe etiam pecuniæ magnitudine. Sed nos, non quid nobis utile, verum quid oratori neceſſarium ſit, quærimus. Quamquam, quoniam multa ad oratoris ſimilitudinem ab uno artifice ſumimus, ſolet idem Roſcius dicere, ſe, quo plus ſibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos & cantus remiſſiores eſſe facturum. Quod ſi ille, adſtrictus certa quadam numerorum moderatione & pedum, tamen aliquid ad requiem ſenectutis excogitat, quanto facilius nos non laxare modos,
255 ſed totos mutare poſſumus? Neque enim hoc te, Craſſe, fallit, quam multa ſint, & quam varia genera dicendi, & quod haud ſciam, an tu primus oſtenderis, qui jamdiu multo dicis remiſſus & lenius, quam ſolebas: neque minus hæc tamen tua graviſſimi ſermonis lenitas, quam illa ſumma vis & contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut

illum Scipionem audimus, & Lælium, qui omnia sermone conficerent paullo intentiore, numquam, ut Ser. Galba, lateribus, aut clamore contenderent. Quodsi jam hoc facere non poteris aut noles: vereris, ne tua domus, talis & viri, & civis, si a litigiosis hominibus non colatur, a ceteris deseratur? Equidem tantum absum ab ista sententia, ut non modo non arbitrer subsidium senectutis, in eorum, qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed tanquam portum aliquem, exspectem istam, quam tu times, solitudinem. Subsidium enim belliſſimum existimo esse senectuti, otium.

Reliqua vero etiamsi adjuvant, historiam 250
dico, & prudentiam juris publici, & antiquitatis iter, & exemplorum copiam, si quando opus erit, a viro optimo, & istis rebus instructissimo, familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio atque humanitate versentur: sed mehercule non ita multum spatii mihi videtur, si modo ea facere & persequi volent, quæ a te, Crasse, præcepta sunt: qui mihi prope etiam nimis duras leges imponere visus es huic

ætati; sed tamen ad id, quod cupiunt, adi-
257 piscendum prope necessarias. Nam & subitæ ad propositas causas exercitationes, & accuratæ, & meditatæ commentationes, ac stilus ille tuus, quem tu vere dixisti perfectorem dicendi esse ac magistrum, multi sudoris est, & illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita, vel laudandi, vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causa, disputatio, non mediocris contentionis est, vel ad memoriam,
61 vel ad imitandum. Illud vero fuit horribile,
258 quod mehercule vereor, ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere unumquemque nostrum quasi quendam esse Roscium; dixistique, non tam ea, quæ recta essent, probari, quam quæ prava [sunt] fastidiis adhærescere: quod ego non tam fastidiose in nobis, quam in histrionibus, spectari
259 puto. Itaque nos raucos sæpe attentissime audiri video: tenet enim res ipsa atque causa: at Æsopum, si paullum irrauserit, explodi. A quibus enim nihil præter voluptatem aurium quæritur, in iis offenditur, simul atque imminuitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant,

quæ

quæ si omnia summa non sunt, (& pleraque tamen magna sunt,) necesse est, ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri.

Ergo, ut ad primum illud revertar, sit 260
orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodate ad persuadendum possit dicere. Is autem concludatur in ea, quæ sunt in usu civitatum vulgari ac forensi, remotisque ceteris studiis, quamvis ea sint ampla atque præclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes & dies urgeatur: imiteturque illum, cui sine dubio summa vis dicendi conceditur, Atheniensem Demosthenem, in quo tantum studium fuisse, tantusque labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ, diligentia industriaque superaret: cumque ita balbus esset, ut ejus ipsius artis, cui studeret, primam litteram non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur: deinde cum spiritus ejus esset angustior, 261
tantum continenda anima in dicendo, est assecutus, ut una continuatione verborum (id quod ejus scripta declarant) binæ ei contentiones vocis & remissiones continerentur: qui etiam (ut memoriæ proditum est) conjectis in os calculis, summa voce versus multos uno spiritu pronuntiare consuescebat; ne-

que is consistens in loco, sed inambulans,
262 atque adscensu ingrediens arduo. Hisce ego cohortationibus, Crasse, ad studium & ad laborem incitandos juvenes vehementer assentior: cetera, quæ collegisti ex variis & diversis studiis & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere sejuncta esse arbitror.

62 Hæc cum Antonius dixisset, sane dubitare visus est Sulpicius, & Cotta, utrius oratio propius ad veritatem videretur accede-
263 re. Tum Crassus: operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis, atque haud scio, an aliter sentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo umquam præstitit: cujus quidem ipsius facultatis exercitatio, oratorum propria est, sed jam in philosophorum consuetudine versatur, maximeque eorum, qui de omni re proposita in utramque partem solent co-
264 piosissime dicere. Verum ego non solum arbitrabar, his præsertim audientibus, a me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subselliis, neque quidquam amplius afferret, quam quod causarum necessitas postularet: sed majus quiddam videbam, cum censebam, oratorem, præsertim in nostra

republica, nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus circumdedisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis præceptisque oratoris quæsita sunt: sed opinor, secundum hunc diem. Satis enim multa a nobis hodie dicta sunt. Nunc & Scævola, quoniam in Tuscu- 265
lanum ire constituit, paullum requiescet, dum se calor frangat: & nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scævola, Sane, inquit, vellem non constituissem, in Tusculanum me hodie venturum esse, Lælio. Libenter audirem Antonium. et, cum exsurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quod jus nostrum civile pervellit, quam jucundus, quod se id nescire confessus est.

M. TVLLII CICERONIS DE ORATORE LIBER SECVNDVS.

1 MAGNA nobis pueris, Quincte frater, si
1 memoria tenes, opinio fuit, M. Craſſum non plus attigiſſe doctrinæ, quam quantum prima illa puerili inſtitutione potuiſſet; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem atque ignarum fuiſſe: erantque multi, qui, quamquam non ita ſeſe rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incenſos ſtudio dicendi a doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent, ut, ſi homines non eruditi ſummam eſſent prudentiam atque incredibilem eloquentiam conſecuti, inanis omnis noſter eſſe labor, & ſtultum in nobis erudiendis, patris noſtri, optimi ac prudentiſſimi viri,
2 ſtudium videretur. Quos tum, ut pueri, refutare domeſticis teſtibus, patre & C. Aculeone, propinquo noſtro, & L. Cicerone,

patruo, solebamus; quod de Crasso pater, & Aculeo, (quocum erat nostra matertera,) quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus una decesserat, multa nobis de ejus studio doctrinaque sæpe narravit, cumque nos cum consobrinis nostris, Aculeonis filiis, & ea discæremus, quæ Crasso placerent, & ab his doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud sæpe intelleximus (cum essemus ejusmodi, quod vel pueri sentire poteramus) illum & Græce sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam videretur, & doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaque ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei novum, nihil inauditum videretur. De Antonio vero, quamquam sæpe ex humaniſſimo homine, patruo nostro, acceperamus, quemadmoduum ille vel Athenis vel Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedisset: tamen ipse adolescentulus, quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæsivi. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc novum (nam jam tum ex me audiebas,) mihi illum ex multis, variisque sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in his artibus, de quibus

aliquid existimare possem, rudem aut igna-
4 rum esse visum. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quam illa despicere, & nostrorum hominum in omni genere prudentiam Græcis anteferre: Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse numquam putaretur: atque si uterque graviorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Græcos videretur.

5 Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus. Illud autem est hujus institutæ scriptionis ac temporis, neminem eloquentia, non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia, florere
2 unquam & præstare potuisse. Etenim ceteræ fere artes se ipsæ per se tuentur singulæ: bene dicere autem, quod est scienter, & perite, & ornate dicere, non habeat definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur. Omnia, quæcunque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur, aut
6 eloquentiæ nomen relinquendum est. Quare equidem & in nostra civitate, & in ipsa Græcia, quæ semper hæc summa duxit, mul-

tos & ingeniis, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem vero existere eloquentiam, qualis fuerit in Crasso & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ ad tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuerit, non potuisse confirmo. Quo 7 etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem litteris: vel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, alterum non doctissimum, alterum plane indoctum fuisse; vel ut ea, quæ existimarem a summis oratoribus de eloquentia divinitus esse dicta, custodirem litteris, si ullo modo assequi complectique potuissem; vel mehercule etiam, ut laudem eorum, jam prope senescentem, quantum ego possem, ab oblivione hominum atque a silentio vindicarem. Nam si ex 8 scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus hoc fortasse mihi esse putassem laborandum: sed cum alter non multum, (quod quidem exstaret,) & id ipsum adolescens, alter nihil admodum scripti reliquisset: deberi hoc a me tantis hominum ingeniis putavi, ut, cum etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si pos-

9 ſem. Quod hoc etiam ſpe aggredior majore
ad probandum, quia non de Ser. Galbæ,
aut C. Carbonis eloquentia ſcribo aliquid, in
quo liceat mihi fingere, ſi quid velim, nul-
lius memoria jam refellente: ſed edo hæc
iis cognoſcenda, qui eos ipſos, de quibus lo-
quor, ſæpe audierunt; ut duos ſummos vi-
ros iis, qui neutrum illorum viderint, eo-
rum, quibus ambo illi oratores cogniti ſint,
vivorum & præſentium, memoria teſte com-
3 mendemus. Nec vero te, cariſſime frater
10 atque optime, rhetoricis nunc quibuſdam
libris, quos tu agreſtes putas, inſequor, ut
erudiam: quid enim tua poteſt oratione aut
ſubtilius, aut ornatius eſſe? ſed quanquam,
ſive judicio, ut ſoleo dicere, ſive, ut ille
pater eloquentiæ de ſe Iſocrates ſcripſit ipſe,
pudore a dicendo & timiditate ingenua qua-
dam refugiſti, ſive, ut ipſe jocari ſoles, unum
putaſti ſatis eſſe non modo in una familia
rhetorem, ſed pæne in tota civitate: non
tamen arbitror tibi hos libros in eo fore ge-
nere, quod merito, propter eorum, qui de
dicendi ratione diſputarunt, jejunitatem bo-
11 narum artium, poſſit illudi. Nihil enim mi-
hi quidem videtur in Craſſi & Antonii ſer-
mone eſſe præteritum, quod quiſquam ſum-

mis ingeniis, acerrimis ſtudiis, optima doctrina, maximo uſu cognoſci ac percipi potuiſſe arbitraretur: quod tu facillime poteris judicare, qui prudentiam rationemque dicendi per te ipſum, uſum autem per nos percipere voluiſti. Sed, quo citius hoc, quod ſuſcepimus, non mediocre munus, conficere poſſimus, omiſſa noſtra adhortatione, ad eorum, quos propoſuimus, ſermonem diſputationemque veniamus.

Poſtero igitur die, quam illa erant acta, 12
hora fere ſecunda, cum etiam tum in lecto Craſſus eſſet, & apud eum Sulpicius ſederet, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eo Q. Catulus ſenex cum C. Julio fratre venit. Quod ubi audivit, commotus Craſſus ſurrexit, omneſque admirati, majorem aliquam eſſe cauſam eorum adventus ſuſpicati ſunt. Qui cum inter ſe, ut ipſo- 13
rum uſus ferebat, amiciſſime conſalutaſſent; Quid vos tandem? Craſſus, num quidnam, inquit, novi? Nihil ſane, inquit Catulus: etenim vides eſſe ludos: ſed (vel tu nos ineptos licet, inquit, vel moleſtos putes) cum ad me in Tuſculanum [inquit] heri veſperi veniſſet Cæſar de Tuſculano ſuo, dixit mihi, a ſe Scævolam hinc euntem eſſe conventum,

ex quo mira quædam se audisse dicebat; te, quem ego, toties omni ratione tentans, ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio differuisse, & tanquam in schola, prope ad Græcorum consuetudinem, disputasse. Itaque frater exoravit me, ipsum quidem a studio audiendi non nimis abhorrentem, sed, mehercule, verentem, ne molesti vobis interveniremus, ut hunc secum venirem. Scævolam enim ita dicere ajebat, bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam. Hoc si tu cupidius factum existimas, Cæsari attribues: si familiarius, utrique nostrum. Nos quidem, nisi forte molesti intervenimus, venisse delectat.

4 Tum Crassus, Equidem, quæcunque causa vos huc attulisset, lætarer, cum apud me viderem homines mihi carissimos & amicissimos: sed tamen, vere dicam, quævis mallem fuisset, quam ista, quam dicis. Ego enim (ut, quemadmodum sentio, loquar) numquam mihi minus, quam hesterno die, placui, (magis adeo id facilitate, quam alia ulla culpa mea contigit;) qui dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus, fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua

continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod, transactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum veniistis. Tum Cæsar, Equidem, inquit, 16
Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore ac perpetua disputatione audiendi, ut, si id mihi minus contingat, vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta, plus quam ego apud te valere videatur, & te exorabo profecto, ut mihi quoque & Catulo tuæ suavitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit; non te urgebo, neque committam, ut, dum vereare, tu ne sis ineptus, me esse judices. Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæsar, 17
ex omnibus Latinis verbis hujus verbi vim vel maximam semper putavi. Quem enim nos *ineptum* vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quod *non* sit *aptus*. Idque in sermonis nostri consuetudine perlate patet. Nam qui aut, tempus quid postulet, non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum, quibuscum est, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus est, is ineptus dicitur. Hoc vitio 18

cumulata est eruditissima illa Græcorum natio. Itaque quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt. Ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum appellent, non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio, an nulla sit major, quam illorum, qui solent, quocumque in loco, quoscumque inter homines visum est, de rebus, aut difficillimis aut non necessariis, argutissime disputare. Hoc nos ab istis adolescentibus facere inviti & recusantes heri coacti sumus. Tum Catulus, Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in civitatibus suis clari & magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in nostra republica volumus esse, horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt: nec tamen in otio sermones hujusmodi, disputationesque fugiebant. Ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri; num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, ubi ambulamus, & palæstra, & tot locis sessiones, gymnasiorum & Græcarum disputationum memoriam quodammodo commovent? aut importunum

tempus in tanto otio, quod & raro datur, & nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus, ut sine his studiis vitam nullam esse ducamus? Omnia ista, in- 21
quit Crassus, ego alio modo interpretor, qui primum palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos, exercitationis & delectationis causa, non disputationis, inveniſſe arbitror. Nam & sæculis multis ante gymnasia inventa sunt, quam in his philosophi garrire cœperunt, & hoc ipso tempore, cum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores discum audire, quam philosophum, malunt: qui simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus & graviſſimis disputantem philosophum omnes unctionis causa relinquunt. Ita leviſſimam delectationem graviſſimæ, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt. Otium autem quod dicis esse, assentior. Ve- 22
rum otii fructus est, non contentio animi, sed relaxatio. Sæpe ex socero meo audivi, 6
cum is diceret, socerum suum Lælium semper fere cum Scipione solitum rusticari, eosque incredibiliter repueraſcere esse solitos, cum rus ex urbe, tanquam e vinculis, evo-

laviſſent. Non audeo dicere de talibus viris, ſed tamen ita ſolet narrare Scævola, conchas eos & umbilicos ad Cajetam & ad Laurentum legere conſueſſe, & ad omnem animi remiſſionem, ludumque deſcendere. Sic enim ſe res habet: [ut] quemadmodum volucres videmus, procreationis atque utilitatis ſuæ cauſa, fingere & conſtruere nidos, easdem autem, cum aliquid effecerint, levandi laboris ſui cauſa, paſſim ac libere ſolutas opere volitare: ſic noſtri animi forenſibus negotiis, atque urbano opere deſeſſi, geſtiunt ac volitare cupiunt, vacui cura atque labore. Itaque illud, quod ego in Cauſa Curiana Scævolæ dixi, non dixi ſecus, ac ſentiebam. Nam ſi, inquam, Scævola, nullum erit teſtamentum recte factum, niſi quod tu ſcripſeris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus, omnium teſtamenta tu ſcribes unus. Quid igitur? inquam: quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? tum illud addidi: mihi enim liber eſſe non videtur, qui non aliquando nihil agit. In qua permaneo, Catule, ſententia, meque, cum huc veni, hoc ipſum nihil agere, & plane ceſſare, delectat. Nam, quod addidiſti ter-

tium, vos eos esse, qui vitam insuavem sine his studiis putaretis, id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut C. Lucilius, homo doctus & perurbanus, dicere solebat, ea, quæ scriberet, neque ab doctissimis legi velle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quam ipse: quo etiam scripsit, *Persium non curo legere:* (hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorum hominum doctissimus:) *Lælium Decimum volo*, (quem cognovimus virum bonum, & non illiteratum, sed nihil ad Persium:) sic ego, si jam mihi disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud vos; malo enim non intelligi orationem meam, quam reprehendi. Tum Cæsar, Equidem, 7
inquit, Catule, jam mihi videor navasse ope- 26
ram, quod huc venerim. Nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidem perjucunda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio esse partes, ut de tota eloqentia differat, quemque jamdudum Cotta & Sulpicius exspectant? Ego ve- 27
ro, inquit Crassus, neque Antonium verbum facere patiar, & ipse obmutescam, nisi prius a vobis impetraro. Quidnam? inquit

Catulus. Ut hic ſitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, quod ad fratrem promiſerat, Ego, inquit Julius, pro utroque reſpondeo: ſic faciemus: atque iſta quidem conditione, vel
28 ut verbum nullum faceres, me teneres. Hic Catulus arriſit: et ſimul, Præciſa, inquit, mihi quidem dubitatio eſt, quoniam neque domi imperaram, & hic, apud quem eram futurus, ſine mea ſententia tam facile promiſit.

Tum omnes oculos in Antonium conjecerunt: & ille, Audite vero, audite, inquit. Hominem enim audietis de ſchola, atque a magiſtro, & Græcis litteris eruditum. Et eo quidem loquar confidentius, quod Catulus auditor acceſſit: cui non ſolum nos Latini ſermonis, ſed etiam Græci ipſi ſolent ſuæ linguæ ſubtilitatem elegantiamque conce-
29 dere. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid eſt, ſive artificium ſive ſtudium dicendi, niſi acceſſit os, nullum poteſt eſſe; docebō vos, diſcipuli, quod ipſe non didici,
30 quid de omni genere dicendi ſentiam. Hic poſteaquam arriſerunt, Res mihi videtur eſſe, inquit, facultate præclara, arte mediocris. Ars enim earum rerum eſt, quæ ſciuntur: oratoris autem omnis actio opinionibus, non ſcientia, continetur. Nam & apud

eos

eos dicimus, qui nescíunt, & ea dicimus, quæ nescimus ipsi. Itaque & illi alias aliud iisdem de rebus & sentiunt, & judicant, & nos contrarias sæpe causas dicimus, non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum; cum alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam, ut uterque nostrûm eadem de re alias aliud defendat, cum plus uno verum esse non possit. Ut igitur in ejusmodi re, quæ mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perveniat, quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. Nos vero, & 8
valde quidem, Catulus inquit, putamus, at- 31
que eo magis, quod nulla mihi ostentatione videris esse usurus. Exorsus es enim non gloriose, magis, ut tu putas, a veritate, quam a nescio qua dignitate. Ut igitur de 32
ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam: sic illud affirmo, præcepta posse quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ad excipiendas eorum voluntates. Hujus rei scientiam, si quis volet, magnam quandam artem esse, dicere, non repugnabo. Etenim cum plerique temere ac nulla ratione causas in foro

dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam, callidius id faciant; non est dubium, quin, si quis animadverterit, quid sit, quare alii melius, quam alii dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is si non plane artem, at quasi artem quandam inve-
33 nerit. Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro atque in causis, ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, possem vobis exponere!

Sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, quamvis ars non sit, tamen nihil esse profecto oratore praeclarius. Nam, ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata & libera civitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus ju-
34 cundius percipi possit. Qui enim cantus moderatae orationis pronuntiatione dulcior inveniri potest? quod carmen artificiosa verborum conclusione aptius? qui actor in imitanda, quam orator in suscipienda veritate jucundior? Quid autem subtilius, quam acutae crebraeque sententiae? quid admirabilius, quam res splendore illustrata verborum? quid plenius, quam omni rerum genere cu-

mulata oratio? Neque enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem ornate dici graviterque debeat. Hujus est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia: ejusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate & fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis a vitiis acrius revocare, quis vituperare improbos asperius, quis laudare bonos ornatius, quis cupiditatem vehementius frangere accusando potest? quis mœrorem levare mitius consolando? Historia vero, testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis, qua voce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua est ars alia, quæ verborum, aut faciendorum, aut deligendorum scientiam profiteatur: aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque variare & distinguere quasi verborum sententiarumque insignibus: aut si via ulla, nisi ab hac una arte, traditur, aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis atque ordinis: fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum esse, aut cum aliqua

9 35 36

37 alia arte esse commune. Sed si in hac una est ea ratio aque doctrina: non, si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est hujus unius proprium; sed ut orator de iis rebus, quæ ceterarum artium sunt, si modo eas cognorit, (ut heri Crassus dicebat,) optime potest dicere: sic ceterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, si quid ab
38 hac arte didicerunt. Neque enim si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam id, quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diserte dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua quia vis magna est in hominum ingeniis, eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum atque artium consequuntur: sed, quid cujusque sit proprium, etsi ex eo judicari potest, cum videris, quid quæque doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes aliæ sine eloquentia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut ceteri, si diserti sint, aliquid ab hoc habeant: hic nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit.

Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, mini- 10
me impediendus est interpellatione iste cur- 39
sus orationis tuæ, patiere tamen, mihique
ignoscas. *Non enim possum, quin exclamem,*
ut ait ille in Trinummo: ita mihi vim ora-
toris tum exprimere subtiliter visus es, tum
laudare copiosissime: quod quidem eloquen-
tem vel optime facere oportet, ut eloquen-
tiam laudet. Debet enim ad eam laudan-
dam, ipsam illam adhibere, quam laudat.
Sed perge porro: tibi enim assentior, ve-
strum esse hoc totum, diserte dicere, idque
si quis in alia arte faciat, eum assumto ali-
unde uti bono, non proprio, nec suo. Et 40
Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antoni,
expolivit, hominemque reddidit. Nam he-
sterno sermone, unius cujusdam operis, ut
ait Cæcilius, remigem aliquem, aut bajulum,
nobis oratorem descripseras, inopem quen-
dam humanitatis atque inurbanum. Tum
Antonius, Heri enim, inquit, hoc mihi pro-
posueram, ut, si te refellissem, hos a te
discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente
& Cæsare, videor debere non tam pugnare
tecum, quam, quid ipse sentiam, dicere.

Sequitur igitur, quoniam nobis est hic, 41
de quo loquimur, in foro atque in oculis ci-

vium constituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eum muneri velimus esse præpositum. Nam Crassus heri, cum vos, Catule & Cæsar, non adessetis, posuit breviter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt: neque sane quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit: duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia versaretur, unum infini-
42 tum, alterum certum. Infinitum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo: Expetendane esset eloquentia? expetendine honores? certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re, & definita quæreretur: cujusmodi sunt, quæ in foro, atque in civium causis
43 disceptationibusque versantur. Ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita. Nam illud tertium, quod & a Crasso tactum est, &, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustravit, adjunxit, etiamsi opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam? inquit Catulus, an laudationes? id enim video poni genus
II tertium. Ita, inquit Antonius, & in eo
44 quidem genere scio & me, & omnes, qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cum abs te est Popilia, mater vestra, laudata:

cui primum mulieri hunc honorem in noſtra civitate tributum puto: ſed non omnia, quæcumque loquimur, mihi videntur ad artem & ad præcepta eſſe revocanda. Ex his enim 45
fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta ſumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa deſiderare: quæ ut nemo tradat, quis eſt, qui neſciat, quæ ſint in homine laudanda? Poſitis enim iis rebus, quas Craſſus in illius orationis ſuæ, quam contra collegam cenſor habuit, principio dixit, *Quæ natura, aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus ſe vinci poſſe animo æquo pati: quæ ipſi ſibi homines parare poſſent, in iis rebus ſe pati vinci non poſſe:* qui laudabit quempiam, intelliget, exponenda ſibi eſſe fortunæ bona. Ea ſunt, ge- 46
neris, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenii, ceterarumque rerum, quæ ſunt aut corporis, aut extraneæ: ſi habuerit, bene his uſum: ſi non habuerit, ſapienter caruiſſe: ſi amiſerit, moderate tuliſſe. Deinde, quid ſapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid juſte, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut

tulerit. Hæc, & quæ sint ejus generis, facile videbit, qui volet laudare quempiam:
47 & qui vituperare, contraria. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam ineſt in ratione rerum? non enim, ſi eſt facilius, eo de numero quoque eſt excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, quæ cadunt aliquando in oratorem, quamvis exigua ſint, ea ſic tractare, quaſi nihil
48 poſſit dici ſine præceptis ſuis. Nam & teſtimonium ſæpe dicendum eſt, ac nonnumquam etiam accuratius, ut mihi neceſſe fuit in Sex. Titium, ſeditioſum civem & turbulentum: explicavi in eo teſtimonio dicendo, omnia conſilia conſulatus mei, quibus illi tribuno plebis pro republica reſtitiſſem, quæque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, expoſui. Diu retentus ſum, multa audivi, multa reſpondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de teſtimoniis dicendis, quaſi in arte tradere? Nihil
12 ſane, inquit Catulus, neceſſe eſt. Quid ſi
49 (quod ſæpe ſummis viris accidit) mandata ſint exponenda, aut in ſenatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem a ſenatu? num quia genere orationis in hujuſmodi cauſis accuratiore

est utendum, idcirco pars etiam hæc causarum numeranda videtur, aut propriis præceptis instruenda? Minime vero, inquit Catulus. Non enim deerit homini diserto in ejusmodi rebus facultas, ex ceteris rebus & causis comparata. Ergo item, inquit, illa, quæ sæpe diserte agenda sunt, & quæ ego paullo ante (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in divisione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda sunt non minus diserte, quam quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret: sed ex artificio res istæ præcepta non quærunt. Plane, inquit Catulus, assentior.

Age vero, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo, putas esse, historiam scribere? Si, ut Græci scripserunt, summi, inquit Catulus: si, ut nostri, nihil opus est oratore: satis est, non esse mendacem. Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius, Græci quoque sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. Erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio: cujus rei, memoriæ-

que publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium, pontificem maximum, res omnes singulorum annorum mandabat litteris pontifex maximus, efferebatque in album, & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi; ii, qui etiam nunc annales maximi no-
53 minantur. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt. Itaque qualis apud Græcos Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, aliique permulti; talis noster Cato, & Pictor, & Piso, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio, (modo enim huc ista sunt importata,) &, dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi lau-
54 dem putant esse brevitatem. Paullulum è erexit, & addidit historiæ majorem sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, Antipater. Ceteri non exornatores rerum, sed tan-
13 tummodo narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, ut dicis. Sed iste ipse Cœlius neque distinxit historiam varietate locorum; neque verborum collocatione, & tractu orationis leni & æquabili perpolivit illud opus; sed ut homo neque doctus, neque maxime aptus

ad dicendum, ſicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut dicis, ſuperiores. Minime mirum, inquit Antonius, ſi iſta res adhuc noſtra lingua illuſtrata non eſt. Nemo enim ſtudet 55
eloquentiæ noſtrorum hominum, niſi ut in cauſis atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentiſſimi homines, remoti a cauſis forenſibus, cum ad ceteras res illuſtres, tum ad ſcribendam hiſtoriam maxime ſe applicaverunt. Namque & Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornavit, in cauſis nihil omnino verſatum eſſe accepimus. Atqui tanta eſt eloquentia, ut me quidem, quantum ego Græce ſcripta intelligere poſſum, magnopere delectet. Et poſt illum 56
Thucydides omnes dicendi artificio, mea ſententia, facile vicit: qui ita creber eſt rerum frequentia, ut verborum prope numerum ſententiarum numero conſequatur: ita porro verbis aptus, & preſſus, ut neſcias, utrum res oratione, an verba ſententiis illuſtrentur. Atqui ne hunc quidem, quamquam eſt in republica verſatus, ex numero accepimus eorum, qui cauſas dictitarunt: & hos libros tum ſcripſiſſe dicitur, cum a republica remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere ſolitum eſt, in exi-

57 lium pulsus esset. Hunc consecutus est Syracusius Philistus, qui, cum Dionysii tyranni familiarissimus esset, otium suum consumsit in historia scribenda, maximeque Thucydidem est, sicut mihi videtur, imitatus. Postea vero, quasi ex clarissima rhetoris officina, duo præstantes ingenio, Theopompus & Ephorus, ab Isocrate magistro impulsi, se ad historiam contulerunt: cau-
14 sas omnino numquam attigerunt. Denique
58 etiam a philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille, post ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam: & hic quidem rhetorico pæne more: ille autem superior, leniore quodam sono est usus, & qui illum impetum oratoris non habeat; vehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium Timæus, quantum autem judicare possum, longe eruditissimus, & rerum copia & sententiarum varietate abundantissimus, & ipsa compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem.

59 Hæc cum ille dixisset, Quid est, inquit, Catule, Cæsar? ubi sunt, qui Antonium

Græce negant scire? quot historicos nominavit? quam scienter? quam proprie de unoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud jam mirari desino, quod multo magis ante mirabar, hunc, cum hæc nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo. Quid ergo est? fatebor: aliquid tamen: ut, 60
cum in sole ambulem, etiamsi aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer; sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romæ vix licet) studiosus legerim, sentio orationem meam illorum tactu quasi colorari. Sed ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, voluerunt a vulgo intelligi: in philosophos vestros si quando in- 65
cidi, deceptus indicibus librorum, quod sunt fere inscripti de rebus notis & illustribus, de virtute, de justitia, de honestate, de voluptate, verbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis & concisis disputationibus illigati! Poëtas omnino, quasi alia quadam lingua locutos, non conor attingere. Cum

his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluisse nobis, qui
15 non sumus eruditissimi, esse familiares. Sed
62 illuc redeo. Videtisne, quantum munus sit oratoris historia? haud scio, an flumine orationis, & varietate maximum. Neque tamen eam reperio usquam separatim instructam rhetorum præceptis. Sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit, primam esse historiæ legem, ne quid falsi dicere audeat? deinde ne quid veri non audeat? ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo? ne qua
63 simultatis? Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus. Ipsa autem exædificatio posita est in rebus, & verbis. Rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis memoriaque dignis consilia primum, deinde acta, postea eventus exspectantur, & de consiliis significari, quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari, non solum quid actum aut dictum sit, sed etiam quomodo: & cum de eventu dicatur, ut causæ explicentur omnes, vel casus, vel sapientiæ, vel temeritatis: hominumque ipsorum non solum res gestæ, sed etiam, qui fama ac no-

mine excellant, de cujuſque vita, atque natura. Verborum autem ratio, & genus ora- 64
tionis, fuſum atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens, ſine hac judiciali aſperitate, & ſine ſententiarum forenſium aculeis perſequendum eſt. Harum tot tantarumque rerum videtiſne ulla eſſe præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur?

In eodem ſilentio multa alia oratorum officia jacuerunt, cohortationes, conſolationes, præcepta, admonita: quæ tractanda ſunt omnia diſertiſſime; ſed locum ſuum in illis artibus, quæ traditæ ſunt, habent nullum. Atque in hoc genere illa quoque eſt 65
infinita ſilva, quod oratori plerique (ut etiam Craſſus oſtendit) duo genera ad dicendum dederunt; unum de certa definitaque cauſa, quales ſunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus verſantur; addat, ſi quis volet, etiam laudationes: alterum, quod appellant omnes fere ſcriptores, explicat nemo, infinitam generis ſine tempore, & ſine perſona, quæſtionem. Hoc quid & quantum ſit, cum dicunt, intelligere mihi non videntur. Si enim 66
eſt oratoris, quæcumque res infinite poſita ſit, de ea poſſe dicere; dicendum erit ei, quanta ſit ſolis magnitudo, quæ forma terræ:

de mathematicis, de muſicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere ſuſcepto, recuſare. Denique ei, qui profitetur eſſe ſuum, non ſolum de iis controverſiis, quæ temporibus & perſonis notatæ ſunt, hoc eſt, de omnibus forenſibus, ſed etiam de generum infinitis quæſtionibus dicere, nullum poteſt
16 eſſe genus orationis, quod ſit exceptum. Sed
67 ſi illam quoque partem quæſtionum oratori volumus adjungere vagam, & liberam, & late patentem, ut de rebus bonis aut malis: expetendis aut fugiendis: honeſtis aut turpibus: utilibus aut inutilibus: de virtute, de juſtitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de ceteris virtutibus, contrariisque vitiis, dicendum oratori putemus: itemque de republica, de imperio, de re militari, de diſciplina civitatis, de hominum moribus: aſſumamus eam quoque partem, ſed ita, ut ſit
68 circumſcripta modicis regionibus. Equidem omnia, quæ pertinent ad uſum civium, morem hominum, quæ verſantur in conſuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac ſocietate civili, in ſenſu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda eſſe oratori

oratori puto: si minus, ut separatim de his rebus philosophorum more respondeat; at certe, ut in causa prudenter possit intexere: hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter & splendide, sine ulla serie disputationum, & sine jejuna concertatione verborum. Hoc loco, 69
ne qua sit admiratio, si tot tantarumque rerum nulla a me præcepta ponentur, sic statuo: Ut in ceteris artibus, cum tradita sint cujusque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi non necesse esse: ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit, posse eum cujusvis vel formæ, vel ætatis, etiamsi non didicerit, pingere; neque esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit: (neque est omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, a doctore tradantur: sed qui primarum & certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua non incommode persequuntur:) similiter arbitror, in hac sive 70
ratione, sive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus sit, ut eorum mentes, qui aut de republica, aut de ipsius rebus, aut de

iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium movere possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsiturum esse, quid dicat, quam Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiamsi hæc numquam separatim facere didicisset.

17 71 Tum Catulus: Præclare mihi videris, Antoni, posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus, quid etiam, si non didicisset, ex eo, quod didicisset, assumere. Deduxisti enim totum hominem in duo solum genera causarum, cetera innumerabilia exercitationi, & similitudini reliquisti. Sed videto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis: Hercules autem, & alia opera majora, ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi minus operis videtur de universis generibus rerum, quam de singulorum causis, ac multo etiam majus de natura deorum, quam 72 de hominum litibus dicere. Non est ita, inquit Antonius. Dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quam, id quod est majus, expertus. Omnium ceterarum rerum oratio mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato neque communium litterarum & po-

litioris humanitatis experti: in causarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud sciam, an de humanis operibus longe maximum: in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu & victoria judicatur; ubi adest armatus adversarius, qui sit & feriendus, & repellendus: ubi sæpe is, qui rei dominus futurus est, alienus atque iratus, aut etiam amicus adversario & inimicus tibi est; cum aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam, oratione moderandus: (in quo sæpe benivolentia ad odium, odium autem ad benivolentiam deducendum est:) qui tanquam machinatione aliqua tum ad severitatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiam est contorquendus. Omnium 73
sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus est utendum. Accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut, tanquam Phidias, Minervæ signum efficere possit; non sane, quemadmodum in clypeo idem ille artifex, minora illa opera facere discat, laborabit.

18 Tum Catulus: Quo ista majora ac mira-
74 biliora feciſti, eo me major exſpectatio tenet, quibuſnam rationibus, quibuſve præceptis ea tanta vis comparetur: non quod mea quidem jam interſit, (neque enim ætas id mea deſiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos ſecuti ſumus, qui numquam ſententias de manibus judicum vi quadam orationis extorſimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipſi patiebantur, accepimus,) ſed tamen iſta tua, nullum ad uſum meum, tantum cognoſcendi ſtudio adductus
75 requiro. Nec mihi opus eſt Græco aliquo doctore, qui mihi pervulgata præcepta decantet, cum ipſe numquam forum, numquam ullum judicium adſpexerit: ut peripateticus ille dicitur Phormio; cum Hannibal Carthagine expulſus Epheſum ad Antiochum veniſſet exſul, proque eo, quod ejus nomen erat magna apud omnes gloria, invitatus eſſet ab hoſpitibus ſuis, ut eum, quem dixi, ſi vellet, audiret; cumque ſe non nolle dixiſſet; locutus eſſe dicitur homo copioſus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum cum ceteri, qui illum audierant, vehementer eſſent delectati, quærebant ab Hannibale, quidnam ipſe de

illo philosopho judicaret. Pœnus non optime Græce, sed tamen libere respondisse fertur, multos se deliros senes sæpe vidisse: sed qui magis, quam Phormio, deliraret, vidisse neminem. Neque mehercule injuria. 76
Quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quam Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certasset, Græcum hominem, qui numquam hostem, numquam castra vidisset, numquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur. Quod enim ipsi experti non sunt, id docent ceteros. Sed hoc minus fortasse errant, quod non te, ut ille Hannibalem, sed pueros, aut adolescentulos docere conantur.

Erras, Catule, inquit Antonius. Nam 19
egomet in multos jam Phormiones incidi. 77
Quis enim est istorum Græcorum, qui quemquam nostrûm quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt; facile omnes perpetior & perfero. Nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat: aut efficiunt, ut me non didicisse minus pœniteat. Dimitto autem eos non tam contu-

melioſe, quam philoſophum illum Hannibal, & eo fortaſſe plus habeo etiam negotii: ſed tamen eſt eorum doctrina, quantum ego ju-
78 dicare poſſum, perridicula. Dividunt enim totam rem in duas partes, in cauſæ controverſiam, & in quæſtionis. *Cauſam* appellant, rem poſitam in diſceptatione rerum & controverſia: *quæſtionem* autem, rem poſitam in infinita dubitatione. De cauſa præcepta dant: de altera parte dicendi mirum
79 ſilentium eſt. Denique quinque faciunt quaſi membra eloquentiæ, invenire quid dicas, inventa diſponere, deinde ornare verbis, poſt memoriæ mandare, tum ad extremum agere ac pronuntiare: rem ſane non reconditam. Quis enim hoc non ſua ſponte viderit, neminem poſſe dicere, niſi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminiſſet? Atque hæc ego non reprehendo: ſed ante oculos poſita eſſe dico, ut eas item quatuor, quinque, ſexve partes, vel etiam ſeptem (quoniam aliter ab aliis digeruntur) in quas eſt ab his omnis
80 oratio diſtributa. Jubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, benivolum nobis faciamus, & docilem, & attentum: deinde rem narrare, ita ut verſimilis narratio ſit, ut

aperta, ut brevis: post autem dividere causam, aut proponere: nostra confirmare argumentis, ac rationibus: deinde contraria refutare. tum autem alii conclusionem orationis, & quasi perorationem collocant: alii jubent, antequam peroretur, ornandi aut augendi causa, digredi: deinde concludere, ac perorare. Ne hæc quidem reprehendo. 81
sunt enim concinne distributa: sed tamen, id quod necesse fuit hominibus expertibus veritatis, non perite. Quæ enim præcepta principiorum, & narrationum esse voluerunt, ea in totis orationibus sunt conservanda. Nam 82
ego mihi benivolum judicem facilius facere possum in cursu orationis, quam cum omnia sunt inaudita: docilem autem, non cum polliceor me demonstraturum, sed tum, cum doceo & explano: attentum vero, crebro tota actione excitandis mentibus judicum, non prima denuntiatione efficere possumus. Jam vero narrationem quod jubent verisimi- 83
lem esse, & apertam, & brevem, recte nos admonent. quod hæc narrationis magis putant esse propria, quam totius orationis, valde mihi videntur errare. omninoque in hoc omnis est error, quod existimant, artificium esse hoc quoddam non dissimile ceterorum,

cujusmodi de ipso jure civili hesterno die Crassus componi posse dicebat; ut genera rerum primum exponerentur, in quo vitium est, si genus ullum prætermittatur; deinde singulorum generum partes, in quo & deesse aliquam partem, & superare, mendosum est; tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare. Sed hoc si in jure civili, si etiam
84 in parvis aut mediocribus rebus doctiores assequi possunt; non idem sentio tanta hac in re, tamque immensa, posse fieri. Sin autem qui arbitrantur; deducendi sunt ad eos, qui hæc docent: omnia jam explicata & perpolita assequentur: sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obscuri. Sed videant, quid velint: ad ludendumne, an ad pugnandam arma sint sumturi. Aliud enim pugna & acies, aliud ludus campusque noster desiderat. Attamen ars ipsa ludicra armorum & gladiatori & militi prodest aliquid: sed animus acer, & præsens, & acutus idem atque versutus, invictos viros efficit, non difficilius arte conjuncta.
85 Quare ego tibi oratorem sic jam instituam, si potero, ut quid efficere possit, ante perspiciam. Sit enim mihi tinctus litteris; au-

dierit aliquid, legerit, ista ipsa præcepta acceperit: tentabo quid deceat, quid voce, quid viribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos pervenire: non solum hortabor, ut elaboret, sed etiam, si vir quoque mihi bonus videbitur, obsecrabo. Tantum ego in excellente oratore, & eodem viro bono, pono esse ornamenti universæ civitati. Sin videbitur, cum omnia summa fecerit, tamen ad mediocres oratores esse venturus: permittam ipsi, quid velit; molestus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, & erit absurdus: ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo. Nam neque is, qui optime po- 86
test, deserendus ullo modo est a cohortatione nostra, neque is, qui aliquid potest, deterrendus: quod alterum, divinitatis mihi cujusdam videtur: alterum, vel non facere, quod non optime possis, vel facere, quod non pessime facias, humanitatis: tertium vero illud, clamare contra quam deceat, & quam possis, hominis est, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixisti, stultitiæ suæ quam plurimos testes domestico præconio colligentis. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohor- 87
tandus adjuvandusque sit, ita loquamur, ut

ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus docuit, ut nobis ducibus veniat eo, quo sine duce ipsi pervenimus, quoniam meliora docere non possumus. Atque, ut a familiari
21 88 nostro exordiar; hunc ego, Catule, Sulpicium, (primum in causa parvula adolescentulum audivi,) voce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quærimus, oratione autem celeri & concitata, (quod erat ingenii) & verbis efferveſcentibus, & paullo nimium redundantibus, (quod erat ætatis) non sum aspernatus. Volo enim se efferat in adolescente fœcunditas. Nam facilius, sicut in vitibus, revocantur ea, quæ sese nimium profuderunt, quam, si nihil valet materies, nova sarmenta cultura excitantur: ita volo esse in adolescente, unde aliquid amputem. Non enim potest in eo succus esse diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecu-
89 tum. Vidi statim indolem, neque dimisi tempus, & eum sum cohortatus, ut forum sibi ludum putaret esse ad dicendum: magistrum autem, quem vellet, eligeret: me quidem si audiret, L. Crassum. Quod iste arripuit, & ita sese facturum confirmavit, atque etiam addidit, gratiæ scilicet causa, me quoque

bi magistrum futurum. Vix annus interfuerat ab hoc sermone cohortationis meæ, cum iste accusavit C. Norbanum, defendente me. Non est credibile, quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. Omnino in illud genus eum Crassi magnificum atque præclarum natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem studio atque imitatione intendisset, atque ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum, atque omni animo intueretur. Ergo hoc sit primum in præ- 22
ceptis meis, ut demonstremus, quem imi- 90
tetur, atque ita, ut quæ maxime excellant in eo, quem imitabitur, ea diligentissime persequatur. Tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat; non ut multos imitatores sæpe cognovi, qui aut ea, quæ facilia sunt, aut etiam illa, quæ insignia ac pæne vitiosa, consectantur imitando. Nihil est 91
facilius, quam amictum imitari alicujus, aut statum, aut motum. Si vero etiam vitiose aliquid est, id sumere, & in eo vitiosum esse, non magnum est, ut ille, qui nunc etiam, amissa voce, furit in republica Furius, nervos in dicendo C. Fimbriæ, quos

tamen habuit ille, non assequitur, oris pravitatem & verborum latitudinem imitatur. Sed tamen ille nec deligere scivit, cujus potissimum similis esset, & in eo ipso, quem
92 delegerat, imitari etiam vitia voluit. Qui autem ita faciet, ut oportet, primum vigilet necesse est in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quæ maxime excellent, ea diligentissime persequatur.

Quid enim causæ censetis esse, cur ætates extulerint singulæ singula prope genera dicendi? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus judicare, quia scripta, ex quibus judicium fieri posset, non multa sane reliquerunt, quam in Græcis; ex quorum scriptis, cujusque ætatis quæ dicendi ratio
93 voluntasque fuerit, intelligi potest. Antiquissimi fere sunt, quorum quidem scripta constent, Pericles atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides, subtiles, acuti, breves, sententiis magis, quam verbis abundantes. Non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias. Multa Lysiæ scripta sunt; nonnulla Critiæ: de Theramene audivimus. Omnes etiam tum reti-

nebant illum Periclis succum; sed erant paul-
lo uberiore filo. Ecce tibi exortus est Iso- 94
crates, magister istorum omnium, cujus e
ludo, tamquam ex equo Trojano, meri prin-
cipes exierunt: sed eorum partim in pompa,
partim in acie illustres esse voluerunt. Ita- 23
que & illi, Theopompi, Ephori, Philisti,
Naucratæ, multique alii naturis differunt;
voluntate autem similes sunt, & inter sese,
& magistri: & ii, qui se ad causas contule-
runt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycur-
gus, Æschines, Dinarchus, aliique com-
plures, etsi inter se pares non fuerunt, ta-
men sunt omnes in eodem veritatis imitandæ
genere versati, quorum quamdiu mansit imi-
tatio, tamdiu genus illud dicendi studium-
que vixit: posteaquam, exstinctis his, omnis
eorum memoria sensim obscurata est & eva-
nuit; alia quædam dicendi molliora ac remis- 95
siora genera viguerunt. Inde Demochares,
quem ajunt sororis filium fuisse Demostheni:
tum Phalereus ille Demetrius, omnium isto-
rum, mea sententia, politissimus, aliique
eorum similes exstiterunt. Quæ si volemus
usque ad hoc tempus persequi; intelligemus,
ut hodie Alabandensem illum Meneclem, &
ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi,

tota imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem, cujus se similes plerique esse vellent.
96 Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maxime persequatur. quod si hic noster Sulpicius faceret, multo ejus oratio esset pressior: in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, in summa ubertate inest luxuries
97 quædam, quæ stilo depascenda est. Hic Sulpicius: Me quidem, inquit, recte mones, idque mihi gratum est: sed ne te quidem, Antoni, multum scriptitasse arbitror. Tum ille: Quasi vero, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi desint: sed tamen ne tabulas quidem conficere existimor. Verum & in hoc, ex re familiari mea, & in illo, ex eo, quod dico, quantulum id cumque est,
98 quid faciam, judicari potest. Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & suapte natura, quod velint, sine cujusquam similitudine consequantur: quod & in vobis animadverti recte potest, Cæsar, & Cotta; quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam & salem, alter acutissimum & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque vero vester æqua-

lis Curio, patre, mea sententia, vel eloquentissimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum gravitate, & elegantia, & copia, suam quandam expressit quasi formam, figuramque dicendi: quod ego maxime potui judicare in ea causa, quam ille contra me apud centumviros pro fratribus Cossis dixit; in qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet.

Verum, ut aliquando ad causas deducamus illum, quem instituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotii est, judiciorum, atque litium, (riserit aliquis fortasse hoc præceptum: est enim non tam acutum, quam necessarium, magisque monitoris non fatui, quam eruditi magistri:) hoc ei primum præcipiemus, quascunque causas erit acturus, ut eas diligenter penitusque cognoscat. Hoc in ludo non præcipitur. Faciles enim causæ ad pueros deferuntur. Lex peregrinum vetat in murum adscendere: adscendit: hostes repulit: accusatur. Nihil est negotii hujusmodi causam cognoscere. Recte igitur nihil de causa discenda præcipiunt. Hæc est enim in ludo causarum fere formula. At vero in foro,

tabulæ, teſtimonia, pacta, conventa, ſtipulationes, cognationes, affinitates, decreta, reſponſa, vita denique eorum, qui in cauſa verſantur, tota cognoſcenda eſt: quarum rerum negligentia pleraſque cauſas, & maxime privatas (ſunt enim multo ſæpe ob-
101 ſcuriores) videmus amitti. Ita nonnulli, dum operam ſuam multam exiſtimari volunt, ut toto foro volitare, & a cauſa ad cauſam ire videantur, cauſas dicunt incognitas. In quo eſt illa quidem magna offenſio, vel negligentiæ, ſuſceptis rebus: vel perfidiæ, receptis: ſed etiam illa major opinione, quod nemo poteſt de ea re, quam non novit, non turpiſſime dicere. Ita dum inertiæ vituperationem, quæ major eſt, contemnunt, aſſequuntur etiam illam, quam magis ipſi fugiunt,
102 tarditatis. Equidem ſoleo dare operam, ut de ſua quiſque re me ipſe doceat, &, ut ne quis alius adſit, quo liberius loquatur, & agere adverſarii cauſam, ut ille agat ſuam, &, quidquid de ſua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cum ille diſceſſit, tres perſonas unus ſuſtineo ſummâ animi æquitate, meam, adverſarii, judicis. Qui locus eſt talis, ut plus habeat adjumenti, quam incommodi, hunc judico eſſe dicendum: ubi

plus

plus mali, quam boni reperio, id totum abjudico atque ejicio. Ita assequor, ut alio 103
tempore cogitem, quid dicam, & alio dicam: quæ duo plerique, ingenio freti, simul faciunt. Sed certe iidem illi melius aliquanto dicerent, si aliud sumendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent.

Cum rem penitus causamque cognovi, statim occurrit animo, quæ sit causa ambigui. Nihil est enim, quod inter homines 104
ambigatur; sive ex crimine causa constet, ut facinoris; sive ex controversia, ut hereditatis; sive ex deliberatione, ut belli; sive ex persona, ut laudis; sive ex disputatione, ut de ratione vivendi; in quo non, aut quid factum sit, aut fiat, futurumve sit, quæratur, aut quale sit, aut quid vocetur. Ac 25
nostræ fere causæ, quæ quidem sunt crimi- 105
num, plerumque infitiatione defenduntur. Nam & de pecuniis repetundis, quæ maximæ sunt, neganda fere sunt omnia: & de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione sejungere. de sicariis, de veneficiis, de peculatu, infitiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in judiciis, ex controversia facti. In deliberationibus ple-

rumque ex futuri, raro etiam ex instantis,
106 aut facti. Sæpe autem res non, sit, nec ne, sed qualis sit, quæritur: ut cum L. Opimii causam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat, sed id jure, pro salute patriæ, factum esse dicebat: ut eidem Carboni, tribuno plebis, alia tum mente rempublicam capessenti, P. Africanus de Ti. Graccho interroganti, responderat, jure cæsum videri. Jure autem omnia defenduntur, quæ sunt ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu
107 facta esse videantur. Jam quid vocetur, quæritur, cum, quo verbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani causa summa contentio. pleraque enim de iis, quæ ab isto objiciebantur, cum confiterer, tamen ab illo majestatem minutam negabam: ex quo verbo, lege
108 Apuleja, tota illa causa pendebat. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut verbum illud, quod causam facit, lucide breviterque definiat. Quod mihi quidem perquam puerile videri solet. alia est enim, cum inter doctos homines de iis ipsis rebus, quæ versantur in artibus, disputatur, verborum

definitio: ut, cum quæritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit civitas. In quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam, neque supersit. Quod quidem 109
in illa causa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam, quantum uterque nostrûm potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid esset majestatem minuere. Etenim definitio primum reprehenso verbo uno, aut addito, aut demto, sæpe extorquetur e manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet exercitationemque pæne puerilem: tum & in sensum & in mentem judicis intrare non potest. ante enim præteriabitur, quam præcepta est.

Sed in eo genere, in quo, quale sit quid, 26
ambigitur, exsistit etiam ex scripti interpre- 110
tatione sæpe contentio, in quo nulla potest esse, nisi ex ambiguo, controversia. Nam illud ipsum, cum scriptum a sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cum ea verba, quæ desunt, suggesta sunt: quibus additis defenditur, sententiam scripti perspicuam fuisse, & ex contrariis scriptis si quid ambigitur, non novum genus nascitur, sed superioris generis causa

duplicatur. idque aut numquam dijudiari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis præteritis verbis, id ſcriptum, quodcumque defendimus, ſuppleatur. Ita fit, ut unum genus in iis cauſis, quæ propter ſcriptum ambiguntur, relinquatur, ſi eſt ſcriptum ali-
111 quid ambigue. Ambiguorum autem complura genera ſunt: quæ mihi videntur ii melius noſſe, qui dialectici appellantur, hi autem noſtri ignorare, qui non minus noſſe debeant: tum illud eſt frequentiſſimum in omni conſuetudine vel ſermonis, vel ſcripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum,
112 aut verba ſint prætermiſſa. Iterum autem peccant, cum genus hoc cauſarum, quod in ſcripti interpretatione verſatur, ab illis cauſis, in quibus, qualis quæque res ſit, diſceptatur, ſejungunt. nuſquam enim tam quæritur, quale ſit genus ipſum rei, quam in ſcripto, quod totum a facti controverſia ſe-
113 paratum eſt. Ita tria ſunt omnino genera, quæ in diſceptationem & controverſiam cadere poſſunt; Quid fiat, factum, futurumve ſit: aut Quale ſit, aut Quomodo nominetur. Nam & illud quidem, quod quidam Græci adjungunt, Rectene factum ſit, totum in eo eſt, quod, Quale ſit, quærimus. Sed jam ad inſtitutum revertar meum.

Cum igitur, accepto causæ genere & cognito, rem tractare cœpi, nihil prius constituo, quam, quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria quæstionis & judicii: deinde illa duo diligentissime considero, quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus, alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commovendos. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendum rebus est nixa: ut probemus vera esse ea, quæ defendimus: ut conciliemus nobis eos, qui audiunt: ut animos eorum, ad quemcumque causa postulabit motum, vocemus. Ad probandum autem duplex est oratori subjecta materies: una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re positæ, ratione tractantur: ut tabulæ, testimonia, pacta, conventa, quæstiones, leges, senatusconsulta, res judicatæ, decreta, responsa, & reliqua, si quæ sunt, quæ non pariuntur ab oratore, sed ad oratorem a causa, atque a re deferuntur: altera, quæ tota in disputatione & argumentatione oratoris collocata est. Ita in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis cogitan-

27 114 115 116 117

dum est. Atque isti quidem, qui docent, cum causas in plura genera secuerunt, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt. quod etiamsi ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut, simulac posita sit causa, habeant, quo se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere: tamen & tardi ingenii est, rivulos consectari, fontes rerum non videre, & jam ætatis est ususque nostri, a capite, quod velimus, arcessere, &, unde omnia manent, videre.

118 Et primum genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum, ad omnem usum similium rerum, esse debebit. Nam pro tabulis & contra tabulas; pro testibus & contra testes; pro quæstionibus & contra quæstiones; & item de ceteris rebus ejusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere universo, vel definite de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta & Sulpici, dico) multa commentatione atque meditatione paratos, atque expe-
119 ditos habere debetis. Longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quæstiones opor-

teat. Hæc ſunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem & præcepta duntaxat hactenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur. Itemque illa, quæ ſunt alterius generis, quæ 120
tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem, explicationem magis illuſtrem perpolitamque deſiderant. Itaque cum hæc duo nobis quærenda ſint in cauſis, primum quid, deinde quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametſi artem requirit, tamen prudentiæ eſt pæne mediocris, quid dicendum ſit, videre: alterum eſt, in quo oratoris vis illa divina, virtuſque cernitur, ea, quæ dicenda ſunt, ornate, copioſe, varieque dicere. Quare il- 28
lam partem ſuperiorem, quoniam ſemel ita 121
vobis placuit, non recuſabo, quo minus perpoliam atque conficiam: (quantum conſequar, vos judicabitis:) quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam ſolæ valent, ducatur oratio, ut & concilientur animi, & doceantur, & moveantur. [hæc ſunt enim tria numero] ea vero quemadmodum illuſtrentur, præſto eſt, qui omnes docere poſſit, qui hoc primus in noſtros mores induxit, qui maxime auxit, qui ſolus effecit.

122 Namque ego, Catule, (dicam enim non reverens assentandi suspicionem,) neminem esse oratorem paullo illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe, & diligenter audierim. Itaque, si quid est in me, (quod jam sperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum operæ mihi ad audiendum datis,) ex eo est, quod nihil quisquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus insederit. Atque ego is, qui sum, quantuscumque sum ad judicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo & judico, neminem omnium tot & tanta, quanta sunt in
123 Crasso, habuisse ornamenta dicendi. Quamobrem si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro; tradam eum Crasso, & vestiendum, & ornandum.

124 Tum Crassus: Tu vero, inquit, Antoni, perge, ut instituisti. Neque enim est boni, neque liberalis parentis, quem procrearit & eduxerit, eum non & vestire, & ornare; præsertim cum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis,

qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitavit excitare reum consularem, & ejus diloricare tunicam, & judicibus cicatrices adversas senis imperatoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem seditiosum, furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare gravissimis verbis, multos sæpe impetus populi non injustos esse; quos præstare nemo possit? multas etiam e republica seditiones sæpe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum tribunicia potestas esset constituta? illam Norbani seditionem, ex luctu civium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & jure esse conflatam? Po- 125
tuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, sine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus non hoc maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare, sed hæc ipsa, quæ nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia & præstantia fuerunt. Tum Catulus: Ego vero, 29
inquit, in vobis hoc maxime admirari soleo, 126

quod, cum inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque vestrûm dicat, ut ei nihil neque a natura denegatum, neque a doctrina non delatum esse videatur. Quare, Crasse, neque tu tua suavitate nos privabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermissum, aut relictum sit, non explices: neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quam a Crasso dici maluisse.

127 Hic Crassus: Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat: quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis, reperiantur. quæ quamquam abs te novo quodam modo, præclareque dicuntur, sunt tamen & re faciliora, & præceptis pervagata: illa deprome nobis, unde asseras, quæ sæpissime tractas, semperque divinitus.

128 Depromam equidem, inquit Antonius, & quo facilius id a te exigam, quod peto, nihil tibi a me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quam modo Crassus in cœlum verbis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi; una conciliandorum hominum, altera docen-
129 dorum, tertia concitandorum. Harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda

acumen, tertia vim desiderat. Nam hoc necesse est, ut is, qui nobis causam adjudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio ac defensio posita est, videtur omnem hujus generis quasi doctrinam continere, de ea primum loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim sunt, quæ usu jam tractata, & animo quasi habere notata videamur. Ac 30
tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter as- 130
sentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus: aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam & orationem disputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties ejus verbi litteræ sunt cogitatione conquirendæ: nec quoties causa dicenda est, toties ad ejus causæ sepositа argumenta revolvi nos oportet: sed habere certos locos, qui, ut litteræ ad verbum scribendum, sic illi ad
causam explicandam, statim occurrant. Sed 131
hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus, vel usu, quem ætas denique affert, vel auditione & cogita-

tione, quæ ſtudio & diligentia præcurrit ætatem. Nam ſi tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem & acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, ſi erit idem in conſuetudine civitatis, in exemplis, in inſtitutis, in moribus ac voluntatibus civium ſuorum hoſpes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur. Subacto mihi ingenio opus eſt, ut agro non ſemel arato, ſed novato & iterato, quo meliores fœtus poſſit & grandiores edere. Subactio autem eſt uſus, auditio, lectio, litteræ.

132 Ac primum naturam cauſæ videat, quæ nunquam latet, factumne ſit, quæratur, an, quale ſit, an, quod nomen habeat: quo perſpecto, ſtatim occurrit naturali quadam prudentia, non his ſubductionibus, quas iſti docent, quid faciat cauſam, id eſt, quo ſublato controverſia ſtare non poſſit: deinde, quid veniat in judicium, quod iſti ſic jubent quærere: Interfecit Opimius Gracchum. quid facit cauſam? quod reipublicæ cauſa, cum ex ſenatuſconſulto ad arma vocaſſet: hoc tolle, cauſa non erit. At id ipſum negat contra leges licuiſſe Decius. Veniet igitur in judicium, licueritne ex ſenatuſconſulto, ſer-

vandæ reipublicæ causa. Perspicua sunt hæc
quidem, & in vulgari prudentia sita; sed illa
quærenda: quæ ab accusatore & defensore
argumenta, ad id, quod in judicium venit,
spectantia, debeant afferri. Atque hic illud 31
videndum est, in quo summus est error isto- 133
rum magistrorum, ad quos liberos nostros
mittimus, non quo hoc quidem ad dicendum
magnopere pertineat, sed tamen ut videatis,
quam sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi
videntur, hebes atque impolitum. Constitu-
unt enim in partiendi orationum modis
duo genera causarum. unum appellant, in
quo, sine personis atque temporibus, de uni-
verso genere quæratur; alterum, quod per-
sonis certis & temporibus definiatur: ignari,
omnes controversias ad universi generis vim
& naturam referri. Nam in ea ipsa causa, 134
de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris
locos Opimii persona, nihil Decii. De ipso
enim universo genere infinita quæstio est,
num pœna videatur esse afficiendus, qui ci-
vem ex senatusconsulto patriæ conservandæ
causa interemerit, cum id per leges non li-
ceret. Nulla denique est causa, in qua id,
quod in judicium venit, ex reorum personis,
non generum ipsorum universa disputatione

135 quæratur. Quin etiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumenta & criminum & defensionis revocentur oportet ad genus, & ad naturam universam: quod sumtuosus, de luxuria: quod alieni appetens, de avaritia: quod seditiosus, de turbulentis & malis civibus: quod a multis arguitur, de genere testium: contraque, quæ pro reo dicentur, omnia necessario a tempore atque homine ad communes rerum & generum summas revol-
136 ventur. Atque hæc forsitan homini, non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in judicium tum, cum de facto quæratur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum aut locorum, infinita.
32 Quæ vero, cum de facto non ambigitur, quæ-
137 runtur, qualia sint; ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt, & obscura: si ex rebus, valde & modica, & illustria. Nam si Mancini causam in uno Mancino ponimus, quotiescumque is, quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, toties causa nova nascetur. Sin in illa controversia causam facit, Videaturne ei, quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium

esse: nihil ad artem dicendi, nec ad argu-
menta defensionis, Mancini nomen pertinet.
Ac, si quid affert praeterea hominis aut di- 138
gnitas, aut indignitas, extra quaestionem est,
& ea tamen ipsa oratio ad universi generis
disputationem referatur necesse est. Haec ego
non eo consilio disputo, ut homines eruditos
redarguam: quamquam reprehendendi sunt,
qui in genere definiendo istas causas descri-
bunt in personis & in temporibus positas esse.
Nam etsi incurrunt tempora, & personae, 139
tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex
genere quaestionis pendere causas. Sed hoc
nihil ad me. Nullum enim nobis certamen
cum istis esse debet tantum: satis est intelli-
gi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in
tanto otio, etiam sine hac forensi exercita-
tione, efficere potuerunt, ut genera rerum
discernerent, eaque paullo subtilius explica-
rent. Verum hoc (ut dixi) nihil ad me. Il-
lud ad me, ac multo etiam magis ad vos,
Cotta noster & Sulpici. quomodo nunc se 140
istorum artes habent, pertimescenda est mul-
titudo causarum: est enim infinita, si in per-
sonis ponitur; quot homines, tot causae: sin
ad generum universas quaestiones referun-
tur; ita modicae & paucae sunt, ut eas omnes,

diligentes, & memores, & sobrii oratores percursas animo, &, prope dicam, decantatas habere debeant: nisi forte existimatis, a M'. Curio causam didicisse L. Crassum, & ea re multa attulisse, quamobrem, posthumo non nato, Curium tamen heredem Coponii esse
141 oporteret. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causæ vim, ac naturam nomen Coponii, aut Curii, pertinuit. In genere erat universo rei negotiique, non in tempore ac nominibus, omnis quæstio: cum scriptum ita sit, SI MIHI FILIVS GENITVR, ISQVE PRIVS MORITVR, & cetera, TVM VT MIHI ILLE SIT HERES: Si natus filius non sit; videaturne is, qui filio
33 mortuo institutus heres sit, heres esse. Perpetui juris & universi generis quæstio non hominum nomina, sed rationem dicendi, &
142 argumentorum fontes desiderat. In quo etiam isti nos jurisconsulti impediunt, a discendoque deterrent. Video enim in Catonis & Bruti libris nominatim referri, quid alicui de jure viro aut mulieri responderint: credo, ut putaremus, in hominibus, non in re, consultationis aut dubitationis causam aliquam fuisse; ut, quod homines essent innumerabiles, debilitati a jure cognoscendo, voluntatem

tem discendi simul cum spe perdiscendi abjiceremus.

Sed hæc Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim. Est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se jus civile, quod nunc diffusum & dissipatum est, in certa genera coacturum, & ad artem facile redacturum. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam 143
id est difficile Crasso, qui &, quod disci potuit de jure, didicit: &, quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut, quæ sint in jure, vel apte describere, vel ornate illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum a Crasso discemus, cum se de turba & a subselliis in otium, (ut cogitat) soliumque contulerit. Jam id quidem sæpe, inquit Catu- 144
lus, ex eo audivi, cum diceret, sibi certum esse, a judiciis causisque discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. Neque enim ipse auxilium suum sæpe a viris bonis frustra implorari patietur, neque id æquo animo feret civitas: quæ si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si hæc vere a Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, vivendum: & istam osci-

tantem & dormitantem sapientiam Scævolarum, & ceterorum beatorum otio concedamus. Arrisit hic Crassus leniter, &, Pertexe modo, inquit, Antoni, quod exorsus es. me tamen ista oscitans sapientia, simulatque ad eam confugero, in libertatem vindicabit.

34 Hujus quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed in generum causis atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium vocarentur; genera autem esse definita, non solum numero, sed etiam paucitate: ut eam materiem orationis, quæ cujusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico & sententiis.

146 Eæ vi sua verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse videatur. Ac, si verum quæritis, quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam & opinionem meam) hoc instrumentum causarum & generum universorum in forum deferre debemus, neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique scru-

tari locos, ex quibus argumenta eruamus: quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerarint, studio adhibito & usu, pertractata esse possunt; sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. At- 147
que hoc totum est sive artis, sive animadversionis, sive consuetudinis, nosse regiones, intra quas venere, & pervestiges, quod quæras. ubi eum locum omnem cogitatione sepseris, si modo usum rerum percallueris, nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret atque incidet. Et sic, cum ad inveniendum in dicendo tria sint, acumen, deinde ratio, quam licet (si volumus) appellemus artem, tertium diligentia: non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen ipsum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat: diligentia, inquam, quæ cum 148
omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum valet. hæc præcipue colenda est nobis; hæc semper adhibenda; hæc nihil est, quod non assequatur. Causa ut penitus, quod initio dixi, nota sit, diligentia est: ut adversarium attente audiamus, atque ut ejus non solum sententias, sed etiam verba omnia

excipiamus, vultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumque indicant,
149 diligentia est: id tamen dissimulanter facere, ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est: deinde ut in iis locis, quos proponam paullo post, pervolvatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura & cogitatione intentus, diligentia est: ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires: hæc magna
150 sunt. Inter ingenium quidem & diligentiam perpaullulum loci reliquum est artí. ars demonstrat tantum, ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas invenire; reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore; complectar uno verbo, quo sæpe jam usi sumus, diligentia; qua una virtute omnes virtutes reli-
151 quæ continentur. Nam orationis quidem copia videmus ut abundent philosophi, qui, ut opinor (sed tu hæc, Catule, melius) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco minus, quæcumque res proposita est, suscipiunt, de qua copiose & abundanter loquantur.

36 Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, An-
152 toni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum ta-

men, quid de quaque re dicant. Sed Aristoteles, is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumenti via, non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inveniretur: a quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua, sive tu similitudine illius divini ingenii in eadem incurris vestigia, sive etiam illa ipsa legisti atque didicisti: quod quidem magis verisimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video, quam putaramus. Tum ille, Verum, inquit, ex me 153
audies, Catule. semper ego existimavi, jucundiorem & probabiliorem huic populo oratorem fore, qui primum quam minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. atque ego idem existimavi, pecudis esse, non hominis, cum tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seseque & videndi res obscurissimas, & bene vivendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admovere aurem, &, si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, at-

tendere. Itaque feci, Catule, & istorum omnium summatim causas & genera ipsa gu-
37 stavi. Valde hercule, inquit Catulus, timi-
154 de, tanquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti, quam hæc civitas aspernata numquam est. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt; qui annis permultis ante fuit, quam ipse Pythagoras: quo etiam major vir habendus est, cum illam sapientiam constituendæ civitatis duobus prope seculis ante cognovit, quam eam Græci natam esse senserunt. & certe non tulit ullos hæc civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores, P. Africano, C. Lælio, L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palam semper ha-
155 buerunt. Atque ego ex istis sæpe audivi, cum dicerent, pergratum Athenienses & sibi feciſſe, & multis principibus civitatis, quod, cum ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent, Carneadem, & Critolaum, & Diogenem. Itaque eos, dum Romæ

essent, & a se, & ab aliis frequenter audi-
tos: quos tu cum haberes auctores, Antoni,
miror, cur philosophiæ, sicut Zethus ille Pa-
cuvianus, prope bellum indixeris. Minime, 156
inquit Antonius: ac sic decrevi philosophari
potius, ut Neoptolemus apud Ennium *pau-*
cis: Nam omnino haud placet. Sed tamen
hæc est mea sententia, quam videbar expo-
suisse. ego ista studia non improbo, mode-
rata modo sint: opinionem istorum studio-
rum, & suspicionem artificii apud eos, qui
res judicent, oratori adversariam esse arbi-
tror. imminuit enim & oratoris auctorita-
tem, & orationis fidem. Sed, ut eo revo- 38
cetur, unde huc declinavit oratio, ex tribus 157
istis clarissimis philosophis, quos Romam ve-
nisse dixisti, videsne Diogenem fuisse, qui
diceret, artem se tradere bene differendi, &
vera ac falsa dijudicandi, quam verbo Græco
διαλεκτικὴν appellaret? In hac arte, si modo
est hæc ars, nullum est præceptum, quo
modo verum inveniatur, sed tantum est, quo
modo judicetur. Nam & omne, quod elo- 158
quimur sic, ut id aut esse dicamus, aut non
esse, & si simpliciter dictum sit, suscipiunt
dialectici, ut judicent, verumne sit, an fal-
sum: & si conjuncte sit elatum, & adjuncta

sint alia, judicent, rectene adjuncta sint, & verane summa sit uniuscujusque rationis: & ad extremum ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quærendo, reperiunt non modo ea, quæ jam non possint ipsi dissolvere, sed etiam quibus ante exorsa, & potius de-
159 texta prope, retexantur. Hic nos igitur Stoicus iste nihil adjuvat, quoniam quemadmodum inveniam quid dicam, non docet: atque idem etiam impedit, quod & multa reperit, quæ neget ullo modo posse dissolvi, & genus sermonis affert non liquidum, non fusum ac profluens, sed exile, aridum, concisum ac minutum. quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quæ non aurificis statera, sed quadam
160 populari trutina examinantur. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in excogitandis argumentis muta nimium est, in judicandis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene veniisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse. Erat enim ab isto Aristotele, a cujus inventis tibi ego videor non longe aberrare. atque

inter hunc Aristotelem, (cujus & illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, & illos, in quibus ipse sua quædam de eadem arte dixit,) & hos germanos hujus artis magistros, hoc mihi visum est interesse, quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim naturamque viderat, hæc quoque adspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despiciebat, pertinebant. illi autem, qui hoc solum colendum ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, sed usu, in hoc uno genere, studioque majore. Carneadis vero vis incredibilis illa dicendi, & varietas, perquam esset optanda nobis: qui nullam umquam in illis suis disputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc majus est quiddam, quam ab iis, qui hæc tradunt & docent, postulandum sit. 161

Ego autem, si quem nunc plane rudem 39
institui ad dicendum velim, his potius tra- 162
dam assiduis uno opere eandem incudem diem noctemque tundentibus, qui omnes tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nutrices infantibus pueris, in os inserant. Sin sit is, qui & doctrina mihi liberaliter in-

stitutus, & aliquo jam imbutus usu, & satis acri ingenio esse videatur; illuc eum rapiam, ubi non secluſa aliqua aquula teneatur, sed unde universum flumen erumpat: qui illi sedes, & tanquam domicilia omnium argumentorum commonstret, & ea breviter illustret,
163 verbisque definiat. Quid enim est, in quo hæreat, qui viderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi vi atque natura, aut assumi foris? Ex sua vi, cum, aut res quæ sit tota, quæratur, aut pars ejus, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat: extrinsecus autem, cum ea, quæ sunt foris, neque inhærent in rei
164 natura, colliguntur. Si res tota quæritur, definitione universa vis explicanda est, sic: Si majestas est amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Romani tradidit, non qui eum, qui id feciſſet, populi Romani potestati tradidit.
165 Sin pars; partitione, hoc modo: Aut senatui parendum de salute reipublicæ fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum: aliud consilium, superbum; suum, arrogans: utendum igitur fuit consilio senatus. Sin ex vocabulo, ut Carbo: Si consul

est, qui consulit patriæ, quid aliud fecit Opi-
mius? Sin ab eo, quod rem attingat, plures 166
sunt argumentorum sedes ac loci. Nam &
conjuncta quæremus, & genera, & partes
generibus subjectas, & similitudines, & dis-
similitudines, & contraria, & consequentia,
& consentanea, & quasi præcurrentia, & re-
pugnantia, & causas rerum vestigabimus, &
ea, quæ ex causis orta sunt; & majora, pa-
ria, minora quæremus. Ex conjunctis sic 40
argumenta ducuntur: Si pietati summa tri- 167
buenda laus est, debetis moveri, cum Q. Me-
tellum tam pie lugere videatis. Ex genere
autem: Si magistratus in populi Romani po-
testate esse debent, quod Norbanum accusas,
cujus tribunatus voluntati paruit civitatis?
Ex parte autem ea, quæ est subjecta generi: 163
Si omnes, qui reipublicæ consulunt, cari no-
bis esse debent, certe in primis imperatores,
quorum consiliis, virtute, periculis, retine-
mus & nostram salutem, & imperii dignita-
tem. Ex similitudine autem: Si feræ partus
suos diligunt, qua nos in liberos nostros in-
dulgentia esse debemus? At ex dissimilitudi-
ne: Si barbarorum est in diem vivere, nostra 169
consilia sempiternum tempus spectare debent.
Atque utroque in genere & similitudinis, &

dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis aut dictis, aut eventis, & fictæ narrationes sæpe ponendæ. Jam ex contrario: Si
170 Gracchus nefarie, præclare Opimius. Ex consequentibus: Si & ferro interfectus ille, & tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehensus es in illo ipso loco, & nemo præter te ibi visus est, & causa nemini, & tu semper audax; quid est, quod de facinore dubitare possimus? Ex consentaneis, & præcurrentibus, & repugnantibus, ut olim Crassus adolescens: Non si Opimium defendisti, Carbo, idcirco te isti bonum civem putabunt. simulasse te, & aliud quid quæsisse perspicuum est, quod Ti. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quod P. Africani necis socius fuisti, quod eam legem in tribunatu tulisti, quod semper a bonis dissensisti.
171 Ex causis autem rerum sic: Avaritiam si tollere vultis, mater ejus est tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ sunt orta de causis: Si ærarii copiis & ad belli adjumenta, & ad ornamenta pacis utimur, vectigalibus servia-
172 mus. Majora autem, & minora, & paria comparabimus, sic. Ex majore: Si bona existimatio divitiis præstat, & pecunia tanto-

pere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

Hic parvae consuetudinis
Causa hujus mortem fert tam familiariter:
Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic: Est ejusdem & eripere contra rempublicam, & largiri pecunias. Foris 173
autem assumuntur ea, quæ non sua vi, sed extranea sublevantur, ut hæc: Hoc verum est; dixit enim Q. Lutatius. Hoc falsum est; habita enim quæstio est. Hoc sequi necesse est; recito enim tabulas. De quo genere toto paullo ante dixi. Hæc, ut breviſſime dici potuerunt, ita a me dicta sunt. Ut enim si 41
aurum cui, quod esset multifariam defossum, 174
commonstrare vellem, satis esse deberet, si signa & notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse foderet, & id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore, inveniret: sic has ego argumentorum novi notas, quæ illa mihi quærenti demonstrant, ubi sint; reliqua, cura & cogitatione eruuntur 175
Quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maxime conveniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenii judicare. Neque enim nunc id agi-

mus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in
176 ullo genere dicendi. Si vero assequetur, ut talis videatur, qualem se videri velit, & animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos, quocumque velit, vel trahere, vel rapere possit; nihil profecto præterea ad dicendum requiret. Jam illud videmus, nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id
177 inventum tractare possis. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem, qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas, & id quare ita sit, ostendere, & ex iisdem illis locis interdum concludere; relinquere alias, alioque transire: sæpe non proponere, ac ratione ipsa afferenda, quid proponendum fuerit, declarare: si cui quid simile dicas, prius ut simile confirmes; deinde quod agitur, adjungas: puncta argumentorum plerumque ut occulas, ne quis ea numerare possit, ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur.

Hæc ut & properans, & apud doctos, & 42
semidoctus ipse percurro, ut aliquando ad 178
illa majora veniamus. Nihil est enim in dicendo, Catule, majus, quam ut faveat oratori is, qui audiet, utque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi & perturbatione magis, quam judicio, aut consilio, regatur. Plura enim multo homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut lætitia, aut spe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut præscripto, aut juris norma aliqua, aut judicii formula, aut legibus. Quare, nisi quid vobis aliud placet, ad illa 179
pergamus.

Paullum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quam illuc proficiscare, quo te dicis intendere. Quidnam? inquit. Qui ordo tibi placeat, inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus videri soles. Vide quam sim in isto genere, inquit, 180
Catule, deus. non mehercule mihi, nisi admonito, veniisset in mentem: ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnumquam aliquid efficere videor, usu solere in dicendo,

vel casu potius incurrere. Ac res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic, tanquam ignotum hominem, præteribam, tantum potest in dicendo, ut ad vincendum nulla plus
181 possit: sed tamen mihi videris ante tempus a me rationem ordinis & disponendarum rerum requisisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuissem, tempus esset jam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere: sed cum tria sint a me proposita, de uno dictum; cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione quærendum.

43 Valet igitur multum ad vincendum, pro-
182 bari mores, instituta, & facta, & vitam eorum, qui agent causas, & eorum, pro quibus: & item improbari adversariorum; animosque eorum, apud quos agitur, conciliari quam maxime ad benivolentiam, cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ: quæ facilius ornari possunt, si modo sunt, quam fingi, si nulla sunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris significatio, verborum comitas: si quid per-

sequare

sequare acrius, ut invitus & coactus facere videare. Facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, signa proferri perutile est: eaque omnia, quæ proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde benivolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in adversarios ex contrario conferenda. Sed genus hoc totum orationis in iis causis excellet, in quibus minus potest inflammari animus judicis acri & vehementi quadam incitatione. Non enim semper fortis oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maxime commendat reos. Reos autem appello non eos modo, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur. sic enim olim loquebantur. Horum igitur exprimere mores oratione, justos, integros, religiosos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet: & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda, tantam habet vim, si est suaviter & cum sensu tractatum, ut sæpe plus, quam causa, valeat. Tantum autem efficitur sensu quodam, ac ratione dicendi, ut quasi mores oratoris effingat oratio. Genere enim

183

184

quodam ſententiarum & genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitatemque ſignificanti, efficitur, ut probi, ut bene mo-
44 rati, ut boni viri eſſe videantur. Huic autem
185 eſt illa diſpar adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes judicum permovet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut ſalvum velint, aut metuant, aut ſperent, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut miſereantur, aut punire velint, aut ad eos motus adducantur, ſi qui finitimi ſunt, & propinqui his ac talibus animi perturbationi-
186 bus. Atque illud optandum eſt oratori, ut aliquam permotionem animorum ſua ſponte ipſi afferant ad cauſam judices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius eſt enim currentem (ut ajunt) incitare, quam commovere languentem. Sin id, aut non erit, aut erit obſcurius, ſicut medico diligenti, priuſquam conetur ægro adhibere medicinam, non ſolum morbus ejus, cui mederi volet, ſed etiam conſuetudo valentis, & natura corporis cognoſcenda eſt: ſic equidem cum aggredior ancipitem cauſam & gravem ad animos judicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaque verſor, ut

odorer, quam sagaciſſime poſſim, quid ſentiant, quid exiſtiment, quid exſpectent, quid velint, quo deduci oratione facillime poſſe videantur. Si ſe dant, &, ut ante dixi, ſua 187
ſponte, quo impellimus, inclinant atque propendent: accipio quod datur, & ad id, unde aliquis flatus oſtenditur, vela do. Sin eſt integer, quietuſque judex: plus eſt operis. ſunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante natura. Sed tantam vim habet illa, quæ recte a bono poëta dicta eſt *flexanima, atque omnium regina rerum*, oratio, ut non modo inclinantem impellere, aut ſtantem inclinare, ſed etiam adverſantem & repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere poſſit. Hæc ſunt illa, quæ me ludens Craſ- 45
ſus modo flagitabat, cum a me divinitus tra- 188
ctari ſolere diceret, & in cauſa M'. Aquilii, Caiique Norbani, nonnulliſque aliis, quaſi præclare acta, laudaret: quæ mehercule ego, Craſſe, cum a te tractantur in cauſis, horrere ſoleo. Tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor, oculis, vultu, geſtu, digito denique iſto tuo ſignificari ſolet: tantum eſt flumen graviſſimorum, optimorumque verborum, tam integræ ſententiæ, tam veræ, tam novæ, tam ſine pigmentis, fucoque puerili,

ut mihi non solum tu incendere judicem, sed ipse ardere videaris.

189 Neque fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut invideat, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum misericordiamque deducatur; nisi omnes ii motus, quos orator adhibere volet judici, in ipso oratore impressi esse atque inusti videbuntur. Quodsi fictus aliquis dolor suscipiendus esset, & si in ejusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum atque imitatione simulatum, major ars aliqua forsitan esset requirenda. Nunc ego, quid tibi, Crasse, quid ceteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentissimos atque amicissimos mentiar. non mehercule umquam apud judices, aut dolorem, aut misericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui; quin ipse in commovendis judicibus, iis ipsis sensibus, ad quos illos adducere vellem, permoverer.

190 Neque enim facile est perficere, ut irascatur, cui tu velis, judex, si tu ipse id lente ferre videare; neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi teipsum flagrantem odio ante viderit; neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce, vultu, collacrymatione denique ostenderis.

Ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ, nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesseris. Ac, ne forte hoc ma- 46
gnum ac mirabile esse videatur, hominem 191
toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis, magna vis est earum sententiarum, atque eorum locorum, quos agas tractesque dicendo, nihil ut opus sit simulatione & fallaciis. Ipsa enim natura orationis ejus, quæ suscipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipsum magis etiam, quam quemquam eorum, qui audiunt, permovet. Et ne hoc 192
in causis, in judiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum, in civitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenii nostri existimatio (nam id esset levius: quamquam, cum professus sis, te id posse facere, quod pauci, ne id quidem negligendum est) sed alia sunt majora multo, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus, tamen eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi, existimare non possumus. Sed, ut dixi, ne 193

hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quam versus, quam scena, quam fabulae? tamen in hoc genere saepe ipse vidi, cum ex persona mihi ardere oculi hominis histrionis viderentur spondalia illa dicentis,

„*Segregare abs te ausus, aut sine illo Sala-*
„*mina ingredi?*
„*Neque paternum adspectum es veritus?*

Numquam illum *adspectum* dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem inflexa ad miserabilem sonum voce,

„*Quem aetate exacta indigem*
„*Liberum laceraſti, orbaſti, exſtinxſti;*
„*neque fratris necis,*
„*Neque gnati ejus parvi, qui tibi in tutelam*
„*est traditus?*

flens ac lugens dicere videbatur. Quae si ille histrio, quotidie cum ageret, tamen [recte] agere sine dolore non poterat; quid? Pacuvium putatis in scribendo leni animo ac re-
194 misso fuisse? Fieri nullo modo potuit. Saepe enim audivi, poëtam bonum neminem (id quod a Democrito & Platone in scriptis relictum esse dicunt) sine inflammatione animorum exsistere posse, & sine quodam afflatu
47 quasi furoris. Quare nolite existimare me-

ipsum, qui non heroum veteres casus, fictosque luctus vellem imitari, atque adumbrare dicendo; neque actor essem alienæ personæ, sed auctor meæ, cum mihi M'. Aquilius in civitate retinendus esset, quæ in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore feciſſe. Quem enim ego consulem fuisse, imperatorem ornatum a senatu, ovantem in Capitolium ascendisse meminissem; hunc cum afflictum, debilitatum, mœrentem, in summum discrimen adductum viderem, non prius sum conatus misericordiam aliis commovere, quam misericordia sum ipse captus. Sensi equidem, tum magnopere moveri judices, cum excitavi mœstum ac sordidatum senem, & cum ista feci, quæ tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem. Cum C. Marius mœrorem orationis meæ præsens ac sedens multum lacrymis suis adjuvaret; cumque ego illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem: non fuit hæc sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumque deorum & hominum, & civium,

195

196

& sociorum imploratio. Quibus omnibus verbis, quæ a me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis,
197 sed etiam irridenda fuisset oratio mea. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis. Quamquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali & quæstore meo, tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis vi, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id restinguendum vix conarer accedere? Habueras enim tum omnia in causa superiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam, in Cæpionis gravi miserabilique casu, in judicium vocabas: deinde principem & senatus, & civitatis, M. Aemilium, lapide percussum esse constabat: vi pulsum ex templo L. Cottam, & T. Didium, cum intercedere vellent rogationi, nemo po-
48 terat negare. Accedebat, ut hæc tu adoles-
198 cens pro republica queri summa cum dignitate existimarere: ego, homo censorius, vix satis honeste viderer seditiosum civem, & in hominis consularis calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi cives judices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi

tenuis quædam venia daretur excusationis, quod tamen eum defenderem, qui mihi quæstor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse? quid fecerim, narrabo. si placuerit, vos meam defensionem in aliquo artis loco reponetis. Omnium seditionum ge- 199
nera, vitia, pericula collegi, eamque orationem ex omni reipublicæ nostræ temporum varietate repetivi, conclusique ita, ut dicerem, etsi omnes molestæ semper seditiones fuissent, justas tamen fuisse nonnullas, & prope necessarias. Tum illa, quæ modo Crassus commemorabat, egi; neque reges ex hac civitate exigi, neque tribunos plebis creari, neque plebiscitis toties consularem potestatem minui, neque provocationem, patronam illam civitatis ac vindicem libertatis, populo Romano dari sine nobilium dissensione potuisse: ac, si illæ seditiones saluti huic civitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in fraude capitali esse ponendum. Quodsi umquam populo Romano concessum esset, ut jure concitatus videretur, id quod docebam sæpe esse concessum, nullam illa causam justiorem fuisse. Tum omnem orationem traduxi & converti in increpandam Cæpionis

fugam, in deplorandum interitum exercitus. Sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione refricabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tum judices causa agebatur, ad Q. Cæpionis odium, a quo erant ipsi propter judicia abalienati, renovabam
49 [atque revocabam]. Quod ubi sensi me in
200 possessione judicii, ac defensionis meæ constitisse, quod & populi benivolentiam mihi conciliaram, cujus jus etiam cum seditionis conjunctione defenderam, & judicum animos totos vel calamitate civitatis, vel luctu ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem ad causam nostram converteram: tunc admiscere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud alterum, de quo ante disputavi, lenitatis & mansuetudinis cœpi; me pro meo sodali, qui mihi in liberûm loco more majorum esse deberet, & pro mea omni fama prope fortunisque decernerē, nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si is, qui sæpe alienissimis a me, sed meis tamen civibus, saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem.
201 Petebam a judicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si justo, si pio

dolore me esse affectum viderent, concederent: præsertim si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro meipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atque causa, quod esse in arte positum videbatur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid esset minuere majestatem, explicarem, perquam breviter perstrinxi atque attigi. His duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minime præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est a me illa causa tractata, ut & acerrimus in Cæpionis invidia renovanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus viderer. Ita magis affectis animis judicum, quam doctis, tua, Sulpici, est a nobis tum accusatio victa. Hic Sulpicius, 50
Vere hercule, inquit, Antoni, ista commemoras. Nam ego nihil unquam vidi, quod tam e manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim (quemadmodum dixisti) tibi ego non judicium, sed incendium tradidissem; quod tuum principium, dii immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio, tractusque verborum? Ut illud initio, quod tibi unum ad

ignoſcendum homines dabant, tenuiſti, te pro homine perneceſſario, quæſtore tuo, dicere; quam tibi primum muniſti ad te au-
203 diendum viam? Ecce autem, cum te nihil aliud profeciſſe arbitrarer, niſi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoſcendum propter neceſſitudinem arbitrarentur, ſerpere occulte cœpiſti, nihildum aliis ſuſpicantibus, me vero jam pertimeſcente, ut illam, non Norbani ſeditionem, ſed populi Romani iracundiam, neque eam injuſtam, ſed meritam ac debitam fuiſſe defenderes. Deinde qui locus abs te prætermiſſus eſt in Cæpionem? ut tu illa omnia odio, invidia, miſericordia miſcuiſti? Neque hæc ſolum in defenſione, ſed etiam in Scauro, ceteriſque meis teſtibus, quorum teſtimonia non refellendo, ſed ad eundem impetum populi con-
204 fugiendo, refutaſti. Quæ cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla præcepta deſiderabam. iſtam enim ipſam demonſtrationem defenſionum tuarum, abs te ipſo commemoratam, doctrinam eſſe non mediocrem puto. Atqui, ſi ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos ſequi in dicendo, quæque maxime ſpectare ſolemus. Docuit enim jam nos longa vita uſuſque rerum ma-

ximarum, ut quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus.

Equidem primum considerare soleo, postu- 51
letne causa. Nam neque parvis in rebus ad- 205
hibendæ sunt hæ dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus, ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut tragœdias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non possint commoveri. Nam quoniam hæc fere maxime sunt in judi- 206
cum animis, aut, quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus amorem conciliari, si id videare, quod sit utile ipsis, apud quos agas, defendere; si aut pro bonis viris, aut certe pro iis, qui illis boni atque utiles sint, laborare. Namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defensio caritatem: plusque proficit, si proponitur spes utilitatis futuræ, quam præteriti beneficii commemoratio. Enitendum est, ut osten- 207
das, in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorem, significes nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causa

sua. Invidetur enim commodis hominum ipsorum; studiis autem eorum ceteris com-
208 modandi favetur. Videndumque hoc loco est, ne, quos ob benefacta diligi volemus, eorum laudem atque gloriam, cui maxime invideri solet, nimis efferre videamur. Atque iisdem his ex locis & odium in alios struere discemus, & a nobis ac nostris demovere: eademque hæc genera tractanda sunt in iracundia, vel excitanda vel sedanda. Nam si, quod ipsis, qui audiunt, pernicioſum aut inutile sit, id factum augeas, odium creatur: sin, quod aut in bonos viros, aut in eos, in quos quisque minime debuerit, aut in rempublicam; tum excitatur, si non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ, aut odii non
209 dissimilis offensio. Item timor incutitur aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus. interior est ille proprius: sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est per-
52 ducendus. Par atque una ratio est spei, lætitiæ, molestiæ: sed haud sciam, an acerrimus longe sit omnium motus invidiæ; nec minus virium opus sit in ea comprimenda, quam in excitanda. Invident autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent evolasse:

sed etiam superioribus invidetur sæpe vehementer, & eo magis, si intolerantius se jactant, & æquabilitatem juris, præstantia dignitatis aut fortunæ suæ transeunt: quæ si inflammanda sunt, maxime dicendum est, non esse virtute parta; deinde etiam vitiis atque peccatis: tum, si erunt honestiora atque graviora, tamen non esse tanta ulla merita, quanta insolentia hominis, quantumque fastidium. Ad sedandum autem, magno illa 210
labore, magnis periculis esse parta, nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata, sesque, si quam gloriam peperisse videatur, etsi ea non sit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamque abjicere atque deponere: omninoque perficiendum est, (quoniam plerique sunt invidi, maximeque est hoc commune vitium, & pervagatum: [invidetur autem præstanti florentique fortunæ] ut hæc opinio minuatur, &, illa excellens opinione fortuna cum laboribus & miseriis permista esse videatur. Jam mi- 211
sericordia movetur, si is, qui audit, adduci potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ad suas res revocet, quas aut tulerit acerbas, aut timeat; aut intuens alium, crebro ad seipsum revertatur. Ita cum singuli casus

humanarum miseriarum graviter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta, & prostrata virtus maxime luctuosa est; &, ut illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione, boni viri debet speciem tueri, lenis (ut sæpe jam dixi) atque summissa; sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos atque omni ratione flectendos,
53 intenta ac vehemens esse debet. Sed est quæ-
212 dam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid, & ex hac vi nonnumquam animi aliquid inflammandum est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quam illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur; remissio autem lenitatis quadam gravitate &
213 contentione firmatur. In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo vis atque contentio quæritur, & hoc, quod ad vitam & mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi & producti esse debent. Nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis (abest enim totum a

causa,

causa, & homines prius ipsum illud, quod proprium sui judicii est, audire desiderant) nec, cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est. Non enim, sicut 214
argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterumque & tertium poscitur; ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commovere. Argumentum enim ratio ipsa confirmat, quæ simul atque emissa est, adhæresit: illud autem genus orationis non cognitionem judicis, sed magis perturbationem requirit, quam consequi, nisi multa, & varia, & copiosa oratione, & simili contentione actionis, nemo potest. Quare qui aut 215
breviter, aut summisse dicunt, docere judicem possunt, commovere non possunt; in quo sunt omnia. Jam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. Sed argumento resistendum est, aut iis, quæ comprobandi ejus causa sumuntur, reprehendendis, aut demonstrando, id, quod concludere illi velint, non effici ex propositis, nec esse consequens: aut, si ita non refellas, afferendum est in contrariam partem, quod sit aut gravius, aut æque grave. Illa autem, quæ aut conciliationis 216

causa leniter, aut permotionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus inferenda sunt, ut odio benivolentia, misericordia invidia tollatur.

54 Suavis autem est, & vehementer sæpe utilis jocus, & facetiæ: quæ, etiamsi alia omnia tradi arte possunt, naturæ sunt propria certe, neque ullam artem desiderant. In quibus tu longe aliis, mea sententia, Cæsar, excellis: quo magis mihi etiam testis esse potes, aut nullam esse artem salis, aut, si
217 qua est, eam nos tu potissimum docebis. Ego vero, inquit Cæsar, omni de re facetius puto posse ab homine non inurbano, quam de ipsis facetiis, disputari. Itaque cum quosdam Græcos inscriptos libros esse vidissem de ridiculis, nonnullam in spem veneram, posse me aliquid ex istis discere. Inveni autem ridicula & falsa multa Græcorum: nam & Siculi in eo genere, & Rhodii, & Byzantii, & præter ceteros, Attici excellunt: sed qui ejus rei rationem quandam conati sunt artemque tradere, sic insulsi exstiterunt, ut nihil aliud eo-
218 rum, nisi ipsa insulsitas, rideatur. Quare mihi nullo videtur modo doctrinâ ista res posse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterum æquabiliter in omni ser-

mone fusum, alterum peracutum & breve: illa a veteribus superior *cavillatio*, hæc altera *dicacitas* nominata est. Leve nomen habet utraque res? quippe: leve enim est totum hoc, risum movere. Verumtamen (ut dicis, Antoni) multum in causis persæpe lepore & facetiis profici vidi. Sed cum in illo genere perpetuæ festivitatis ars non desideretur (natura enim fingit homines & creat imitatores & narratores facetos, & vultu adjuvante, & voce, & ipso genere sermonis) tum vero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum ante illud facetum dictum emissum hærere debeat, quam cogitari potuisse videatur? Quid enim hic meus frater ab arte adjuvari potuit, cum a Philippo interrogatus, quid latraret, *Furem se videre* respondit? Quid in omni oratione Crassus vel apud centumviros contra Scævolam, vel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est, omnium sententia, concedendum. Non enim fere quisquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, & illo, quod in perpetuitate sermonis, & hoc, quod in celeritate atque dicto est. Nam hæc perpetua contra Scævolam

219 220 221

Curiana defensio, tota redundavit hilaritate quadam & joco; dicta illa brevia non habuit. Parcebat enim adversarii dignitati: in quo ipse servabat suam; quod est hominibus facetis & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem & temporum, & ea, quæ occurrant, cum salsissime dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum
222 non insulse interpretantur. Dicere enim ajunt Ennium, *flammam a sapiente facilius ore in ardente opprimi, quam bona dicta teneat;* hæc scilicet bona dicta, quæ salsa sint. Nam ea dicta appellantur proprio jam nomine.
55 Sed ut in Scævolam continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam disputationemque lusit: sic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia judicabat, utroque
223 genere pugnavit. Quam multa de balneis, quas nuper ille vendiderat, quam multa de amisso patrimonio dixit? atque illa brevia, cum ille diceret, *se sine causa sudare: Minime mirum*, inquit, *modo enim existi de balneis.* Innumerabilia hujuscemodi fuerunt, sed non minus jucunda illa perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitasset, & alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem

legendam dediſſet, alteri de lege Servilia, & cum contraria inter ſeſe de republica capita contuliſſet; noſter hic facetiſſime tres patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit. Ex libro primo, FORTE EVENIT, 224
VT IN PRIVERNATI ESSEMVS. *Brute, teſtificatur pater, ſe tibi Privernatem fundum reliquiſſe.* Deinde ex libro ſecundo, IN ALBANO ERAMVS EGO, ET MARCVS FILIVS. *Sapiens videlicet homo cum primis noſtrae civitatis, norat hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil eſſe ei relictum putaretur.* Tum ex libro tertio, in quo finem ſcribendi fecit (tot enim, ut audivi Scævolam dicere, ſunt veri Bruti libri) IN TIBVRTI FORTE ASSEDIMVS EGO, ET MARCVS FILIVS. *Ubi ſunt ii fundi, Brute, quos tibi pater publicis commentariis conſignatos reliquit? Quod niſi puberem te,* inquit, *jam haberet, quartum librum compoſuiſſet, & ſe etiam in balneis lotum cum filio, ſcriptum reliquiſſet.* Quis eſt 225
igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetiis non minus refutatum eſſe Brutum, quam illis tragœdiis, quas egit idem, cum caſu in eadem cauſa funere efferretur anus Junia? Pro, dii immortales, quæ fuit illa,

quanta vis? quam inexspectata? quam repentina? cum, conjectis oculis, gestu omni imminenti, summa gravitate & celeritate verborum, *Brute, quid sedes? quid illam anum patri nuntiare vis tuo? quid illis omnibus, quorum imagines duci vides? quid majoribus tuis? quid L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere?*
226 *cui rei, cui gloriae, cui virtuti fludere? patrimonione augendo? at id non est nobilitatis. sed fac esse, nihil supereſt; libidines totum dissipaverunt. an juri civili? est paternum. sed dicet, te, cum aedes venderes, ne in rutis quidem & caesis solium tibi paternum recepisse. an rei militari? qui numquam castra videris? an eloquentiae? quae nulla est in te: &, quidquid est vocis ac linguae, omne in istum turpissimum calumniae quaestum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos intueri? tu in foro, tu in urbe, tu in civium esse conspectu? tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? quibus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ullum locum reliquisti.*
56 Sed hæc tragica atque divina: faceta autem
227 & urbana innumerabilia ex una contentione meminisſtis. nec enim concio major umquam fuit, nec apud populum gravior oratio, quam

hujus contra collegam in censura nuper, neque lepore & festivitate conditior.

Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, & multum facetias in dicendo prodesse sæpe, & eas arte nullo modo posse tradi. Illud quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, & non hujus rei quoque palmam, ut ceterarum, Crasso detulisse. Tum 228
Antonius, Ego vero ita feciſſem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paullum inviderem. nam esse quamvis facetum atque salsum, non nimis est per se ipsum invidendum: sed, cum omnium sis venustissimus & urbanissimus, omnium gravissimum & severissimum & esse, & videri, quod isti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur. Hic cum arrisisset ipse 229
Crassus, Attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum, Juli, negares, aperuisti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid jocus de gravitate decerperet; quod quidem in primis a Crasso observari solet. Sed hoc præceptum prætermittendum est facetiarum, cum his nihil opus sit. Nos autem quomodo utamur, cum opus sit, quærimus: ut in adversarium, & maxime, si ejus stultitia poterit

agitari, in teſtem ſtultum, cupidum, levem,
230 ſi facile homines audituri videbuntur. Omnino probabiliora ſunt, quæ laceſſiti dicimus, quam quæ priores. Nam & ingenii celeritas major eſt, quæ apparet in reſpondendo, & humanitatis eſt reſponſio. Videmur enim quieturi fuiſſe, niſi eſſemus laceſſiti, ut in iſta ipſa concione nihil fere dictum eſt ab hoc, quod quidem facetius dictum videretur, quod non provocatus reſponderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod eſſet ab eo objectum, lepore magis elevandum, quam contentione frangendum videretur. Tum Sulpicius, Quid igi-
57 231 tur? inquit, patiemur, Cæſarem, qui quamquam Craſſo facetias concedit, tamen multo in eo ſtudio magis ipſe elaborat, non explicare nobis totum genus hoc jocandi, quale ſit, & unde ducatur; præſertim cum tantam vim & utilitatem ſalis & urbanitatis eſſe fateatur? Quid ſi, inquit Julius, aſſentior An-
232 tonio dicenti, nullam eſſe artem ſalis? Hic cum Sulpicius reticuiſſet, Quaſi vero, inquit Craſſus, horum ipſorum, de quibus Antonius jamdiu loquitur, ars ulla ſit. obſervatio quædam eſt, ut ipſe dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent; quæ ſi eloquentes facere

posset, quis esset non eloquens? Quis enim hæc non vel facile, vel certe aliquo modo posset edisсere? Sed ego in his præceptis hanc vim & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut parva intelligamus, cum, quo referenda sint, didicerimus. Quare, 233
Cæsar, ego quoque a te hoc peto, ut, si tibi videtur, disputes de hoc toto jocandi genere, quid sentias, ne qua forte dicendi pars, quoniam ita voluistis, in hoc tali cœtu, atque in tam accurato sermone præterita esse videatur. Ego vero, inquit ille, quoniam collectam a conviva, Crasse, exigis, non committam, ut, si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi. Quamquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in scena gestum, spectante Roscio. Quis enim sese commovere potest, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc, Crasso audiente, primum loquar de facetiis, & *docebo sus* (ut ajunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, *foenum alios* ajebat *esse oportere*. Tum ille, Jocabatur, inquit, Catulus, 234
præsertim cum ita dicat ipse, ut ambrosia

alendus esse videatur. Verum te, Cæsar, audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen defessus jam labore atque itinere disputationis, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno di-
58 versorio. Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hospitium meum dices. Nam te in viam, simulac perpaullulum gustaris, extrudam & ejiciam.

235 Ac, ne diutius vos demorer, de omni isto genere, quid sentiam, perbreviter exponam. De risu quinque sunt, quæ quærantur; unum, quid sit: alterum, unde sit: tertium, sitne oratoris, velle risum movere: quartum, quatenus: quintum, quæ sint genera ridiculi. Atque illud primum, quid sit ipse risus, quo pacto concitetur, ubi sit, quomodo exsistat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere, nequeamus, & quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus. neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet, &, si pertineret, nescire me tamen id non puderet, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui pollice-
236 rentur. Locus autem, & regio quasi ridiculi (nam id proxime quæritur) turpitudine

& deformitate quadam continetur. hæc enim ridentur vel sola, vel maxime, quæ notant & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, ut ad illud tertium veniam, est plane oratoris movere risum; vel quod ipsa hilaritas benivolentiam conciliat ei, per quem excitata est: vel quod admirantur omnes acumen, uno sæpe in verbo positum, maxime respondentis, nonnumquam etiam lacessentis: vel quod frangit adversarium, quod impedit, quod elevat, quod deterret, quod refutat: vel quod ipsum oratorem, politum esse hominem significat, quod eruditum, quod urbanum, maximeque quod tristitiam ac severitatem mitigat, & relaxat, odiosasque res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, joco risuque dissolvit. Quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum est, id quod in quarto loco quærendi posueramus. Nam nec insignis improbitas, & scelere juncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur. facinorosos majore quadam vi, quam ridiculi, vulnerari volunt: miseros illudi nolunt, nisi si se forte jactant. Parcendum est autem maxime caritati hominum, ne temere in eos 237

59 dicas, qui diliguntur. Hæc igitur adhibenda
238 est primum in jocando moderatio. Itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, neque misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis vitiis, quæ sunt in vita hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur; eaque belle agitata ridentur.
239 Est etiam deformitatis & corporis vitiorum satis bella materies ad jocandum: sed quærimus idem, quod in ceteris rebus maxime quærendum est, quatenus. In quo non modo illud præcipitur, ne quid insulse, sed etiam, si quid perridicule possis. vitandum est oratori utrumque, ne aut scurrilis jocus sit, aut mimicus. Quæ cujusmodi sint, facilius jam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera venerimus.

240 Duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur, ut olim tu, Crasse, in Memmium, *comedisse eum lacertum Largii*, cum esset cum eo Tarracinæ de amicula rixatus. salsa, attamen a te ipso ficta tota narratio. addidisti clausulam, tota Tarracina tum omnibus in

parietibus inscriptas fuisse litteras, tria LLL, duo MM. cum quæreres, id quid esset, senem tibi quendam oppidanum dixisse, *Lacerat lacertum Largii mordax Memmius.* Perspicitis, hoc genus quam sit facetum, quam elegans, quam oratorium, sive habeas vere, quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis adspergendum, sive fingas. Est autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonstres, ut mores ejus, de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa fierique videantur. In re est item ridiculum, quod ex quadam depravata imitatione sumi solet, ut idem Crassus, *Per tuam nobilitatem, per vestram familiam.* Quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa vultus & vocis imitatio? *Per tuas statuas* vero cum dixit, & extento brachio paullulum etiam de gestu addidit, vehementius risimus. Ex hoc genere est illa RoscIana imitatio senis: *Tibi ego, Antipho, has fero,* inquit. *senium est, cum audio.* Atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum; ut cautissime tractandum sit. Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura,

quam videat; præstet idem ingenuitatem & ruborem suum, verborum turpitudine & re-
60 rum obscœnitate vitanda. Ergo hæc duo ge-
243 nera sunt ejus ridiculi, quod in re positum est: quæ sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales sint, intelligantur: aut, imitatione brevi injecta, in aliquo insigni ad ir-
244 ridendum vitio reperiantur. In dicto autem ridiculum est id, quod verbi, aut sententiæ quodam acumine movetur. Sed ut in illo superiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo; sic in hoc scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Qui igitur distinguemus a Crasso, a Catulo, a ceteris familiarem vestrum, Granium, aut Vargulam, amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces; Granio quidem nemo dicacior. Hoc, opinor, primum, ne, quotiescumque potuerit dictum
245 dici, necesse habeamus dicere. Pusillus testis processit. *Licet*, inquit, *rogare?* Philippus. Tum quæsitor properans, *Modo breviter.* Hic ille, *Non accusabis. perpusillum rogabo.* Ridicule. Sed sedebat judex L. Aurifex,

brevior etiam, quam testis ipse. omnis est risus in judicem conversus. visum est totum scurrile [judicium]. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamvis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia. Ut iste, 246
qui se vult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnumquam in hoc vitium scurrile delabitur. *Coenabo*, inquit, *apud te*, huic luscо, familiari meo, C. Sextio: *uni enim locum esse video.* Est hoc scurrile, & quod sine causa lacessivit: & tamen id dixit, quod in omnes luscos conveniret. Ea, quia meditata putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextii, & ex tempore, *Manus lava*, inquit, *& coena.* Temporis igitur ratio, & 247
ipsius dicacitatis moderatio & temperantia, & raritas dictorum, distinguet oratorem a scurra: &, quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi videamur, sed ut proficiamus aliquid, illi totum diem, & sine causa. Quid enim est Vargula affecutus, cum eum candidatus A. Sempronius cum M. suo fratre, complexus esset: *Puer abige muscas?* Risum quæsivit, qui est, mea sententia, vel tenuissimus ingenii fructus. Tempus igitur dicendi, prudentia & gravitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus! sed domina natura est.

61 Nunc exponamus genera ipsa summatim,
248 quæ risum maxime moveant. Hæc igitur sit prima partitio, quod facete dicatur, id alias in re haberi, alias in verbo: facetiis autem maxime homines delectari, si quando risus conjuncte, re verboque, moveatur. Sed hoc mementote, quoscumque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis fere etiam graves sententias posse duci. tantum interest, quod gravitas honestis in rebus severe, jocus in turpiculis & quasi deformibus ponitur: velut in iisdem verbis & laudare frugi servum possumus, &, si est nequam, jocari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in furace servo, *Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum:* quod idem in bono servo dici solet; sed hoc iisdem
249 etiam verbis. Ex iisdem autem locis omnia nascuntur. Nam quod Sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere, ob rempublicam accepto, & ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis, mi Spuri? quotiescumque gradum facies, toties tibi tuarum virtutum veniat in mentem;* præclarum & grave est: quod Calvino Glaucia claudicanti, *Ubi est vetus illud? num claudicas? at hic clodicat;* ridiculum est: &

utrum-

utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, est ductum. *Quid hoc Naevio ignavius?* severe Scipio: at in male olentem, *Video me a te circumveniri*, subridicule Philippus. At utrumque genus continet verbi ad litteram immutati similitudo. Ex ambi- 250
guo dicta, vel argutissima putantur, sed non semper in joco, saepe etiam in gravitate versantur. Africano illi majori, coronam sibi in convivio ad caput accommodanti, cum ea saepius rumperetur, P. Licinius Varus, *Noli mirari*, inquit, *si non convenit. caput enim magnum est:* laudabile, & honestum. At ex eodem genere est: *Calvus satis est; quod dicit parum.* Ne multa: nullum genus est joci, quo non ex eodem severa & gravia sumantur. Atque hoc etiam animadvertendum, non esse 251
omnia ridicula, faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum, quam Sannio est? Sed ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique ipso corpore ridetur. Salsum hunc possum dicere, atque ita, non ut ejusmodi oratorem esse velim, sed ut mimum. Quare 62
primum genus hoc, quod risum vel maxime movet, non est nostrum: morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum; naturae ridentur ipsae: quas personas agitare

252 solemus, non sustinere: alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando, & cursim; aliter enim minime est liberale: tertium, oris depravatio, non digna nobis: quartum, obscœnitas, non solum non foro digna, sed vix convivio liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re, ut ante divisi, positæ videntur esse, aut in verbo. Nam quod, quibuscumque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis salem amittit, in verbis habet leporem omnem.

253 Ambigua sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re: sed non sæpe magnum risum movent; magisque ut belle & litterate dicta laudantur: ut in illum Titium, quem, cum studiose pila luderet, & idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesque, cum in campum non veniret, requirerent, excusavit Vespa Terentius, quod eum *brachium fregisse* diceret: ut illud Africani, quod est apud Lucilium:

Quid? Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit.

254 Ut tuus amicus, Crasse, Granius, *non esse sextantis*. Et, si quæritis, is, qui appella-

tur dicax, hoc genere maxime excellet: sed risus movent alia majores. Ambiguum per se ipsum probatur id quidem, ut ante dixi, vel maxime: ingenioſi enim videtur, vim verbi in aliud, atque ceteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis, quam risum movet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi. Quæ genera percurram equidem: 63
sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum 255
aliud exspectamus, aliud dicitur. Hic nobismet ipsis noster error risum movet. Quod si admixtum est etiam ambiguum, fit salsius: ut apud Nævium videtur esse misericors ille, qui judicatum duci videt, percunctatus ita, *Quanti addictus? mille nummûm.* Si addidisset tantummodo, *Ducas licet;* esset illud genus ridiculi præter exspectationem: sed quia addidit, *Nihil addo, ducas licet;* addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit, ut mihi quidem videtur, salsissimum. Hoc tum est venustissimum, cum in altercatione arripitur ab adversario verbum, & ex eo, ut a Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessivit, infligitur. Sed cum plura sint 256
ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior; attendere & aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora,

vitemus, (etenim cavendum est, ne arcessitum dictum putetur,) permulta tamen acute dicemus. Alterum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod in littera positum, Græci vocant παρονομασίαν, ut *Nobiliorem*, *mobiliorem* Cato: aut, ut idem, cum cuidam dixisset, *Eamus deambulatum:* & ille, *Quid opus fuit* DE? *Immo vero*, inquit, *quid opus fuit te?* aut ejusdem responsio illa, *Si tu & adversus, & aversus impu-*
257 *dicus es.* Etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium divisorem, ut Neoptolemum ad Trojam, sic illum in campo Martio nomen invenisse.
64 Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam versus facete interponitur, vel ut est, vel paullulum immutatus; aut aliqua pars versus, ut Statius Scauro stomachanti; ex quo sunt nonnulli, qui tuam legem de civitate natam, Crasse, dicant:

St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec
mater, nec pater,
Tanta confidentia estis? auferte istam enim
superbiam.

Nam in Cœlio sane etiam ad causam utile fuit tuum illud, Antoni, cum ille a se pecu-

niam profectam diceret testis, & haberet filium delicatiorem, abeunte jam illo,

Sentin' senem esse tactum triginta minis?

In hoc genus conjiciuntur proverbia: ut illud 258
Scipionis, cum Asellus omnes provincias stipendia merentem se peragrasse gloriaretur, *Agas asellum*, & cetera. Quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur. Est etiam in verbo po- 259
situm non insulsum genus, ex eo, cum ad verbum, non ad sententiam rem accipere videare: ex quo uno genere totus est Tutor, mimus vetus, oppido ridiculus. Sed abeo a mimis: tantum genus hujus ridiculi insigni aliqua & nota re notari volo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem veniisset: *Tu vero*, inquisti, *molestus non eris. Jubebis igitur te*, inquit, *suscitari?* & tu, *Certe negaram te molestum futurum.* Ex eodem hoc 260
vetus illud est, quod ajunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renuntiaret Acidinum consulem, præcoque dixisset, *Dic de L. Manlio: Virum bonum*, inquit, *egregiumque civem esse arbitror.* Ridi-

cule etiam illud: L. Porcius Nasica censori Catoni, cum ille, *Ex tui animi sententia tu uxorem habes? Non hercule*, inquit, *ex mei animi sententia.* Hæc aut frigida sunt, aut tum falsa, cum aliud est exspectatum. natura enim nos (ut ante dixi) noster delectat error: ex quo, cum quasi decepti sumus exspectatione, ridemus. In verbis etiam illa
65 261 sunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius verbi translatione, aut ex inversione verborum. Ex immutatione; ut olim Rusca cum legem ferret annalem, dissuasor M. Servilius, *Dic mihi*, inquit, *M. Pinari, num, si contra te dixero, mihi male dicturus es, ut ceteris feceris? Ut sementem*
262 *feceris, ita metes*, inquit. Ex translatione autem, ut, cum Scipio ille major Corinthiis statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, *turmales* dixit *dispicere.* Invertuntur autem verba, ut, Crassus apud M. Perpernam judicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Aelius Lamia, deformis, ut nostis: qui cum interpellaret odiose: *Audiamus*, inquit, *pulcellum puerum*, Crassus. Cum esset arrisum, *Non potui mihi*, inquit Lamia, *formam ipse fingere: ingenium potui.* Tum hic, *Au-*

diamus, inquit, *disertum.* multo etiam arrisum est vehementius. Sunt etiam illa venusta, ut in gravibus sententiis, sic in facetiis. Dixi enim dudum, materiam aliam esse joci, aliam severitatis: gravium autem, & jocorum unam esse rationem. Ornant igitur 263
inprimis orationem verba relata contrarie: quod idem genus sæpe est etiam facetum; ut, Servius ille Galba cum judices L. Scribonio tribuno plebis ferret familiares suos, & dixisset Libo, *Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exibis? Cum tu*, inquit, *de cubiculo alieno.* A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metello, *Villam in Tiburte habes, cortem in Palatio.*

Ac verborum quidem genera quæ essent 66
facета, dixisse me puto: rerum plura sunt, 264
eaque magis (ut dixi ante) ridentur: in quibus est narratio; res sane difficilis. Exprimenda enim sunt, & ponenda ante oculos ea, quæ videantur esse verisimilia, quod est proprium narrationis, & quæ sint, quod ridiculi proprium est, subturpia: cujus exemplum, ut brevissimum, sit sane illud, quod ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc 265
genus adscribamus etiam narrationes apologorum. Trahitur etiam aliquid ex historia,

ut, cum Sex. Titius se Cassandram esse diceret, *Multos*, inquit Antonius, *possum tuos Ajaces Oileos nominare.* Est etiam ex similitudine: quæ aut collationem habet, aut tamquam imaginem. Collationem: ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret: *Erras*, inquit, *Scaure, ego enim Magium non conservasse dico, sed, tamquam nudus nuces legeret, in ventre absoluisse:* ut ille M. Cicero senex, hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, *nostros homines similes esse Syrorum venalium: ut quisque optime Graece*
266 *sciret, ita esse nequissimum.* Valde autem rident*ur* etiam imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris: ut meum illud in Helvium Manciam, *Jam ostendam, cujusmodi sis:* cum ille, *Ostende, quaeso;* demonstravi digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico, sub Novis, distortum, ejecta lingua, buccis fluentibus: risus est commotus: nihil tam Manciæ simile visum est: ut cum Tito Pinario, mentum in dicendo intorquenti, *Tum ut diceret, si quid vellet, si nu-*
267 *cem fregisset.* Etiam illa, quæ minuendi,

aut augendi causa ad incredibilem admirationem efferuntur: velut tu, Crasse, in concione: *ita sibi ipsum magnum videri Memmium, ut in forum descendens caput ad fornicem Fabii demitteret.* Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam, cum stomacharetur cum C. Metello, dixisse dicitur, *Si quintum pareret mater ejus, asinum fuisse parituram.* Arguta etiam significatio est, cum 263
parva re, & sæpe verbo res obscura & latens illustratur: ut, cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut existimabatur, avarus & furax, sed egregie fortis, & bonus imperator, gratias ageret, quod se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno & gravi, *Nihil est, quo mihi gratias agas,* inquit, *si malui compilari, quam venire:* ut Asello Africanus, objicienti lustrum illud infelix, *Noli,* inquit, *mirari. is enim, qui te ex aerariis exemit, lustrum condidit, & taurum immolavit.* Tanta suspicio est, ut religione civitatem obstrinxisse videatur Mummius, quod Asellum ignominia levarit.

Urbana etiam dissimulatio est, cum alia 67
dicuntur, ac sentias, non illo genere, de quo 269
ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamiæ Crassus, sed cum toto genere orationis severe

ludas, cum aliter sentias, ac loquare: ut noster Scævola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam perfectum duceret, *Quid tibi vis*, inquit, *insane? tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romae manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum.* In hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Aemilianum dicit fuisse, & eum Græco verbo appellat εἴρωνα: sed, uti ferunt, qui melius hæc norunt, Socratem opinor in hac ironia dissimulantiaque longe lepore & humanitate omnibus præstitisse. Genus est perelegans, & cum gravitate salsum, cumque oratoriis dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum. Et hercule omnia hæc, quæ a me de facetiis disputantur, non majora forensium actionum, quam omnium sermonum condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus a me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, *P. Mummium cuivis tempori hominem esse.* Sic profecto res se habet, nullum ut sit vitæ tempus, in quo non deceat leporem humanitatemque versari. Sed redeo ad cetera. Est

huic finitimum dissimulationi, cum honesto verbo vitiosa res appellatur: ut cum Africanus censor tribu movebat eum centurionem, qui in Paulli pugna non affuerat, cum ille se custodiæ causa diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo notaretur; *Non amo*, inquit, *nimium diligentes*. Acutum etiam 273
illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult, ut Salinatori Maximus, cum, Tarento amisso, arcem tamen Livius retinuisset, multaque ex ea prælia præclara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretque eum Salinator, ut meminisset, opera sua se Tarentum recepisse; *Quidni*, inquit, *meminerim? numquam enim recepissem, nisi tu perdidisses*. Sunt etiam illa subabsurda, sed eo 274
ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perappositа, sed etiam quodammodo nobis:

Homo fatuus,
Postquam rem habere coepit, est mortuus.
Quid est tibi
Ista mulier? Uxor. Similis medius fidius. &
Quamdiu ad aquas fuit, numquam est mortuus.

Genus hoc levius, &, ut dixi, mimicum; 68
sed habet nonnumquam aliquid etiam apud

nos loci, ut vel non ſtultus quaſi ſtulte cum ſale dicat aliquid: ut tibi, Antoni, Mancia, cum audiſſet te cenſorem a M. Duronio de ambitu poſtulatum, *Aliquando*, inquit, *tibi*
275 *tuum negotium agere licebit.* Valde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ a prudentibus, quaſi per diſſimulationem [non] intelligendi, ſubabſurde ſalſeque dicuntur. Ex quo genere eſt etiam, non videri intelligere quod intelligas, ut Pontidius, *Qualem exiſtimas, qui in adulterio deprehenditur? tardum:* ut ego, qui in delectu, Metello, cum excuſationem oculorum a me non acciperet, & dixiſſet, *Tu igitur nihil vides? Ego vero*, inquam, *a porta Eſquilina video villam tuam:*
276 ut illud Naſicæ, qui cum ad poëtam Ennium veniſſet, eique ab oſtio quærenti Ennium, ancilla dixiſſet, domi non eſſe; Naſica ſenſit, illam domini juſſu dixiſſe, & illum intus eſſe. Paucis poſt diebus cum ad Naſicam veniſſet Ennius, & eum a janua quæreret, exclamat Naſica, ſe domi non eſſe. Tum Ennius, *Quid? ego non cognoſco vocem*, inquit, *tuam?* Hic Naſica, *Homo es impudens. ego cum te quaererem, ancillae tuae credidi, te domi non eſſe, tu mihi non credis ipſi?*

277 Eſt bellum illud quoque, ex quo is, qui

dixit, irridetur in eo ipso genere, quo dixit: ut, cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset: *Quid tu, Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu & lana? Non pol*, inquit, *audeo. nam me ad famosas vetuit mater accedere.* Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam, quo in genere est illud Siculi, cui cum familiaris quidam quereretur, quod diceret, uxorem suam suspendisse se de ficu, *Amabo te*, inquit, *da mihi ex ista arbore, quos seram surculos.* In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo; qui cum in epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam movisse: *Ac magnam quidem*, inquit; *neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit.* Me quidem hercule valde illa movent stomachosa, & quasi submorosa ridicula, cum non a morosо dicuntur: tum enim non sal, sed natura ridetur. In quo, ut mihi videtur, persalsum illud est apud Nævium,

69 278

279

Quid ploras pater?
Mirum ni cantem: condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ridiculi ge-

nus patientis ac lenti: ut, cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, *Cave*: rogavit, *numquid aliud ferret*
280 *praeter arcam?* Etiam stultitiæ falsa reprehensio: ut ille Siculus, cui prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum: *Quaeso*, inquit, *praetor, adversario meo da istum patronum, deinde mihi neminem dederis.* Movent illa etiam, quæ conjectura explanantur longe aliter, atque sunt, sed acute, atque concinne: ut, cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset, & in ejus tabulis ostenderet litteras, A. F. P. R. idque diceret esse, ACTVM FIDE P. RVTILII; Rutilius autem, *ante factum, post relatum;* C. Canius, eques Romanus, cum Rufo adesset, exclamat, neutrum illis litteris declarari. *Quid ergo?* inquit Scaurus; *Aemilius fecit, plectiTO tur Rutilius.* Ridentur etiam discrepantia.
281 *Quid huic abest, nisi res & virtus?* Bella etiam est familiaris reprehensio, quasi errantis: ut cum objurgavit Albius Granium, quod, cum ejus tabulis quiddam Albucio probatum videretur, & valde absoluto Scævola gauderet; neque intelligeret, contra suas tabu-

las esse judicatum. * * * Huic similis 282
est etiam admonitio in consilio dando familiaris, ut, cum patrono malo, cum vocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet, simulac domum rediisset: *Perdam*, inquit, *vocem, si id fecero; Melius est*, inquit, *quam reum*. Bellum et- 283
iam est, cum, quid cuique sit consentaneum, dicitur: ut, cum Scaurus nonnullam haberet invidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeii, locupletis hominis, bona sine testamento possederat: sederetque advocatus reo bestiæ, cum funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, *Vide*, inquit, *Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor*. Sed ex his 284
omnibus nihil magis ridetur, quam quod est præter exspectationem; cujus innumerabilia sunt exempla, vel Appii majoris illius, qui in senatu, cum ageretur de agris publicis, & de lege Thoria, & premeretur Lucilius ab iis, qui a pecore ejus depasci agros publicos dicerent, *Non est*, inquit, *Lucilii pecus illud: erratis:* (defendere Lucilium videbatur) *ego liberum puto esse, qua lubet, pascitur*. Placet etiam mihi illud Scipionis, illius, 285
qui Ti. Gracchum perculit. Cum ei M. Flaccus multis probris objectis P. Mucium judi-

cem tuliſſet, *Eiero*, inquit: *iniquus eſt.* cum eſſet admurmuratum, *Ah*, inquit, *P. C. non ego mihi illum iniquum ejero, verum omnibus.* Ab hoc vero Craſſo nihil facetius. cum læſiſſet teſtis Silus Piſonem, quod ſe in eum audiſſe dixiſſet: *Poteſt fieri*, inquit, *Sile, ut is, unde te audiſſe dicis, iratus dixerit.* annuit Silus: *poteſt etiam, ut tu non recte intellexeris.* id quoque toto capite annuit, ut ſe Craſſo daret. *poteſt etiam fieri*, inquit, *ut omnino, quod te audiſſe dicis, numquam audieris.* Hoc ita præter exſpectationem accidit, ut teſtem omnium riſus obrueret. Hujus generis eſt plenus Nævius, & jocus eſt familiaris, *Sapiens ſi algebis. tremes.* & alia
71 permulta. Sæpe etiam facete concedas ad-
286 verſario idipſum, quod tibi ille detrahit: ut C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum eſſe ſuis majoribus, *At hercule*, inquit, *tu tuis dignus.* Sæpe etiam ſententioſe ridicula dicuntur: ut M. Cincius, quo die legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cento prodiiſſet, & ſatis contumelioſe, *Quid fers, Cinciole?* quæſiſ-
287 ſet: *Ut emas*, inquit, *Cai, ſi uti velis.* Sæpe etiam ſalſe, quæ fieri non poſſunt, optantur: ut M. Lepidus, cum, ceteris in campo exercenti-

centibus, in herba ipse recubuisset, *Vellem hoc esset*, inquit, *laborare*. Salsum est etiam, quærentibus & quasi percunctantibus lente respondere, quod nollent: ut censor Lepidus, cum M. Antistio Pyrgensi equum ademisset, amicique cum vociferarentur, & quærerent, quid ille patri suo responderet, cur ademptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset: *Me istorum*, inquit, *nihil credere*. Colliguntur a Græcis alia nonnulla, exsecra- 288
tiones, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse. Nam illa, quæ verbi ratione & vi continentur, certa fere ac definita sunt: quæ plerumque, ut ante dixi, laudari magis, quam rideri solent. Hæc autem, quæ sunt in re, & in ipsa 289
sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Exspectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, risus moventur. Itaque imbuendus est is, qui jocose vult dicere, quasi natura quadam, apta ad hæc genera, & moribus, ut ad cujusque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur:

qui quidem quo severior est, & tristior, ut in te, Crasse, hoc illa, quæ dicuntur, salsiora videri solent.

290 Sed jam tu, Antoni, qui hoc deversorio sermonis mei libenter acquieturum te esse dixisti, tanquam in Pontinum deverteris, neque amœnum, neque salubrem locum, censeo ut satis diu te putes requiesse, & iter reliquum conficere pergas. Ego vero, atque hilare quidem a te acceptus, inquit, & cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad jocandum. Non enim vereor, ne quis me in isto genere leviorem jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Le-
291 pidos, protulisti. Sed habetis ea, quæ voluistis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum & cogitandum fuit. Nam cetera faciliora sunt, atque ex iis, quæ jam
72 dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus; cum & argumenta causæ, & eos locos, quibus animi judicum conciliantur, & illos, quibus permoventur, vidi atque cognovi: tum constituo, quid habeat quæque causa boni, quid mali. Nulla enim fere res

poteſt in dicendi diſceptationem aut contro-
verſiam vocari, quæ non habeat utrumque:
ſed, quantum habeat, id refert. Mea autem 292
ratio in dicendo hæc eſſe ſolet, ut, boni quod
habeat, id amplectar, exornem, exaggerem;
ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: a
malo autem vitioque cauſæ ita recedam, non
ut id me defugere appareat, ſed ut totum,
bono illo ornando & augendo diſſimulatum,
obruatur. Et, ſi cauſa eſt in argumentis;
firmiſſima quæque maxime tueor, ſive plura
ſunt, ſive aliquod unum: ſin autem in con-
ciliatione, aut in permotione cauſa eſt, ad
eam me potiſſimum partem, quæ maxime
commovere animos hominum poteſt, confero.
Summa denique hujus generis hæc eſt, ut, 293
ſi in refellendo adverſario firmior eſſe oratio,
quam in confirmandis noſtris rebus, poteſt,
omnia in illum conferam tela; ſin noſtra fa-
cilius probari, quam illa redargui poſſunt,
abducere animos a contraria defenſione, &
ad noſtram conor traducere. Duo denique 294
illa, quæ facillima videntur, quoniam quæ
difficiliora ſunt, non poſſum, mihi pro meo
jure ſumo: unum, ut moleſto aut difficili
argumento, aut loco nonnumquam omnino
nihil reſpondeam: quod forſitan aliquis jure

irriserit. quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo, confiteorque me, si quæ premat res vehementius, ita cedere solere, ut non modo non abjecto, sed ne rejecto quidem scuto fugere videar; sed adhibere quandam in dicendo speciem atque pompam, & pugnæ similem fugam: consistere vero in meo præsidio sic, ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci causa cessisse videar.

295 Alterum est illud, quod ego oratori maxime cavendum & providendum puto, quodque me sollicitare summe solet; non tam ut prosim causis, elaborare soleo, quam ut ne quid obsim: non quin enitendum sit in utroque; sed tamen multo est turpius oratori, nocuisse

73 videri causæ, quam non profuisse. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit ille: sed Cæsar de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. Me vero lubente, inquit Antonius, dixerit, sive refellendi causa,

296 sive quærendi. Tum Julius, Ego mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, unum te in dicendo mihi videri tectissimum, propriumque hoc esse laudis tuæ, nihil a te umquam esse di-

ctum, quod obesset ei, pro quo diceres. Idque memoria teneo, cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de te institutus, Crassusque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum ceteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quod non solum, quod opus esset, diceres, sed etiam, quod non opus esset, non diceres: tum illum mihi respondere memini, ce- 297
tera in te summe esse laudanda; illud vero improbi esse hominis & perfidiosi, dicere quod alienum esset, & noceret ei, pro quo quisque diceret. Quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, videri, sed improbum, qui faceret. Nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in oratore majus esse videatur. Dicam equidem, Cæsar, inquit, quid intel- 74
ligam: sed & tu, & vos omnes hoc, inquit, 298
mementote, non me de perfecti oratoris divinitate quadam loqui, sed de exercitationis & consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum, excellentis cujusdam est ingenii ac singularis: cui quiddam portenti simile esse visum est, posse aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo,

obesſetque ei, quem defenderet: facit enim de se conjecturam; cujus tanta vis ingenii est, ut neminem, nisi consulto, putet, quod contra seipsum sit, dicere: (sed ego non de præstanti quadam & eximia, sed prope de vulgari & communi prudentia disputo) ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitudine consilii atque ingenii Athenienſis ille fuisse Themistocles; ad quem quidam doctus homo atque in primis eruditus, accessisse dicitur, eique artem memoriæ, quæ tum primum proferebatur, pollicitus esse, se traditurum: cum ille quæsisset, quidnam illa ars efficere posset, dixisse illum doctorem, ut omnia meminisset; & ei Themistoclem respondisse, gratius sibi illum esse facturum, si se oblivisci, quæ vellet, quam si meminisse, docuisset. Videsne, quæ vis in homine acerrimi ingenii, quam potens & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut intelligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset insusum, umquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit optabilius, oblivisci posse potius, quod meminisse nollet, quam quod semel audisset vidisſetve, meminisse. Sed neque, propter hoc Themistocli responsum, memoriæ nobis opera danda non

est, neque illa mea cautio & timiditas in causis, propter præstantem prudentiam Crassi, negligenda est. Uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed suam significavit facultatem. Etenim permulta sunt in causis, 301
in omni parte orationis circumspicienda, ne quid offendas, ne quo irruas. Sæpe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi lacessatur: orat reus, urgent advocati, ut invehamur, ut male dicamus, denique ut interrogemus. Non moveor, non obtempero, non satisfacio, neque tamen ullam assequor laudem. Homines enim imperiti facilius, quod stulte dixeris, reprehendere, quam, quod sapienter tacueris, laudare possunt.
Hic quantum sit mali, si iratum, si non stul- 302
tum, si non levem testem læseris! habet enim & voluntatem nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita; nec, si hoc Crassus non committit, ideo non multi, & sæpe committunt. Quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut rogatu, sermo ille sequitur, *Occidit ille. adversariumne? immo vero, ajunt, se, & eum, quem defendit.*
Hoc Crassus non putat, nisi perfidia, accidere 75
posse: ego autem sæpissime video in causis 303

aliquid mali facere homines minime malos. Quid? illud, quod supra dixi, solere me cedere, &, ut planius dicam, fugere ea, quæ valde causam meam premerent? cum id non faciunt alii, versanturque in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt; mediocriterne causis nocent, cum aut adversariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ sanare ne-
304 queunt, exulcerant? Quid? cum personarum, quas defendunt, rationem non habent? si, quæ sunt in his invidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando & efferendo invidiosiora faciunt; quantum in eo tandem mali? Quid? si in homines caros, judicibusque jucundos, sine ulla præmunitione orationis acerbius & contumeliosius invehare; nonne
305 abs te judices abalienes? Quid? si quæ vitia, aut incommoda sunt in aliquo judice uno, aut pluribus, ea tu, in adversariis exprobrando, non intelligas, te in judices invehi, mediocre peccatum est? Quid? si, cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquas, nihilne noceas? In quo ego, non quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens & lentus existimor: ut, cum te ipsum, Sulpici, objurga-

bam, quod miniſtratorem peteres, non adverſarium. Ex quo etiam illud aſſequor, ut, ſi quis mihi maledicat, petulans, aut plane inſanus eſſe videatur. In ipſis autem argu- 306
mentis ſi quid poſueris aut aperte falſum, aut ei, quod dixeris, dicturuſve ſis, contrarium, aut genere ipſo remotum ab uſu judiciorum ac foro, nihilne noceas? Quid multa? omnis cura mea ſolet in hoc verſari ſemper, (dicam enim ſæpius,) ſi poſſim, ut boni aliquid efficiam dicendo: ſin id minus, ut certe nequid mali.

Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo 76
tu me paullo ante laudabas, ad ordinem col- 307
locationemque rerum ac locorum. Cujus ratio eſt duplex: altera, quam affert natura cauſarum: altera, quæ oratorum judicio & prudentia comparatur. Nam ut aliquid ante rem dicamus, deinde, ut rem exponamus, poſt ut eam probemus noſtris præſidiis confirmandis, contrariis refutandis, deinde ut concludamus, atque ita peroremus, hoc dicendi genus natura ipſa præſcribit. Ut vero 308
ſtatuamus, ea, quæ probandi, docendi, perſuadendi cauſa dicenda ſunt, quemadmodum componamus; id eſt vel maxime proprium oratoris prudentiæ. Multa enim occurrunt

argumenta: multa, quæ in dicendo profutura videantur. Sed eorum partim ita levia sunt, ut contemnenda sint: partim, etiam si quid habent adjumenti, sunt nonnumquam ejusmodi, ut insit in iis aliquid vitii: neque tanti sit illud, quod prodesse videatur, ut cum aliquo malo conjungatur. Quæ autem sunt utilia, atque firma, si ea tamen (ut sæpe fit) valde multa sunt: ea, quæ ex iis aut leviſſima sunt, aut aliis gravioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem cum colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quam expendere. Et quoniam (quod sæpe jam dixi) tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permovendo, una ex omnibus his rebus res præ nobis est ferenda, ut nihil aliud, nisi docere velle videamur: reliquæ duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam & principia, & ceteræ partes orationis, de quibus paullo post pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, movendas permanare possint. Sed his partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, persua-

dendo tamen & commovendo proficiunt plurimum, quamquam maxime proprius est locus & in exordiendo, & in perorando; degredi tamen ab eo, quod proposueris atque agas, permovendorum animorum causa, sæpe utile est. Itaque vel narratione expositа 312
sæpe datur ad commovendos animos degrediendi locus; vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem atque copiam, recte id fieri potest: eæque causæ sunt ad agendum & ad ornandum gravissimæ atque plenissimæ, quæ plurimos exitus dant ad ejusmodi degressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiant, aut impellantur, aut reflectantur. Atque etiam in illo repre- 313
hendo eos, qui, quæ minime firma sunt, ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi numquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum exspectationi, qui audiunt, quam celerrime occurratur: cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. Male enim se res

habet, quæ non ſtatim, ut dici cœpta eſt,
314 melior fieri videtur. Ergo ut in oratore optimus quiſque, ſic & in oratione firmiſſimum quodque ſit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellant, ferventur etiam ad perorandum: ſi quæ erunt mediocria (nam vitioſis nuſquam eſſe oportet locum) in mediam turbam, atque in gre-
315 gem conjiciantur. Hiſce omnibus rebus conſideratis, tum denique id, quod primum eſt dicendum, poſtremum ſoleo cogitare, quo utar exordio. Nam ſi quando id primum invenire volui, nullum mihi occurrit, niſi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare, atque commune.

78 Principia autem dicendi ſemper cum accurata, & acuta, & inſtructa ſententiis, apta verbis, tum vero cauſarum propria eſſe debent. Prima eſt enim quaſi cognitio & commendatio orationis in principio, quæ continuo eum, qui audit, permulcere atque alli-
316 cere debet. In quo admirari ſoleo, non equidem iſtos, qui nullam huic rei operam dederunt, ſed hominem in primis diſertum atque eruditum, Philippum, qui ita ſolet ad dicendum ſurgere, ut, quod primum verbum habiturus ſit, neſciat; & ait idem, cum bra-

chium concalefecerit, tum se solere pugnare: neque attendit, eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita jactare leniter, ut & venustati vel maxime serviant, & reliquis viribus suis consulant. Neque est du- 317
bium, quin exordium dicendi vehemens & pugnax non sæpe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad vulnus, sed ad speciem valere videantur: quanto hoc magis in oratione exspectandum, in qua non vis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se universum profundat, & quod totum repente evolet: sic omnia, quæ fiunt, quæque aguntur acerrime, lenioribus principiis natura ipsa prætexuit. Hæc autem in dicendo non extrinse- 318
cus alicunde quærenda, sed ex ipsis visceribus causæ sumenda sunt. Idcirco tota causa pertentata atque perspecta, locis omnibus inventis atque instructis, considerandum est, quo principio sit utendum. sic & facile reperietur. Sumentur enim ex iis rebus, quæ 319
erunt uberrimæ vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi degredi sæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent, cum erunt

pæne ex intima defensione depromta, & apparebit, ea non modo non esse communia, nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex ea causa, quæ tum agatur, effloruisse.
319 Omne autem principium aut rei totius, quæ
320 agetur, significationem habere debebit, aut aditum ad causam & munitionem, & quoddam ornamentum & dignitatem. Sed oportet, ut ædibus ac templis vestibula & aditus, sic causis principia proportione rerum præponere. Itaque in parvis atque infrequentibus causis ab ipsa re est exordiri sæpe com-
321 modius. Sed cum erit utendum principio, (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex adversario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci licebit. Ex reo, (reos appello, quorum res est,) quæ significent virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum, quæ valeant contra falsam criminationem: ex adversario,
322 iisdem ex locis fere contraria. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si nova, si quæ restitui sanarique non possit: ex iis autem, apud quos agetur, ut benivolos beneque existimantes efficiamus: quod agendo efficitur melius, quam rogando. Est

id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam: sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. Nam & attentum monent Græci ut principio faciamus judicem, & docilem; quæ sunt utilia: sed non principii magis propria, quam reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quod & attenti tum maxime sunt, cum omnia exspectant, & dociles magis initiis esse possunt. Illustriora enim sunt, quæ in principiis, quam quæ in mediis causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. Maxima autem copia principiorum ad judicem aut alliciendum, aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo judicem leviter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non tanquam citharœdi procœmium affictum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse videatur. Nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri nolle videantur. Atque ejusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui vibrant hastas

ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, vel pugnare possint.

326 Narrare vero rem quod breviter jubent; si brevitas appellanda est, cum verbum nullum redundat, brevis est L. Crassi oratio; sin tum est brevitas, cum tantum verborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est: sed sæpe obest vel maxime in narrando, non solum quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam virtutem, quæ narrationis est maxima, ut jucunda, & ad persuadendum
327 accommodata sit, tollit. Ut illa, *Nam is postquam excessit ex ephebis*, quam longa est narratio! mores adolescentis ipsius, & servilis percunctatio, mors Chrysidis, vultus & forma, & lamentatio sororis, reliqua, pervarie jucundeque narrantur. Quodsi hanc brevitatem quæsisset,

Effertur, imus: ad sepulcrum venimus:
In ignem posita est,

his fere decem verbis totum conficere potuisset: quamquam hoc ipsum, *Effertur, imus*, concisum est, ita, ut non brevitati servitum
328 sit, sed magis venustati. Quodsi nihil fuisset, nisi, *In ignem posita est;* tamen res tota cognosci facile potuisset. Sed & festivitatem

habet

habet narratio distincta personis, & interpuncta sermonibus: & est probabilius, quod gestum esse dicas, cum, quemadmodum actum sit, exponas, & multo apertius ad intelligendum est, si sic consistitur aliquando, ac non ista brevitate percurritur. Apertam enim 329
narrationem tam esse oportet, quam cetera: sed hoc magis in hac elaborandum est, quod & difficilius est, non esse obscurum in re narranda, quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando: & majore periculo hæc pars orationis obscura est, quam ceteræ: vel quia, si quo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est: narratio obscura totam obcæcat orationem: vel quod alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius: narrationis unus est in causa locus. Erit autem perspicua narratio, si verbis usitatis, si ordine temporum conservato, si non interrupte narrabitur. Sed quando 81
utendum sit, aut non sit narratione, id est 330
consilii. neque enim si nota res est, nec si non dubium, quid gestum sit, narrari oportet, nec si adversarius narravit; nisi si refellemus. Ac, si quando erit narrandum, nec illa, quæ suspicionem & crimen efficient,

contraque nos erunt, acriter persequamur, & quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia, non stultitia fieri putat, ut causæ noceamus, accidat. Nam ad summam totius causæ pertinet, caute, an contra, demonstrata res sit; quod omnis orationis reliquæ fons est narratio.

331 Sequitur, ut causa ponatur; in quo videndum est, quid in controversiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ conjuncte, & infirmandis contrariis, & tuis confirmandis. namque una in causis ratio quædam est ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem & confirmationem & reprehensionem quærit: sed quia neque reprehendi, quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes, neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas, idcirco hæc & natura, & utilitate, & tractatione con-
332 juncta sunt. Omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando judice, vel mitigando: omniaque cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes judicum quam maxime permovendas, & ad utilitatem nostram vocandas, conferenda sunt.

Neque ſane jam cauſa videtur eſſe, cur 333
ſecernamus ea præcepta, quæ de ſuaſionibus
tradenda ſunt, aut laudationibus. ſunt enim
pleraque communia: ſed tamen ſuadere ali-
quid aut diſſuadere, graviſſimæ mihi vide-
tur eſſe perſonæ. Nam & ſapientis eſt, con-
ſilium explicare ſuum de maximis rebus; &
honeſti, & diſerti, ut mente providere, au-
ctoritate probare, oratione perſuadere poſſit.
Atque hæc in ſenatu minore apparatu agen- 82
da ſunt: ſapiens enim eſt conſilium: multiſ-
que aliis dicendi relinquendus locus. Vitan- 334
da etiam ingenii oſtentationis ſuſpicio. Con-
cio capit omnem vim orationis, & gravita-
tem, varietatemque deſiderat. Ergo in ſua-
dendo nihil eſt optabilius, quam dignitas.
Nam qui utilitatem putat, non quid maxime
velit ſuaſor, ſed quid interdum magis ſequa-
tur, videt. Nemo eſt enim, præſertim in
tam clara civitate, quin putet expetendam
maxime dignitatem: ſed vincit utilitas ple-
rumque, cum ſubeſt ille timor, ea neglecta,
ne dignitatem quidem poſſe retineri. Contro- 335
verſia autem inter hominum ſententias, aut
in illo eſt, utrum ſit utilius: aut etiam, cum
id convenit, certatur, utrum honeſtati po-
tius, an utilitati conſulendum ſit. Quæ quia

pugnare sæpe inter se videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiæ, pecuniæ, vectigalium, præsidii militum, [utilitates] ceterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, quæ erunt vel cum periculo glorioſa, colliget; posteritatis immortalem memoriam augebit; utilitatem ex laude nasci defendet, semperque
336 eam cum dignitate esse conjunctam. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidque etiam sit necesse, aut non sit, in utraque re maxime est quærendum. Inciditur enim omnis jam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur: & qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vi-
337 dit. Ad consilium autem de republica dandum, caput est, nosse rempublicam; ad dicendum vero probabiliter, nosse mores civitatis: qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum. Et quamquam una fere vis est eloquentiæ, tamen quia summa dignitas est populi, gravissima causa reipublicæ, maximi motus multitudinis; genus quoque dicendi grandius quoddam & illustrius esse adhibendum videtur:

maximaque pars orationis admovenda est ad animorum motus nonnumquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos, sæpe etiam a temeritate, iracundia, spe, injuria, invidia, crudelitate revocandos. Fit autem, ut, quia 83
maxima quasi oratori scena videatur concio- 338
nis, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo vim quandam talem, ut quemadmodum tibicen sine tibiis canere, sic orator, sine multitudine audiente, eloquens esse non possit. Et cum 339
sint populares multi variique lapsus, vitanda est acclamatio adversa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi vitio dictum esse aliquid videatur; aut hominum offensione vel invidia, quæ aut justa est, aut ex criminatione atque fama; aut res si displicet; aut si est in aliquo motu suæ cupiditatis aut metus multitudo. Hisque quatuor causis totidem medicinæ opponuntur: tum objurgatio, si est auctoritas; tum admonitio, quasi lenior objurgatio; tum promissio, si audierint, probaturos: tum deprecatio, quod est infimum, sed nonnum-

340 quam utile. Nullo autem loco plus facetiæ prosunt, & celeritas, & breve aliquod dictum, nec sine dignitate, & cum lepore. Nihil enim tam facile, quam multitudo, a tristitia, & sæpe ab acerbitate, commode, ac breviter, & acute, & hilare dicto deducitur.

84 Exposui fere, ut potui, vobis in utroque genere causarum, quæ sequi solerem, quæ fugere, quæ spectare, quaque omnino in
341 causis ratione versari. Nec illud tertium laudationum genus est difficile, quod ego initio quasi a præceptis nostris secreveram: sed & quia multa sunt orationum genera, & graviora, & majoris copiæ, de quibus nemo fere præciperet, & quod nos laudationibus non ita multum uti soleremus, totum hunc segregabam locum. Ipsi enim Græci, magis legendi, & delectationis, aut hominis alicujus ornandi, quam utilitatis hujus forensis causa, laudationes scriptitaverunt: quorum sunt libri, quibus Themistocles, Aristides, Agesilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander aliique laudantur: nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut testimonii brevitatem habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ad orationis laudem minime accommodata est.

Sed tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnumquam etiam scribendum, velut P. Tuberoni, Africanum avunculum laudanti, scripsit C. Lælius, vel ut nosmetipsi, ornandi causa, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus; sit a nobis quoque tractatus is locus. Perspicuum est igitur, alia esse 342
in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, ceteraque quæ fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se veram laudem; quæ deberi virtuti uni putatur: sed tamen, quod ipsa virtus in earum rerum usu ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ & fortunæ bona: in quibus est summa laus, non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ; ut opes & copiæ non superbiæ videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse. Vir- 343
tus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes; quarum alia est ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, & quadam comitate ac beneficentia positæ: aliæ, quæ

in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. Nam clementia, justitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, jucunda est auditu in laudationibus:
§44 omnes enim hæ virtutes non tam ipsis, qui eas in se habent, quam generi hominum, fructuosæ putantur. Sapientia & magnitudo animi, qua omnes res humanæ tenues & pro nihilo putantur: & in excogitando vis quædam ingenii, & ipsa eloquentia, admirationis habet non minus, jucunditatis minus: ipsos enim magis videtur, quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri. Sed tamen in laudando jungenda sunt etiam hæc genera virtutum. ferunt enim aures hominum, cum illa, quæ jucunda & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in
85 virtute, laudari. Et quoniam singularum
§45 virtutum sunt certa quædam officia ac munera, & sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude justitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum ejusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit. Itemque in ceteris res gestæ ad cujusque virtutis genus, & vim, & no-
§46 men accommodabuntur. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta

videntur a viris fortibus ſine emolumento ac præmio: quæ vero etiam cum labore & periculo ipſorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum; quod & dici ornatiſſime poſſunt, & audiri facillime. Ea enim denique virtus eſſe videtur præſtantis viri, quæ eſt fructuoſa aliis, ipſi autem laborioſa, aut periculoſa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus & admirabilis videri ſolet, tuliſſe caſus ſapienter adverſos, non fractum eſſe fortuna, retinuiſſe in rebus aſperis dignitatem. Neque tamen illa non ornant, habiti 347
honores, decreta virtutis præmia, res geſtæ, judiciis hominum comprobatæ: in quibus etiam felicitatem ipſam, deorum immortalium judicio tribui, laudationis eſt. Sumendæ autem res erunt aut magnitudine præſtabiles, aut novitate primæ, aut genere ipſo ſingulares. neque enim parvæ, neque uſitatæ, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ videri ſolent. Eſt etiam cum 348
ceteris præſtantibus viris comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum eſt mihi paullo plura, quam oſtenderam, dicere, non tam propter uſum forenſem, qui eſt a me in omni hoc ſermone tractatus, quam ut hoc videretis, ſi laudationes eſſent in oratoris

officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici
349 non possit, esse necessariam. Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis sumenda esse, perspicuum est. simul est illud ante oculos, nec bonum virum proprie & copiose laudari, sine virtutum, nec improbum notari ac vituperari, sine vitiorum cognitione, satis insigniter atque aspere posse. Atque his locis & laudandi & vituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarum.

350 Habetis, de inveniendis rebus, disponendisque quid sentiam. adjungam etiam de memoria, ut labore Crassum levem, neque ei quidquam aliud, de quo differat, relinquam,
86 nisi ea, quibus hæc exornentur. Perge vero, inquit Crassus. libenter enim te cognitum jam artificem, aliquandoque evolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatumque perspicio: & quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis,
351 estque mihi gratum. Jam istuc quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate. Si enim vere agere volueris, omnia tibi relinquo; sin dissimulare, tu quemadmodum his satisfacias, videris. Sed, ut ad rem redeam, non sum tanto ego, inquit,

ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem, quam memoriæ, malim: gratiamque habeo Simonidi illi Ceo, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse. Di- 352
cunt enim, cum cœnaret Crannone in Thessalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem, & nobilem, ceciniſſetque id carmen, quod in eum scripsisset, in quo multa ornandi causa, poëtarum more, in Castorem scripta & Pollucem fuissent, nimis illum sordide Simonidi dixisse, se dimidium ejus ei, quod pactus esset, pro illo carmine, daturum; reliquum a suis Tyndaridis, quos æque laudasset, peteret, si ei videretur. Paullo 353
post esse ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret: juvenes stare ad januam duos quosdam, qui eum magnopere evocarent: surrexisse illum, prodisse, vidisse neminem. hoc interim spatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidisse: ea ruina ipsum oppressum cum suis interiisse. quos cum humare vellent sui, neque possent obtritos internoscere ullo modo: Simonides dicitur ex eo, quod meminisset, quo eorum loco quisque cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus invenisse fertur, ordinem esse maxime, qui me-

moriæ lumen afferret. Itaque iis, qui hanc
partem ingenii exercerent, locos esse capien-
dos, & ea, quæ memoria tenere vellent, ef-
fingenda animo, atque in his locis collocan-
da; sic fore, ut ordinem rerum locorum ordo
conservaret: res autem ipsas rerum effigies
notaret, atque ut locis pro cera, simulacris
pro litteris uteremur. Qui sit autem oratori
memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta
vis, quid me attinet dicere? tenere quæ di-
diceris in accipienda causa, quæ ipse cogita-
ris? omnes fixas esse in animo sententias?
omnem descriptum verborum apparatum? ita
audire vel eum, unde discas, vel eum, cui
respondendum sit, ut illi non infundere in
aures tuas orationem, sed in animo videan-
tur inscribere? Itaque soli, qui memoria vi-
gent, sciunt, quid, & quatenus, & quomodo
dicturi sint, quod responderint, quid super-
sit: iidemque multa ex aliis causis aliquan-
do a se acta, multa ab aliis audita memine-
runt. Quare confiteor equidem, hujus boni
naturam esse principem, sicut earum rerum,
de quibus ante locutus sum, omnium: sed
hæc ars tota dicendi, sive artis imago quæ-
dam est & similitudo, habet hanc vim, non
ut totum aliquid, cujus in ingeniis nostris

pars nulla sit, pariat & procreet, verum ut
ea, quæ sunt orta jam in nobis & procreata,
educet atque confirmet. Verumtamen ne- 357
que tam acri memoria fere quisquam est, ut,
non dispositis notatisque rebus, ordinem ver-
borum aut sententiarum complectatur: ne-
que vero tam hebeti, ut nihil hac consuetu-
dine & exercitatione adjuvetur. Vidit enim
hoc prudenter sive Simonides, sive alius quis
invenit, ea maxime animis effingi nostris,
quæ essent a sensu tradita atque impressa:
acerrimum autem ex omnibus nostris sensi-
bus esse sensum videndi: quare facillime ani-
mo teneri posse ea, quæ perciperentur auri-
bus aut cogitatione, si etiam oculorum com-
mendatione animis traderentur; ut res cæ-
cas, & ab adspectus judicio remotas, confor-
matio quædam, & imago, & figura ita no-
taret, ut ea, quæ cogitando complecti non
possemus, intuendo quasi teneremus. His 358
autem formis atque corporibus, sicut omni-
bus, quæ sub adspectum veniunt, admone-
tur memoria nostra atque excitatur: sed lo-
cis opus est. etenim corpus intelligi sine loco
non potest. Quare ne in re nota & pervul-
gata multus & insolens sim, locis est uten-
dum multis, illustribus, explicatis, modicis

intervallis; imaginibus autem agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum possint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur; & similium verborum conversa & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius verbi imagine, totius sententiæ informatio, pictoris cujusdam summi ratione & modo, formarum
88 varietate locos distinguentis. Sed verborum
359 memoria, quæ minus est nobis necessaria, majore imaginum varietate distinguitur. multa enim sunt verba, quæ, quasi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt: eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris: eam singulis personis bene positis notare possumus, ut sententias imaginibus, ordinem locis com-
360 prehendamus. Neque verum est, quod ab inertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset. Vidi enim ego summos homines, & divina prope memoria, Athenis Charmadam; in Asia, quem vivere hodie ajunt, Scepsium Metrodorum, quorum uterque, tamquam litteris in cera,

sic se ajebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis: sed certe, si latet, evocanda est.

Habetis sermonem bene longum hominis, 361
utinam non impudentis: illud quidem certe non nimis verecundi; qui quidem, tum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. nam istorum ætas minus me fortasse movere debuit. Sed mihi ignoscetis profecto, si modo, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos vero, in- 89
quit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro 362
meo fratre respondeo,) non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam: & cum humanitatem & facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam & copiam. Equidem etiam hoc me assecutum puto, quod magno sum levatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis divinitas. nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissime cognosse, & undique collegisse, usuque doctum partim correxisse vi-

363 deo, partim comprobasse. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis virtutem & diligentiam admiror, & simul gaudeo, judicium animi mei comprobari, quod semper statui, neminem sapientiæ laudem & eloquentiæ sine summo studio, & labore, & doctrina, consequi posse. Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore, ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere voluis-
364 sti? Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso volui, quem ego paullo sciebam, vel pudentius, vel invitius, (nolo enim dicere de tam suavi homine fastidiosius,) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? consularem se esse hominem & censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? quadriennio minor est. An se nescire? quæ ego sero, quæ cursim arripui, quæ subsicivis operis, (ut ajunt,) iste a puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit. etenim me dicentem qui audierit, nemo umquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut melius, aut eodem modo se posse dicere:

Crasso

Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se umquam dicturum esse confideret. Quamobrem, ne frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus. Tum ille, 90
Ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, 365
quæ sunt longe secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim vere, amicissimi homines, quod sentio: sæpe ego doctos homines, quid dico sæpe? immo nonnumquam: sæpe enim, qui potui, qui puer in forum venerim, neque inde umquam diutius, quam quæstor abfuerim? sed tamen audivi, ut heri dicebam, & Athenis cum essem, doctissimos viros, & in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret. neque vero mihi quisquam copiosius umquam visus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, quam iste hodie. esse versatus. quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum: non essem tam inurbanus, ac pæne inhumanus, uti eo gravarer, quod vos cupere sentirem. Tum Sulpicius, 366
An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse instrumentum oratoris exponeret, tibi ejus distinctionem atque ornatum relinqueret? Hic ille,

Primum, quis Antonio permisit, inquit, ut & partes faceret, &, utram vellet, prior ipse sumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum valde libenter audirem, mihi conjuncte est visus de utraque re dicere. Ille vero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum invenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi
367 reliquit Antonius, rem ipse sumsit. Tum Cæsar, Si, quod difficilius est, id tibi reliquit; est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus: sin, quod facilius; tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus, Quid, quod dixisti, inquit, Crasse, si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum, nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi, inquit, Crasse, concedere; sed vide, ne quid Catulus attulerit religionis. opus hoc censorium est. id autem committere, vide quam sit homini turpe censorio. Agite vero, ille inquit, ut vultis. sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi forte in crastinum differre mavultis. Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen audire velle dixerunt.

M. TVLLII CICERONIS
DE
ORATORE
LIBER TERTIVS.

INSTITVENTI mihi, Quinte frater, eum 1
sermonem referre, & mandare huic tertio li- 1
bro, quem post Antonii disputationem Cras-
sus habuisset, acerba sane recordatio veterem
animi curam molestiamque renovavit. Nam
illud immortalitate dignum ingenium, illa
humanitas, illa virtus L. Crassi, morte ex-
stincta subita est, vix diebus decem post eum
diem, qui hoc & superiore libro continetur.
Ut enim Romam rediit extremo scenicorum 2
ludorum die, vehementer commotus ea ora-
tione, quæ ferebatur habita esse in concione
a Philippo; quem dixisse constabat, *viden-*
dum sibi aliud esse consilium, illo senatu se
rempublicam gerere non posse: mane Idibus
Septembris, & ille, & senatus frequens vo-
catu Drusi in curiam venit. Ibi cum Drusus
multa de Philippo questus esset, retulit ad

senatum de illo ipso, quod consul in eum ordinem tam graviter in concione esset invec-
3 tus. Hic, ut sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, quamquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigisset, ut numquam dixisse melius putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum judicatum audivi, ceteros a Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum a sese superatum. Deploravit enim casum atque orbitatem senatus: cujus ordinis a consule, qui quasi parens bonus, aut tutor fidelis esse deberet, tanquam ab aliquo nefario prædone diriperetur patrimonium dignitatis: neque vero esse mirandum, si, cum suis consiliis rempublicam profligasset, consilium senatus
4 a republica repudiaret. Hic cum homini & vehementi, & diserto, & in primis forti ad resistendum, Philippo, quasi quasdam verborum faces admovisset, non tulit ille, & graviter exarsit, pignoribusque ablatis Crassum instituit coërcere. Quo quidem ipso in loco multa a Crasso divinitus dicta efferebantur, cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset. AN TV, QVVM OMNEM AVCTORITATEM VNIVERSI ORDINIS PRO PIGNORE PVTARIS,

NAMQVE IN CONSPECTV POPVLI ROM. CONCIDERIS; ME HIS PIGNORIBVS EXISTIMAS POSSE TERRERI? NON TIBI ILLA SVNT CONCIDENDA, SI CRASSVM VIS COERCERE: HAEC TIBI EST EXCIDENDA LINGVA: QVA VEL EVVLSA, SPIRITV IPSO LIBIDINEM TVAM LIBERTAS MEA REFVTABIT. Permulta 2
tum vehementiſſima contentione animi, in- 5
genii, virium, ab eo dicta eſſe conſtabat; ſententiamque eam, quam ſenatus frequens ſecutus eſt ornatiſſimis & graviſſimis verbis, *Ut populo Romano ſatisfieret, numquam ſenatus neque conſilium reipublicae, neque fidem defuiſſe*, ab eo dictam: & eundem (id quod in auctoritatibus præſcriptis exſtat) ſcribendo adfuiſſe. Illa tanquam cycnea fuit divini ho- 6
minis vox & oratio, quam quaſi exſpectantes, poſt ejus interitum veniebamus in curiam, ut veſtigium illud ipſum, in quo ille poſtremum inſtitiſſet, contueremur. Namque tum latus ei dicenti condoluiſſe, ſudoremque multum conſecutum eſſe audiebamus: ex quo cum cohorruiſſet, cum febri domum rediit, dieque ſeptimo lateris dolore conſumtus eſt. O fallacem hominum ſpem, fragi- 7

lemque fortunam, & inanes noſtras contentiones! quæ in medio ſpatio ſæpe franguntur, & corruunt, & ante, in ipſo curſu, obruuntur, quam portum conſpicere potuerunt. Nam, quamdiu Craſſi fuit ambitionis labore vita diſtricta, tamdiu privatis magis officiis & ingenii laude floruit, quam fructu amplitudinis, aut reipublicæ dignitate. Qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium conceſſu, ad ſummam auctoritatem dabat, is ejus omnem ſpem at-
8 que omnia vitæ conſilia morte pervertit. Fuit hoc luctuoſum ſuis, acerbum patriæ, grave bonis omnibus, ſed ii tamen rempublicam caſus ſecuti ſunt, ut mihi non erepta L. Craſſo a diis immortalibus vita, ſed donata mors eſſe videatur. Non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidia ſenatum, non ſceleris nefarii principes civitatis reos, non luctum filiæ, non exilium generi, non acerbiſſimam C. Marii fugam, non illam poſt reditum ejus cædem omnium crudeliſſimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipſe florentiſſima multum omnibus gloria præſtitiſſet.

3 Sed quoniam attigi cogitatione vim varie-
9 tatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea

longius, atque eis fere ipsis definietur viris, qui hoc sermone, quem referre cœpimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est a multis sæpe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum fere collocuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoria, Q. Catulum, virum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed exilium & fugam deprecaretur, esse coactum, ut vita se ipse privaret. Jam M. Antonii in his ipsis rostris, in quibus ille rempublicam constantissime consul defenderat, quæque censor imperatoriis manubiis ornarat, positum caput illud fuit, a quo erant multorum civium capita servata. Neque vero longe ab eo C. Julii caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit, ut ille, qui hæc non vidit, & vixisse cum republica pariter, & cum illa simul exstinctus esse videatur. Neque enim propinquum suum, maximi animi virum, P. Crassum, suapte interfectum manu, neque collegæ sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum Vestæ respersum esse vidit: cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die

11 mors nefaria fuisset. Non vidit eorum ipso-
rum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant,
horribiles miserosque casus. Ex quibus C.
Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis
diebus post mortem Crassi depulsus per invi-
diam tribunatu, non multis ab eo tempore
mensibus ejectus est e civitate. Sulpicius
autem, qui in eadem invidiæ flamma fuisset,
quibuscum privatus conjunctissime vixerat,
hos in tribunatu spoliare instituit omni digni-
tate: cui quidem, ad summam gloriam elo-
quentiæ florescenti, ferro erepta vita est, &
pœna temeritatis non sine magno reipublicæ
12 malo constituta. Ego vero te, Crasse, cum
vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino
consilio & ortum & exstinctum esse arbitror.
Nam tibi aut, pro virtute animi constantia-
que tua, civilis ferri subeunda fuit crudeli-
tas, aut, si qua te fortuna ab atrocitate mor-
tis vindicasset, eadem esse te funerum patriæ
spectatorem coëgisset: neque solum tibi im-
proborum dominatus, sed etiam, propter ad-
mistam civium cædem, bonorum victoria
4 mœrori fuisset. Mihi quidem, Quinte frater,
13 & eorum casus, de quibus ante dixi, & ea,
quæ nosmetipsi ob amorem in rempublicam
incredibilem & singularem pertulimus ac sen-

simus, cogitanti, sententia sæpe tua vera ac
sapiens videri solet, qui propter tot, tantos,
tamque præcipites casus clarissimorum homi-
num atque optimorum virorum, me semper
ab omni contentione ac dimicatione revoca-
sti. Sed quoniam hæc jam neque in integro
nobis esse possunt, & summi labores nostri, 14
magna compensati gloria, mitigantur; per-
gamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis
molestiis jucunda, sed etiam hærentibus, sa-
lutaria nobis esse possunt; sermonemque L.
Crassi reliquum, ac pæne postremum memo-
riæ prodamus: atque ei, etsi nequaquam pa-
rem illius ingenio, at pro nostro tamen stu-
dio, meritam gratiam debitamque referamus.
Neque enim quisquam nostrûm, cum libros 15
Platonis mirabiliter scriptos legit, in qui-
bus omnibus fere Socrates exprimitur, non,
quamquam illa scripta sunt divinitus, tamen
majus quiddam de illo, de quo scripta sunt,
suspicatur. Quod item nos postulamus, non
a te quidem, qui nobis omnia summa tribuis,
sed a ceteris, qui hæc in manus sument,
ut majus quiddam de L. Crasso, quam quan-
tum a nobis exprimetur, suspicentur. Nos 16
enim, qui ipsi sermoni non interfuissemus, &
quibus C. Cotta tantummodo locos ac senten-

tias hujus disputationis tradidisset, (quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus,) idipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quodsi quis erit, qui, ductus opinione vulgi, aut Antonium jejuniorem, aut Crassum pleniorem fuisse putet, quam quomodo a nobis uterque inductus est; is erit ex iis, qui aut illos non audierint, aut judicare non possint. Nam fuit uterque (ut exposui antea) cum studio atque ingenio & doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus, ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret.

5 Ut igitur ante meridiem discesserunt, paulumque requierunt, in primis hoc a se Cotta animadversum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima atque attentissima cogitatione posuisse, seseque, qui vultum ejus, cum ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogitando probe nosset, atque in maximis causis sæpe vidisset, tum dedita opera, quiescentibus aliis, in eam exhedram venisse, in qua Crassus lectulo posito recubuisset, quumque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse, atque in eo silentio duas horas fere esse consumtas.

Deinde quum omnes, inclinato jam in pomeridianum tempus die, veniſſent ad Craſſum, Quid eſt, Craſſe, inquit Julius, imuſne ſeſſum? etſi admonitum venimus te, non flagitatum. Tum Craſſus, An me tam impu- 18
dentem eſſe exiſtimatis, ut vobis hoc præſertim munus putem diutius poſſe debere? Quinam igitur, inquit ille, locus? an in media ſilva placet? Eſt enim is maxime & opacus, & frigidus. Sane, inquit Craſſus. etenim eſt in eo loco ſedes huic noſtro non inopportuna ſermoni. Cum placuiſſet idem ceteris, in ſilvam venitur, & ibi magna cum audiendi exſpectatione conſiditur.

Tum Craſſus, Cum auctoritas atque ami- 19
citia veſtra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea cauſa libertatem recuſandi: quamquam in partienda diſputatione noſtra, cum ſibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, ſumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret; ea diviſit, quæ ſejuncta eſſe non poſſunt. Nam cum omnis ex re atque verbis conſtet oratio; neque verba ſedem habere poſſunt, ſi rem ſubtraxeris, neque res lumen, ſi verba ſemoveris. Ac mihi quidem 20
veteres illi, majus quiddam animo complexi,

multo plus etiam vidisse videntur, quam
quantum nostrorum ingeniorum acies intueri
potest: qui omnia hæc, quæ supra & subter,
unum esse, & una vi atque una consensione
naturæ constricta esse dixerunt. Nullum est
enim genus rerum, quod aut avulsum a ce-
teris per seipsum constare, aut quo, cetera
si careant, vim suam atque æternitatem con-
6 servare possint. Sed si hæc major esse ratio
21 videtur, quam ut hominum possit sensu aut
cogitatione comprehendi: est etiam illa Pla-
tonis vera, & tibi, Catule, certe non inau-
dita vox, omnem doctrinam harum ingenua-
rum & humanarum artium uno quodam so-
cietatis vinculo contineri. ubi enim perspecta
vis est rationis ejus, qua causæ rerum atque
exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium
quasi consensus doctrinarum concentusque re-
22 peritur. Sed si hoc quoque videtur esse al-
tius, quam ut id nos, humi strati, suspicere
possimus, illud certe tamen, quod amplexi
sumus, quod profitemur, quod suscepimus,
nosse & tenere debemus. Una est enim, quod
& ego hesterna die dixi, & aliquot locis an-
temeridiano sermone significavit Antonius,
eloquentia, quascunque in oras disputationis
23 regionesve delata est. Nam sive de cœli na-

tura loquitur, sive de terræ, sive de divina vi, sive de humana, sive ex inferiore loco, sive ex æquo, sive ex superiore, sive ut impellat homines, sive ut doceat, sive ut deterreat, sive ut concitet, sive ut reflectat, sive ut incendat, sive ut leniat, sive ad paucos, sive ad multos, sive inter alienos, sive cum suis, sive secum, rivis est diducta oratio, non fontibus; &, quocunque ingreditur, eodem est instructu ornatuque comitata. Sed 24
quoniam oppressi jam sumus opinionibus non modo vulgi, verum etiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius divulsa & quasi discerpta contrectant; & qui, tanquam ab animo corpus, sic a sententiis verba sejungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest; non suscipiam orationem mea plus, quam mihi imponitur. tantum significabo brevi, neque verborum ornatum inveniri posse non partitis expressisque sententiis, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce verborum. Sed 25
priusquam illa conor attingere, quibus orationem ornari, atque illuminari putem, proponam breviter, quid sentiam de universo genere dicendi.

Natura nulla est, ut mihi videtur, quæ 7

non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen consimili laude dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ, etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia sæpe, ut id, quod proximum audias, jucundissimum esse videatur: & oculis colliguntur pæne innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent, & reliquos sensus voluptates oblectant dispares, ut sit difficile
26 judicium excellentis maxime suavitatis. At hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Una fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus; qui omues inter se dissimiles fuerunt; sed ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem. Una est ars ratioque picturæ, dissimillimique tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles: neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse videatur. Et, si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen verum: quanto admirabilius in oratione atque in lingua? quæ cum in iisdem sententiis verbisque versetur, summas habet dissimilitudines; non sic, ut alii vituperandi sint, sed ut ii, quos constet esse laudandos, in dispari tamen ge-

nere laudentur. Atque id primum in poëtis 27
cerni licet, quibus est proxima cognatio cum
oratoribus, quam sint inter se Ennius, Pa-
cuvius, Acciusque dissimiles; quam apud
Græcos Aeschylus, Sophocles, Euripides,
quamquam omnibus par pæne laus in dissi-
mili scribendi genere tribuatur. Adspicite 28
nunc eos homines atque intuemini, quorum
de facultate quærimus, quid interfit inter
oratorum studia atque naturas. Suavitatem
Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hy-
perides, sonitum Aeschines, vim Demosthe-
nes habuit. Quis eorum non egregius? ta-
men quis cujusquam nisi sui similis? Gravi-
tatem Africanus, lenitatem Lælius, asperita-
tem Galba, profluens quiddam habuit Carbo
& canorum. Quis horum non princeps tem-
poribus illis fuit? & suo tamen quisque in
genere princeps. Sed quid ego vetera con- 8
quiram, cum mihi liceat uti præsentibus 29
exemplis atque vivis? Quid jucundius au-
ribus nostris umquam accidit hujus oratione
Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui
pæne solus videatur; sic autem gravis, ut in
singulari dignitate omnis tamen adsit huma-
nitas ac lepos. Quid multa? ipsum audiens
equidem sic judicare soleo, quidquid aut ad-

dideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitio-
30 sius & deterius futurum. Quid noster hic
Cæsar? nonne novam quandam rationem at-
tulit orationis, & dicendi genus induxit pro-
pe singulare? Quis umquam res, præter
hunc, tragicas pæne comice, tristes re-
misse, severas hilare, forenses scenica prope
venustate tractavit; atque ita, ut neque jo-
cus magnitudine rerum excluderetur, nec
31 gravitas facetiis minueretur? Ecce præsen-
tes duo prope æquales, Sulpicius & Cotta.
Quid tam inter se dissimile? quid tam in suo
genere præstans? limatus alter & subtilis,
rem explicans propriis aptisque verbis: hæ-
ret in causa semper, &, quid judici proban-
dum sit, cum acutissime vidit, omissis ceteris
argumentis, in eo mentem orationemque de-
figit. Sulpicius autem fortissimo quodam
animi impetu, plenissima & maxima voce,
summa contentione corporis, & dignitate mo-
tus, verborum quoque ea gravitate & copia
est, ut unus ad dicendum instructissimus a
9 natura esse videatur. Ad nosmetipsos jam
32 revertor (quoniam sic fuimus semper com-
parati, ut hominum sermonibus quasi in ali-
quod contentionis judicium vocaremur) quid
tam dissimile, quam ego in dicendo & An-
tonius?

tonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse praestantius; ego autem, quamquam memet mei pœnitet, cum hoc maxime tamen in comparatione conjungar. Videtisne, genus hoc quod sit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum & ex omni parte causæ septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum aurium satietate. Nos autem, quicumque in dicendo sumus, quoniam esse aliquo in numero vobis videmur, certe tamen ab hujus multum genere distamus; quod quale sit, non est meum dicere, propterea quod minime sibi quisque notus est, & difficillime de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest, & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod, quibus vestigiis primum institi, in iis fere soleo perorare; & quod aliquanto me major in verbis quam in sententiis eligendis labor & cura torquet, verentem, ne, si paullo obsoletior fuerit oratio, non digna exspectatione & silentio fuisse videatur. Quodsi in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cujusque propriæ, & in ea varietate fere melius 33 34

a deteriore, facultate magis quam genere distinguitur, atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est: quid censetis, si omnes, qui ubique sunt, aut fuerunt oratores, amplecti voluerimus? nonne fore, ut, quot oratores, totidem pæne reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan occurrat illud, si pæne innumerabiles sint quasi formæ figuræque dicendi, specie dispares, genere laudabiles; non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis, atque in una institutione formari. Quod non
35 est ita: diligentissimeque hoc est eis, qui instituunt aliquos, atque erudiunt, videndum, quo sua quemque natura maxime ferre videatur. Etenim videmus, ex eodem quasi ludo summorum in suo cujusque genere artificum & magistrorum exisse discipulos, dissimiles inter se, attamen laudandos; cum ad cujusque naturam institutio doctoris accommodaretur. Cujus est vel maxime insigne illud
36 exemplum (ut ceteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates, doctor singularis, *se calcaribus in Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti solere.* alterum enim, exsultantem verborum audacia, reprimebat, alterum, cunctantem & quasi verecundantem,

incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum alteri affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur. Hæc eo mihi prædi- 10
cenda fuerunt, ut, si non omnia, quæ pro- 37
ponerentur a me, ad omnium vestrûm studium, & ad genus id, quod quisque vestrûm in dicendo probaret, adhæresceret, id a me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur.

Ergo hæc & agenda sunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, & dicenda quodam modo. Quinam igitur dicendi est modus melior, (nam de actione post videro.) quam ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quod-
cumque agetur, apte congruenterque dica- 38
mus. Atque eorum quidem, quæ duo prima dixi, rationem non arbitror exspectari a me, puri dilucidique sermonis. neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat; nec sperare, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturum: neque vero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, usum necessarium. Nam alterum traditur litteris, doctrinaque puerili; alterum adhibetur ob eam

cauſam, ut intelligatur, quid quiſque dicat: quod videmus ita eſſe neceſſarium, ut tamen
39 eo minus nihil eſſe poſſit. Sed omnis loquendi elegantia, quamquam expolitur ſcientia litterarum, tamen augetur legendis oratoribus & poëtis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes prope præclare locuti: quorum ſermone aſſuefacti qui erunt, ne cupientes quidem, poterunt loqui, niſi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam conſuetudo noſtra non utitur, niſi quando ornandi cauſa, parce, quod oſtendam: ſed uſitatis ita poterit uti, lectiſſimis ut utatur, is, qui in veteribus erit ſcriptis ſtudioſe &
II multum volutatus. Atque, ut Latine loqua-
40 mur, non ſolum videndum eſt, ut & verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat: & ea ſic & caſibus, & temporibus, & genere, & numero conſervemus, ut ne quid perturbatum, ac diſcrepans, aut præpoſterum ſit: ſed etiam lingua, & ſpiritus, & vocis
41 ſonus eſt ipſe moderandus. Nolo exprimi litteras putidius, nolo obſcurari negligentius; nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata, & quaſi anhelata gravius. Nam de voce nondum ea dico, quæ ſunt actionis; ſed hoc,

quod mihi cum sermone quasi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo est, quin effugere cupiat; mollis vox, ut muliebris, aut quasi extra modum absona atque absurda. Est autem vitium, quod nonnulli de industria consectantur. Rustica vox & 42
agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur: ut tuus, Catule, sodalis, L. Cotta, gaudere mihi videtur gravitate linguæ, sonoque vocis agresti, & illud, quod loquitur, priscum visum iri putat, si plane fuerit rusticanum. Me autem tuus sonus & suavitas ista delectat; omitto verborum, quamquam est caput; verum id affert ratio, docent litteræ, confirmat consuetudo & legendi & loquendi; sed hanc dico suavitatem, quæ exit ex ore: quæ quidem, ut apud Græcos, Atticorum, sic, in Latino sermone, hujus est urbis maxime propria. Athenis jam diu do- 43
ctrina ipsorum Athenienſium interiit, domicilium tantum in illa urbe remanet studiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis & auctoritate: tamen eruditissimos homines Asiaticos quivis Athenienſis indoctus, non verbis, sed sono vocis, nec tam bene, quam suaviter

loquendo, facile ſuperabit. Noſtri minus fu-
dent litteris, quam Latini. tamen ex iſtis,
quos noſtis, urbanis, in quibus minimum eſt
litterarum, nemo eſt, quin litteratiſſimum
togatorum omnium, Q. Valerium Soranum,
lenitate vocis atque ipſo oris preſſu & ſono
42 facile vincat. Quare cum ſit quædam certa
44 vox Romani generis urbiſque propria, in qua
nihil offendi, nihil diſplicere, nihil animad-
verti poſſit, nihil ſonare aut olere peregri-
num; hanc ſequamur: neque ſolum ruſti-
cam aſperitatem, ſed etiam peregrinam inſo-
45 lentiam fugere diſcamus. Equidem cum au-
dio ſocrum meam Læliam (facilius enim mu-
lieres incorruptam antiquitatem conſervant,
quod multorum ſermonis expertes, ea tenent
ſemper, quæ prima didicerunt;) ſed eam ſic
audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videar
audire: ſono ipſo vocis ita recto & ſimplici
eſt, ut nihil oſtentationis aut imitationis af-
ferre videatur: ex quo ſic locutum eſſe ejus
patrem judico, ſic majores; non aſpere, ut
ille, quem dixi, non vaſte, non ruſtice, non
hiulce, ſed preſſe, & æquabiliter, & leniter.
46 Quare Cotta noſter, cujus tu illa lata, Sul-
pici, nonnumquam imitaris, ut *jota* litteram
tollas, & *E* pleniſſimum dicas, non mihi ora-

tores antiquos, sed messores videtur imitari. Hic cum arrisisset ipse Sulpicius, Sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut, quoniam me loqui voluistis, aliquid de vestris vitiis audiatis. Utinam quidem! inquit ille: id enim ipsum volumus, idque si feceris, multa (ut arbitror) hic hodie vitia ponemus. At enim 47
non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpici, te reprehendere, quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. Tum ille, Tum quod monuit idem, ut ea, quæ in quoque maxima essent, imitaremur: ex quo vereor, ne nihil sim tui, nisi supplosionem pedis, imitatus, & pauca quædam verba, & aliquem, si forte, motum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes a me, non reprehendo, ne meipsum irrideam. sunt autem mea multo & plura, & majora, quam dicis. quæ autem sunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si qui me forte locus admonuerit, commonebo.

Prætereamus igitur præcepta Latine loquendi, quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior 48
cognitio ac ratio litterarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani ac domestici, libri confirmant, & lectio veterum oratorum & poëtarum. Neque vero in illo altero diutius

commoremur, ut disputemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intel-
49 ligantur. Latine scilicet dicendo, verbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quæ significari ac declarari volemus, sine ambiguo verbo aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quæ similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur, non discerptis sententiis, non præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. Quid multa? tam facilis est tota res, ut mihi permirum sæpe videatur, cum difficilius intelligatur, quid pa-
50 tronus velit dicere, quam si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Eadem res autem simulac Fufius aut vester æqualis Pomponius, agere cœpit, non æque, quid dicat, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum, tantaque insolentia ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, atque ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere
51 videantur. Verum, si placet, quoniam hæc

satis spero, vobis quidem certe majoribus, molesta & putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui vides, inquit Antonius, cum alias res agamus, quam te inviti audiamus, qui adduci possumus, (de me enim conjicio,) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam est oratio tua. 14

Faciles enim, inquit, Antoni, partes eæ 52
fuerunt duæ, quas modo percucurri, vel potius pæne præterii, Latine loquendi, planeque dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim umquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus: si est aliter, irridենt; neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent, quid diceret, sed contemsit eum, qui minus id facere potuisset. In quo igitur 53
homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? Qui distincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate & rebus & verbis dicunt,

& in ipsa oratione quasi quendam numerum versumque conficiunt: id est, quod dico, ornate. Qui idem ita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ii sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum
54 & congruens nomino. Qui ita dicerent, eos negavit adhuc se vidisse Antonius, & iis hoc nomen dixit eloquentiæ solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me auctore, deridete atque contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum præceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur, neque adhuc, quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori, quæ sunt in hominum vita, quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subjecta materies, omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tra-
55 ctata, agitata esse debent. Est enim eloquentia una quædam de summis virtutibus; (quamquam sunt omnes virtutes æquales & pares, sed tamen est species alia magis alia formosa & illustris: sicut hæc vis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis & consilia sic verbis explicat, ut eos, qui audiant, quocumque incubuerit, possit impellere; quæ quo major est vis, hoc est magis probitate

jungenda, ſummaque prudentia:) quarum virtutum expertibus ſi dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, ſed furentibus quædam arma dederimus. Hanc, inquam, cogitandi pronuntian- 15
dique rationem, vimque dicendi, veteres 56
Græci ſapientiam nominabant. Hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc Solones, atque ab hac ſimilitudine Coruncanii noſtri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortaſſe docti, ſed impetu mentis ſimili & voluntate. Eadem autem alii prudentia, ſed conſilio ad vitæ ſtudia diſpari, quietem atque otium ſecuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, a regendis civitatibus totos ſe ad cognitionem rerum tranſtuleruntt: quæ vita propter tranquillitatem, & propter ipſius ſcientiæ ſuavitatem, qua nihil eſt hominibus jucundius, plures, quam utile fuit rebus publicis, delectavit. Itaque, ut ei ſtudio ſe 57
excellentiſſimis ingeniis homines dediderunt, ex ea ſumma facultate vacui ac liberi temporis, multo plura, quam erat neceſſe, doctiſſimi homines, otio nimio & ingeniis uberrimis affluentes, curanda ſibi eſſe, ac quærenda, & inveſtiganda duxerunt. Nam vetus quidem illa doctrina, eadem videtur & recte

faciendi, & bene dicendi magistra; neque disjuncti doctores, sed iidem erant vivendi præceptores atque dicendi; ut ille apud Homerum Phœnix, qui se a Peleo patre Achilli juveni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret *oratorem verborum, actorem*
38 *remque rerum.* Sed ut homines, labore assiduo & quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt; aut etiam novum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi a negotiis publicis, tanquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut voluntate sua feriati, totos se alii ad poëtas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt, alii etiam, ut dialectici, novum sibi ipsi studium ludumque pepererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque ætates suas con-
16 sumserunt. Sed quod erant quidam, iique
39 multi, qui aut in republica propter ancipitem, quæ non potest esse sejuncta, faciendi dicendique sapientiam, florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes, aut, qui minus ipsi in republica versarentur, sed hujus tamen ejusdem sapientiæ doctores es-

sent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates: inventi sunt, qui, cum ipsi doctrina & ingeniis abundarent, a re autem civili & a negotiis, animi quodam judicio, abhorrerent, hanc dicendi exercitationem exagitarent atque contemnerent; quorum princeps Socrates fuit, is, qui omnium eruditorum testimonio, totiusque judicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps. Is iis, qui hæc, quæ nos 60
nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, *philosophia* nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentiendi, & ornate dicendi scientiam, re cohærentes, disputationibus suis separavit: cujus ingenium varioque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse litteram Socrates nullam reliquisset. Hinc dis- 61
cidium illud exstitit quasi linguæ atque cordis, absurdum sane, & inutile, & reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam, cum essent plures orti fere a Socrate, quod ex illius variis, & diversis, & in omnem partem

diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat; proseminatæ sunt quasi familiæ dissentientes inter se, & multum disjunctæ, & dispares, cum tamen omnes se philosophi Socraticos & dici vellent, & esse arbitrarentur.
17 Ac primo ab ipso Platone Aristoteles & Xeno-
62 crates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiæ nomen obtinuit: deinde ab Antisthene, qui patientiam, & duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici: tum ab Aristippo, quem illæ magis voluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manavit, quam ille, & ejus posteri simpliciter defenderunt; ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, qui se omnes fere Socraticos esse dicerent; Eretricorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum; sed ea horum vi & disputationibus sunt jamdiu fracta & exstin-
63 cta. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem

auctorem publici consilii, & gerendæ civitatis ducem, & sententiæ atque eloquentiæ principem, in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus. Nec ulla tamen ei philosophiæ fiet injuria a nobis. Non enim repelletur inde, quo aggredi cupiet: sed in hortulis quiescet suis, ubi vult, ubi etiam recubans molliter & delicate, nos avocat a rostris, a judiciis, a curia, fortasse sapienter, hac præsertim republica. Verum ego non 64
quæro nunc, quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori conjuncta maxime. Quare istos sine ulla contumelia dimittamus: sunt enim & boni viri, & quoniam sibi ita videntur, beati: tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen, tamquam mysterium, teneant, quod negant versari in republica esse sapientis. Nam, si hoc nobis, atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiunt, otiosi. Stoicos autem, quos minime 18
improbo, dimitto tamen, nec eos iratos ve- 65
reor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam, virtutem ac sapientiam esse dixerunt. Sed utrumque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore valde ab-

horreat: vel, quod omnes, qui sapientes non sint, servos, latrones, hostes, insanos esse dicunt; neque tamen quemquam esse sapientem. Valde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum cœtum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo civis, nemo liber esse vi-
66 deatur. Accedit, quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certe acutum; sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, jejunum, ac totum ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possit. Alia enim & bona, & mala videntur Stoicis, & ceteris civibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominiæ, præmii, supplicii: vere, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam um-
67 quam rem dicendo expedire possimus. Reliqui sunt Peripatetici & Academici: quamquam Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ. Nam Speusippus, Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem, Polemo, & Crantor, nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem, magnopere dissensit: copia fortasse, & varietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primum, qui Polemonem

audie-

audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensusque judicium, primumque instituisse, (quamquam id fuit Socraticum maxime,) non, quid ipse sentiret, ostendere; sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. Hinc hæc recentior Academia emanavit, in qua exstitit divina quadam celeritate ingenii dicendique copia Carneades: cujus ego etsi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, & socerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adolescens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum virum, qui illum a se adolescente Athenis, jam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Hæc autem, ut ex Apennino, flu- 19
minum, sic ex communi sapientium jugo,[69] sunt doctrinarum facta divortia, ut philosophi, tanquam in superum mare Ionium defluerent, Græcum quoddam, & portuosum: oratores autem in inferum hoc Tuscum & barbarum, scopulosum atque infestum, laberentur, in quo etiam ipse Ulysses errasset.

70 Quare, si hac eloquentia atque hoc oratore contenti fumus, qui sciat, aut negare oportere, quod arguare, aut, si id non possit, tum ostendere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa aut injuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario, aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur, aut non ita agi, ut debuerit, ac licuerit; &, si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere, quæ multo tamen ornatius, quam ab illis dicuntur, & uberius explicavit Antonius; sed, si his contenti estis, atque iis etiam, quæ dici voluistis a me: ex ingenti quodam oratorem immensoque cam-
71 po in exiguum sane gyrum compellitis. Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem, sequi vultis, &, si illam præclaram & eximiam speciem oratoris perfecti & pulcritudinem adamastis; aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia vis
72 comprehendenda est. Namque (ut ante dixi) veteres illi usque ad Socratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem &

scientiam cum dicendi ratione jungebant; postea dissociati (ut exposui) a Socrate diserti a doctis, & deinceps a Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur; ex quo promiscue haurirent, si manere in pristina communione voluissent. Sed, ut pontifices vete- 73
res, propter sacrificiorum multitudinem tres viros epulones esse voluerunt, cum essent ipsi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti: sic Socratici a se causarum actores & a communi philosophiæ nomine separaverunt, cum veteres dicendi & intelligendi mirificam societatem esse voluissent.

Quæ cum ita sint, paullulum equidem 20
de me deprecabor, & petam a vobis, ut ea, 74
quæ dicam, non de memetipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui, cum summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forum ingenii tantum, quantum ipse sentio, non tantum, quantum ipse forsitan vobis videar, detulissem, non possim dicere, me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam discenda esse, didicisse: quip-

pe qui omnium maturrime ad publicas cau-
ſas acceſſerim, annoſque natus unum & vi-
ginti, nobiliſſimum hominem & eloquentiſſi-
mum, in judicium vocarim; cui diſciplina
fuerit forum, magiſter uſus, & leges, & in-
ſtituta populi Romani, moſque majorum.
75 Paullum ſitiens iſtarum artium, de quibus
loquor, guſtavi, quæſtor in Aſia cum eſſem,
æqualem fere meum ex Academia rhetorem
nactus, Metrodorum illum, de cujus memo-
ria commemoravit Antonius; & inde dece-
dens, Athenis: ubi ego diutius eſſem mora-
tus, niſi Atheniénſibus, quod myſteria non
referrent, ad quæ biduo ſerius veneram, ſuc-
cenſuiſſem. Quare hoc, quod complector
tantam ſcientiam vimque doctrinæ, non mo-
do non pro me, ſed contra me eſt potius,
(non enim, quid ego, ſed quid orator poſſit,
diſputo:) atque hos omnes, qui artes rheto-
ricas exponunt, perridiculos. Scribunt enim
de litium genere, & de principiis, & de nar-
76 rationibus. Illa vis autem eloquentiæ tanta
eſt, ut omnium rerum, virtutum, officio-
rum, omniſque naturæ, quæ mores homi-
num, quæ animos, quæ vitam continet, ori-
ginem, vim, mutationeſque teneat; eadem
mores, leges, jura deſcribat, rempublicam

regat, omniaque, ad quamcumque rem pertineant, ornate, copioseque dicat. In quo 77
genere nos quidem versamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu valemus: neque tamen istis, qui in una philosophia quasi tabernaculum vitæ suæ collocarunt, multum sane in disputatione concedimus. Quid enim meus familiaris C. Vellejus afferre 21
potest, quamobrem voluptas sit summum bo- 78
num, quod ego non copiosius possim vel tutari, si velim, vel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Vellejus est rudis, unusquisque nostrûm versatus? Quid est, quod aut Sex. Pompejus, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute hominum Stoici possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut vestrûm quisquam concedere? Non est enim philoso- 79
phia similis artium reliquarum. Nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem judicetur. Hæc vero, quæ sunt in philosophia, ingeniis eruuntur, ad id, quod in quoque verisimile est, eliciendum acutis atque acribus, eaque exercitata ora-

tione poliuntur. Hic noſter vulgaris orator, ſi minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipſa exercitatione communi, iſtos quidem [noſtros] verberabit, neque ſe
80 ab iis contemni ac deſpici ſinet. Sin aliquis exſtiterit aliquando, qui Ariſtotelio more de omnibus rebus in utramque ſententiam poſſit dicere, & in omni cauſa duas contrarias orationes, præceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arceſilæ modo, & Carneadis, contra omne, quod propoſitum ſit, differat; quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum uſum, moremque exercitationemque dicendi, is ſit verus, is perfectus, is ſolus orator. Nam neque ſine forenſibus nervis ſatis vehemens & gravis, nec ſine varietate doctrinæ ſatis politus & ſapiens eſſe orator poteſt.
81 Quare Coracem iſtum veſtrum patiamur nos quidem pullos ſuos excludere in nido, qui evolent, clamatores odioſi ac moleſti; Pamphilumque neſcio quem ſinamus in infulis tantam rem, tamquam pueriles delicias aliquas, depingere: noſque ipſi hac tam exigua diſputatione heſterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, dummodo illa res tanta ſit, ut omnibus philoſophorum libris, quos nemo oratorum iſtorum umquam

attigit, comprehensa esse videatur. Tum 22
Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Crasse, 82
mirandum est, esse in te tantam dicendi vel vim, vel suavitatem, vel copiam; quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo viderere: nunc intelligo, illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxisse. Sed tamen, cum omnes gradus ætatis recordor tuæ, cumque vitam tuam ac studia considero: neque, quo tempore ista didiceris, video, nec magnopere te istis studiis, hominibus, libris, intelligo deditum. Neque tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi persuades maxima esse adjumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere; an, si non potueris, posse isto modo dicere. Hic Crassus, 83
Hoc tibi, inquit, Catule, primum persuadeas velim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum. Negarem enim, posse eum satisfacere in gestu, nisi palæstram, nisi saltare didicisset: neque, ea cum dicerem, me esse histrionem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificii existima-

torem. Similiter nunc de oratore, vestro impulsu, loquor, summo scilicet. Semper enim, quacumque de arte, aut facultate quæritur, de absoluta & perfecta quæri solet. Quare si jam me vultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo. quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio. Quod si ita est, summus tamen certe non sum. Neque enim apud homines res est ulla difficilior, neque major, neque quæ plura adjumenta doctrinæ desideret. Attamen quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. Vis enim, & natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in istis libris, & cum istis hominibus vivere: nec vero, id quod tu recte commemini sti, ullum umquam habuisse sepositum tempus ad discendum, ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenses feriæ concesserint. At, si quæris, Catule, de doctorina ista, quid ego sentiam, non tantum ingenioso homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui rempublicam spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ii sumserunt, quos

discentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad usum transferunt: aliter ab iis, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in vita sunt aliud acturi. Magister hic Samnitium & summa jam senectute est, & quotidie commentatur. nihil enim curat aliud. at Q. Velocius puer addidicerat. sed quod erat aptus ad illud, totumque cognorat, fuit, ut est apud Lucilium,

- - - *quamvis bonus ipse*
Sammis in ludo, ac rudibus cuivis satis asper.

sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat. erat enim scenicus. quid faceret aliud? At Nu- 87
merius Furius, noster familiaris, cum est commodum, cantat. est enim paterfamilias, est eques Romanus. puer didicit, quod discendum fuit. Eadem ratio est harum artium maximarum. dies & noctes virum summa virtute & prudentia videbamus, philosopho cum operam daret, Q. Tuberonem. At ejus avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facile, si & tantum sumas, quantum opus sit, & habeas, qui docere fideliter possit, & scias etiam ipse discere. Sed si tota vita nihil velis 88

aliud agere, ipsa tractatio & quæstio quotidie ex se gignat aliquid, quod cum desidiosa delectatione vestiges. Ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio, facilis usus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria studiumque permaneat. Libet autem semper discere; ut si velim ego talis optime ludere, aut pilæ studio teneat, etiam fortasse, si assequi non possim. at alii, quia præclare faciunt, vehementius, quam causa postulat, delectantur, ut Titius pila, Brulla
89 talis. Quare nihil est, quod quisquam magnitudinem artium ex eo, quod senes discunt, pertimescat. Namque aut senes ad eas accesserunt; aut usque ad senectutem in studiis detinentur; aut sunt tardissimi. Res quidem se mea sententia sic habet, ut, nisi quod quisque cito potuerit, numquam omni-
24 no possit perdiscere. Jam, jam, inquit Ca-
90 tulus, intelligo, Crasse, quid dicas: & hercule assentior. Satis video tibi, homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis. Pergisne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de re putare dicere? Sed jam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi vero, Catulus inquit, placet.

Tum Craſſus, Quorſum igitur hæc ſpe- 91
ctat, inquit, tam longa, & tam alte repetita oratio? hæ duæ partes, quæ mihi ſuperſunt, illuſtrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici poſtulat ornate, altera apte, hanc habent vim, ut ſit quam maxime jucunda, quam maxime in ſenſus eorum, qui audiunt, influat, & quamplurimis ſit rebus inſtructa. Inſtrumentum 92
autem hoc forenſe, litigioſum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum ſane atque mendicum eſt. illud rurſus ipſum, quod tradunt iſti, qui profitentur ſe dicendi magiſtros, non multum eſt majus, quam illud vulgare ac forenſe. Apparatu nobis opus eſt, & rebus exquiſitis undique & collectis, arceſſitis, comportatis, ut tibi, Cæſar, faciendum eſt ad annum, ut ego in ædilitate laboravi, quod quotidianis, & vernaculis rebus ſatisfacere me poſſe huic populo non putabam. Verbo- 93
rum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis eſt vel ratio, vel ſine ratione, ipſa exercitatio. Rerum eſt ſilva magna, quam cum Græci jam non tenerent, ob eamque cauſam juventus noſtra dediſceret pæne diſcendo, etiam Latini, ſi diis placet, hoc biennio magiſtri dicendi exſtiterunt: quos

ego censor edicto meo sustuleram; non quo (ut nescio quos dicere ajebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed contra ingenia obtundi nolui, corroborari impudentiam. Nam apud Græcos, qui ejusmodi essent, videbam tamen esse, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam & humanitatem dignam scientia: hos vero novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent: quod etiam cum bonis rebus conjunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur, & cum impudentiæ ludus esset; putavi esse censoris, ne longius id serperet, providere. Quamquam non hæc ita statuo atque decerno, ut desperem, Latine ea, de quibus disputavimus, tradi ac perpoliri: patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, veterem illam excellentemque prudentiam Græcorum ad nostrum usum moremque transferri: sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc, in hoc quidem genere, nostri nulli fuerunt: sin quando exstiterint, etiam Græcis erunt anteponendi.

25 Ornatur igitur oratio genere primum, &
96 quasi colore quodam & succo suo. Nam ut gravis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut do-

lores habeat, quantum opus sit, non est singulorum articulorum: in toto spectantur hæc corpore. Ut porro conspersa sit quasi verborum sententiarumque floribus; id non debet esse fusum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint, quasi in ornatu, dispositа quædam insignia & lumina. Genus 97
igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet: (non enim a me jam exspectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam majus, & ingenia me hortantur vestra, & ætates). Difficile enim dictu est, 98
quænam causa sit, cur ea, quæ maxime sensus nostros impellunt voluptate, & specie prima acerrime commovent, ab iis celerrime fastidio quodam & satietate abalienemur. Quanto colorum pulcritudine & varietate floridiora sunt in picturis novis pleraque, quam in veteribus? quæ tamen, etiamsi primo adspectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido obsoletoque teneamur. Quanto molliores sunt & delicatiores in cantu flexiones & falsæ voculæ, quam certæ & severæ? quibus

tamen non modo auſteri, ſed, ſi ſæpius fiunt,
99 multitudo ipſa reclamat. Licet hoc videre in reliquis ſenſibus; unguentis minus diu nos delectari, ſumma & acerrima ſuavitate conditis, quam his moderatis: & magis laudari, quod ceram, quam quod crocum olere videatur: in ipſo tactu eſſe modum & mollitudinis & lævitatis. Quin etiam guſtatus, qui eſt ſenſus ex omnibus maxime voluptarius, quique dulcitudine præter ceteros ſenſus commovetur, quam cito id, quod valde dulce eſt, aſpernatur ac reſpuit? Quis potione uti, aut cibo dulci diutius poteſt? cum utroque in genere ea, quæ leviter ſenſum voluptate
100 moveant, facillime effugiant ſatietatem. Sic omnibus in rebus, voluptatibus maximis faſtidium finitimum eſt: quo hoc minus in oratione miremur; in qua vel ex poëtis, vel oratoribus poſſumus judicare, concinnam, diſtinctam, ornatam, feſtivam, ſine intermiſſione, ſine reprehenſione, ſine varietate, quamvis claris ſit coloribus picta, vel poëſis, vel oratio, non poſſe in delectatione eſſe diuturna. Atque eo citius in oratoris aut in poëtæ cincinnis ac fuco offenditur, quod ſenſus, in nimia voluptate, natura, non mente ſatiantur; in ſcriptis & in dictis non aurium

solum, sed animi judicio etiam magis, infucata vitia noscuntur. Quare, *bene*, & *praeclare*, quamvis nobis sæpe dicatur; *belle*, & *festive*, nimium sæpe nolo. quamquam illa ipsa exclamatio, *Non potest melius*, sit velim crebra: sed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac summa laus umbram aliquam & recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, exstare atque eminere videatur. Numquam agit hunc versum Roscius eo gestu, quo potest,

Nam sapiens virtuti honorem, praemium,
haud praedam petit:

sed abjicit prorsus, ut in proximos

Ecquid video? ferro septus possidet sedes
sacras?

incidat, aspiciat, admiretur, stupescat. Quid ille alter:

Quid petam praesidii?

quam leniter? quam remisse? quam non actuose? instat enim

O pater, o patria, o Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non posset, si esset consumta superiore motu & exhausta. Neque id actores prius viderunt, quam ipsi poëtæ, quam denique illi etiam, qui fecerunt modos, a quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, infla-

103 tur, variatur, distinguitur. Ita sit nobis igitur ornatus & suavis orator, (nec tamen potest aliter esse,) ut suavitatem habeat austeram & solidam, non dulcem atque decoctam. Nam ipsa ad ornandum præcepta, quæ dantur, ejusmodi sunt, ut ea, quamvis vitiosissimus orator, explicare possit. Quare, ut ante dixi, primum silva rerum ac sententiarum comparanda est, qua de parte dixit Antonius. Hæc formanda filo ipso & genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis.

104 Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando, quod valet non solum ad augendum aliquid & tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandum atque abjiciendum. Id desideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel 105 cum concitamus. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum, eaque una laus oratoris est propria maxime. Etiam major est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius (primo rejiciebat) laudandi & vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam & amplificandam

oratio-

orationem accommodatius, quam utrumque
horum cumulatissime facere posse. Conse- 106
quentur etiam illi loci, qui quamquam pro-
prii causarum, & inhærentes in earum nervis
esse debent, tamen quia de universa re tra-
ctari solent, communes a veteribus nominati
sunt: quorum partim habent vitiorum & pec-
catorum acrem quandam cum amplificatione
incusationem, aut querelam, contra quam
dici nihil solet, nec potest, ut in depecula-
torem, in proditorem, in parricidam; qui-
bus uti, confirmatis criminibus, oportet;
aliter enim jejuni sunt, atque inanes: alii 107
autem habent deprecationem, aut miseratio-
nem: alii vero ancipites disputationes, in
quibus de universo genere in utramque partem
differi copiose licet. Quæ exercitatio nunc pro-
pria duarum philosophiarum, de quibus ante
dixi, putatur: apud antiquos erat eorum,
a quibus omnis de rebus forensibus dicendi
ratio & copia petebatur. De virtute enim,
de officio, de æquo & bono, de dignitate,
utilitate, honore, ignominia, præmio, pœna,
similibusque de rebus, in utramque partem
dicendi animos, & vim, & artem habere de-
bemus. Sed, quoniam de nostra possessione 108
depulsi, in parvo, & eo litigioso, prædiolo

relicti sumus, & aliorum patroni, nostra tenere tuerique non potuimus: ab iis, (quod indignissimum est,) qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis mu-
28 tuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui
109 ex particula parva urbis ac loci nomen habent, & Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur, olim autem, propter eximiam rerum maximarum scientiam, a Græcis politici philosophi appellati, universarum rerum publicarum nomine vocabantur, omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, aut definitæ controversiæ certis temporibus ac reis; hoc modo: Placeatne a Carthaginiensibus captivos nostros, redditis suis, recuperari? aut infinite de universo genere quærentis: Quid omnino de captivo statuendum ac sentiendum sit? Atque horum superius illud genus, causam aut controversiam appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæstio infinita & quasi proposita, consultatio nominatur. atque hactenus lo-
110 quuntur. Etiam hac in instituendo divisione utuntur, sed ita, non ut jure, aut judicio, ut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex jure civili, furculo defringendo, usur-

pare videantur. Nam illud alterum genus, quod est temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipsum lacinia. Nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime vigere audio, etiam harum jam causarum cognitio exercitatioque celebratur. Alterum vero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam ejus, nec partes, nec genera proponunt, ut præteriri omnino fuerit satius, quam attentatum deseri. nunc enim inopia reticere intelliguntur; tum judicio viderentur.

Omnis igitur res eandem habet naturam 29
ambigendi, de qua quæri & disceptari potest, 111
sive in infinitis consultationibus disceptatur, sive in iis causis, quæ in civitate, & in forensi disceptatione versantur; neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi vim rationemque referatur. Nam aut ipsa 112
cognitio rei scientiaque perquiritur, ut, Virtus suamne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur? aut agendi consilium exquiritur, ut, Sitne sapienti capessenda respublica? Cognitionis autem tres modi, 113
conjectura, definitio, &, ut ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit, conjectura

quæritur, ut illud, Sitne in humano genere sapientia. Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat: ut, si quæratur, quid sit sapientia? Consecutio autem tractatur, cum, quid quamque rem sequatur, inquiritur: ut illud, Sitne aliquando mentiri
114 boni viri? Redeunt rursus ad conjecturam, eamque in quatuor genera dispertiunt. Nam aut quid sit, quæritur, hoc modo: Naturane sit jus inter homines, an opinionibus? aut, quæ sit origo cujusque rei? ut, quod sit initium legum, aut rerum publicarum? aut causa, & ratio: ut, si quæratur, cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant? aut de immutatione; ut, si disputetur, num interire virtus in homine, aut num in vitium
115 possit converti? Definitionis autem sunt disceptationes, aut, cum quæritur, quid in communi mente quasi impressum sit; ut, si differatur, idne sit jus, quod maximæ parti sit utile: aut, cum, quid cujusque sit proprium, exquiritur; ut ornate dicere, propriumne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit? aut, cum res distribuitur in partes; ut, si quæratur, quot sint genera rerum expetendarum, aut, sintne tria, corporis, animi, externarumque rerum; aut,

cum, quæ forma, & quasi naturalis nota cujusque sit, describitur; ut, si quæratur avari species, seditiosi, glorioſi. Consecu- 116
tionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur. Nam aut simplex est disceptatio, ut, si differatur, Expetendane sit gloria: aut ex comparatione, Laus an divitiæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi, de expetendis fugiendisve rebus; ut, Expetendine honores sint? num fugienda paupertas? de æquo aut iniquo; ut, Aequumne sit ulcisci injurias etiam propinquorum? de honesto aut turpi; ut hoc, Sitne honestum, gloriæ causa mortem obire? Compa- 117
rationis autem duo sunt modi: unus, cum, idemne sit, an aliquid intersit, quæritur; ut, metuere & vereri; ut rex & tyrannus: ut assentator & amicus: alter, cum, quid præstet aliud alii, quæritur: ut illud, Optimine cujusque sapientes, an populari laude ducantur? Atque eæ quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic fere a doctissimis hominibus describuntur. Quæ 30
vero referuntur ad agendum, aut in officii 118
disceptatione versantur, quo in genere, quid rectum faciendumque sit, quæritur; cui loco omnis virtutum & vitiorum est silva subjecta:

aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut sedanda, tollendave tractantur. Huic generi subjectæ sunt cohortationes, objurgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnem animi motum & impul-
119 sio, &, si ita res feret, mitigatio. Explicatis igitur his generibus, ac modis disceptationum omnium, nihil sane ad rem pertinet, si qua in re discrepavit ab Antonii divisione nostra partitio. Eadem enim sunt membra in utriusque disputationibus, sed paullo secus a me, atque ab illo, partita ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus pensumque revocabo. Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera quæstionum argumenta sumenda: sed aliis generibus alii loci magis erunt apti; de quo non tam quia longum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse.

120 Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, quæ latissime vagantur, & a privata ac singulari controversia se ad universi generis vim explicandam conferunt & convertunt, ut ii, qui audiant, natura, & genere, & universa re cognita de singulis reis, & criminibus, &
121 litibus statuere possint. Hanc ad consuetu-

dinem exercitationis vos, adoleſcentes, eſt cohortatus Antonius, atque a minutis anguſtiſque concertationibus ad omnem vim varietatemque vos diſſerendi traducendos putavit. Quare non eſt paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui ſcripſerunt de dicendi ratione, arbitrati ſunt, neque Tuſculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut noſtræ pomeridianæ ſeſſionis. Non enim ſolum acuenda nobis, neque procudenda lingua eſt; ſed onerandum complendumque pectus maximarum rerum & plurimarum ſuavitate, copia, varietate. Noſtra eſt enim 31
(ſi modo nos oratores ſumus, ſi in civium 122
diſceptationibus, ſi in periculis, ſi in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes ſumus) noſtra eſt, inquam, omnis iſta prudentiæ doctrinæque poſſeſſio, in quam homines, quaſi caducam atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt, atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eoſque rhetoricos inſcribunt; quaſi non illa ſint propria rhetorum, quæ ab iiſdem de juſtitia, de officio, de civitatibus inſtituendis & regendis, de omni vivendi, denique etiam

123 de naturæ ratione dicuntur. Quæ quoniam jam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, a quibus expilati sumus; dummodo illa ad hanc civilem scientiam, quo pertinent, & quam intuentur, transferamus: neque (ut ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem, sed cum fontes viderimus, quos nisi qui celeriter cognorit, numquam cognoscet omnino, tum, quotiescumque opus erit, ex iis tantum, quantum
124 res petet, hauriamus. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum, & ingeniis, ut res tantas quisquam, nisi monstratas, possit videre: neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, si modo adspexerit. In hoc igitur tanto tam immensoque campo, cum liceat oratori vagari libere, atque, ubicumque constiterit, consistere in suo, facile suppedi-
125 tat omnis apparatus ornatusque dicendi. Rerum enim copia verborum copiam gignit: &, si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, exsistit ex rei natura quidam splendor in verbis. sit modo is, qui dicet aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinaque puerili, & flagret studio, & a natura adjuvetur, & in universorum generum infinitis

disceptationibus exercitatus; ornatissimos scriptores oratoresque ad cognoscendum imitandumque cognorit: nec ille haud sane, quemadmodum verba struat & illuminet, a magistris istis requiret. Ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modo est exercitata, labetur.

Hic Catulus, Dii immortales, inquit, 32
quantam rerum varietatem, quantam vim, 126
quantam copiam, Crasse, complexus es, quantisque ex angustiis oratorem educere ausus es, & in majorum suorum regno collocare! Namque illos veteres doctores auctoresque dicendi nullum genus disputationis a se alienum putasse accepimus, semperque esse in omni orationis ratione versatos. Ex 127
quibus Eleus Hippias, cum Olympiam veniisset, maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus est, cuncta pæne audiente Græcia, nihil esse ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solum has artes, quibus liberales doctrinæ, atque ingenuæ continerentur, geometriam, musicam, litterarum cognitionem, & poëtarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebus publicis dicerentur: sed annulum, quem haberet, pallium, quo

amictus, soccos, quibus indutus esset, se sua
128 manu confeciſse. Scilicet nimis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso est conjectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidem repudiarint. Quid de Prodico Chio? quid de Thrasymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unusquisque plurimum temporibus illis, etiam de
129 natura rerum & disseruit & scripsit. Ipse ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato voluit) philosopho succubuit orator, qui aut non est victus umquam a Socrate, neque sermo ille Platonis verus est: aut, si est victus, eloquentior videlicet fuit, & disertior Socrates, &, ut tu appellas, copiosior & melior orator. Sed hic, in illo ipso Platonis libro, de omni re, quæcumque in disceptationem quæstionemque vocaretur, se copiosissime dicturum esse profitetur; isque princeps ex omnibus ausus est in conventu poscere, qua de re quisque vellet audire: cui tantus honos habitus est a Græcia, soli ut ex omnibus Delphis non inaurata statua, sed aurea sta-
130 tueretur. Atque ii, quos nominavi, multique præterea summi dicendi auctores, uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest,

ita se rem habere, ut tu, Crasse, dicis; oratorisque nomen apud antiquos in Græcia, majore quadam vel copia vel gloria, floruisse. Quo quidem magis dubito, tibine plus laudis, an Græcis vituperationis esse tribuendum statuam, cum tu, in alia lingua ac moribus natus, occupatissima in civitate, vel privatorum negotiis pæne omnibus, vel orbis terræ procuratione, ac summi imperii gubernatione districtus, tantam vim rerum cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ejus, qui consilio & oratione in civitate valeat, scientia atque exercitatione sociaris: illi nati in litteris, ardentesque his studiis, otio vero diffluentes, non modo nihil acquisierint, sed ne relictum quidem, & traditum, & suum conservarint. Tum Crassus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, sed in aliis etiam compluribus, distributione partium ac separatione magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cum esset Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, alios, qui oculis mederentur? num geometriam Euclide aut Archimede, num musicam Damone aut Aristoxeno, num ipsas litteras Aristophane aut Callimacho tractante,

131

132

tam discerptas fuisse, ut nemo genus universum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret?
233 Equidem sæpe hoc audivi de patre & de socero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiæ gloria vellent, omnia, quæ quidem tum hæc civitas posset, solitos esse complecti. Meminerant illi Sex. Aelium, M'. vero Manilium nos etiam vidimus transverso ambulantem foro; quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in solio sedentes domi, sic adibatur, non solum ut de jure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique
234 aut officio, aut negotio referretur. Hæc fuit P. Crassi illius veteris, hæc Ti. Coruncanii, hæc proavi generi mei, Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis atque humanis rebus referretur: iidemque & in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi, & militiæ
235 consilium suum fidemque præstabant. Quid enim M. Catoni, præter hanc politissimam doctrinam transmarinam atque adventiciam,

defuit? num, quia jus civile didicerat, cau-
sas non dicebat? aut quia poterat dicere,
juris scientiam negligebat? At utroque in ge-
nere & laboravit, & præstitit. Num propter
hanc ex privatorum negotiis collectam gra-
tiam tardior in republica capessenda fuit?
nemo apud populum fortior, nemo melior
senator; idem facile optimus imperator: de-
nique nihil in hac civitate temporibus illis
sciri discive potuit, quod ille non cum inve-
stigarit & scierit, tum etiam conscripserit.
Nunc contra plerique ad honores adipiscen- 136
dos & ad rempublicam gerendam nudi ve-
niunt atque inermes; nulla cognitione rerum,
nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit
unus e multis; effert se, si unum aliquid af-
fert, ut bellicam virtutem, aut usum ali-
quem militarem, quæ sane nunc quidem ob-
soleverunt; aut juris scientiam, ne ejus qui-
dem universi; nam pontificium, quod est
conjunctum, nemo discit; aut eloquentiam,
quam in clamore & in verborum cursu posi-
tam putant: omnium vero bonarum artium,
denique virtutum ipsarum societatem cogna-
tionemque non norunt. Sed, ut ad Græcos 34
referam orationem, (quibus carere in hoc 137
quidem sermonis genere non possumus: nam

nam ut virtutis a nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla repetenda;) septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberentur, & vocarentur. Hi omnes, præter Milesium Thalen, civitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cujus eloquentia litteris instructior fuisse traditur, quam Pisistrati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic dispositos dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit,
138 ut litteris doctrinaque præstaret. Quid Pericles? de cujus dicendi copia sic accepimus, ut, cum contra voluntatem Athenienſium loqueretur pro salute patriæ severius, tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus & jucundum videretur: cujus in labris veteres Comici, etiam cum illi male dicerent (quod tum Athenis fieri licebat), leporem habitasse dixerunt, tantamque in eo vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non clamator aliquis ad clepsydram latrare docuerat, sed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excel-

lens, quadraginta annos præfuit Athenis &
urbanis, eodem tempore, & bellicis rebus.
Quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus 139
ſuis quidem non boni, ſed certe docti atque
eloquentes, nonne Socraticis erant diſputa-
tionibus eruditi? Quis Dionem Syracuſium
doctrinis omnibus expolivit? non Plato? at-
que eum idem ille non linguæ ſolum, verum
etiam animi ac virtutis magiſter, ad liberan-
dam patriam impulit, inſtruxit, armavit.
Aliiſne igitur artibus hunc Dionem inſtituit
Plato, aliis Iſocrates clariſſimum virum Ti-
motheum, Cononis, præſtantiſſimi imperatoris, filium, ſummum ipſum imperatorem,
hominemque doctiſſimum? aut aliis Pytha-
goreus ille Lyſis Thebanum Epaminondam,
haud ſcio an ſummum virum unum omnis
Græciæ? aut Xenophon Ageſilaum? aut Phi-
lolaum Archytas Tarentinus? aut ipſe Py-
thagoras totam illam veterem Italiæ Græ-
ciam, quæ quondam magna vocitata eſt?
Equidem non arbitror. Sic enim video, unam 35
quandam omnium rerum, quæ eſſent homi- 140
ne erudito dignæ, atque eo, qui in republica
vellet excellere, fuiſſe doctrinam: quam qui
accepiſſent, ſi iidem ingenio ad pronuntian-
dum valuiſſent, & ſe ad dicendum quoque,

non repugnante natura, dediſſent, eloquen-
141 tia præſtitiſſe. Itaque ipſe Ariſtoteles, cum florere Iſocratem nobilitate diſcipulorum videret, quod ipſe ſuas diſputationes a cauſis forenſibus & civilibus ad inanem ſermonis elegantiam tranſtuliſſet, mutavit repente totam formam prope diſciplinæ ſuæ, verſumque quendam Philoctetæ paullo ſecus dixit. Ille enim *turpe* ſibi ait *eſſe tacere, cum barbaros:* hic autem, *cum Iſocratem pateretur dicere.* Itaque ornavit & illuſtravit doctrinam illam omnem, rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. Neque vero hoc fugit ſapientiſſimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit, a quo eodem ille & agendi ac-
142 ciperet præcepta & loquendi. Nunc, ſi qui volet, eum philoſophum, qui copiam nobis rerum orationiſque tradat, per me appellet oratorem licet; ſive hunc oratorem, quem ego dico ſapientiam junctam habere eloquentiæ, philoſophum appellare malit, non impediam: dummodo hoc conſtet, neque infantiam ejus, qui rem norit, ſed eam explicare dicendo non queat; neque inſcientiam illius, cui res non ſuppetat, verba non deſint, eſſe laudandam: quorum ſi alterum ſit

optan-

optandum, malim equidem indiſertam prudentiam, quam ſtultitiam loquacem. Sin 143
quærimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda eſt. quem ſi patiuntur eundem eſſe philoſophum, ſublata controverſia eſt. ſin eos disjungent; hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto ineſt illorum omnis ſcientia, in philoſophorum autem cognitione non continuo ineſt eloquentia: quæ quamvis contemnatur ab eis, neceſſe eſt tamen aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. Hæc cum Craſſus dixiſſet, parumper & ipſe conticuit, & ceteris ſilentium fuit.

Tum Cotta, Equidem, inquit, Craſſe, 36
non poſſum queri, quod mihi videare aliud 144
quiddam, & non id, quod ſuſceperis, diſputaſſe: plus enim aliquando attulisti, quam tibi eſſet tributum a nobis ac denuntiatum. ſed certe & hæ partes fuerunt tuæ, de illuſtranda oratione ut diceres, & eras ipſe jam ingreſſus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem deſcripſeras: cumque de duabus primis nobis quidem ſatis, ſed, ut ipſe dicebas, celeriter exigueque dixiſſes, duas tibi reliquas feceras, quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte dicere-

345 mus. Quo cum ingressus esses, repente te quasi quidam æstus ingenii tui procul a terra abripuit, atque in altum a conspectu pæne omnium abstraxit. Omnem enim rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti: (neque enim fuit tam exigui temporis) sed, apud hos quid profeceris, nescio; me quidem in Academiam totum compulisti: in qua velim sit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo adspexerit: sed, etiam si est aliquanto spissius, aut si ego sum tardior, profecto numquam conquiescam, neque defatigabor ante, quam illorum ancipites vias rationesque & pro omnibus, & contra omnia disputandi, percepero.

346 Tum Cæsar, Unum, inquit, me ex tuo sermone maxime, Crasse, commovit, quod eum negasti, qui non cito quid didicisset, umquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile periclitari, & aut statim percipere ista, quæ tu verbis ad cœlum extulisti; aut, si non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his nostris possim esse con-
347 tentus. Hic Sulpicius, Ego vero, inquit, Crasse, neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quemquam de-

fidero; vel me licet existimes desperare, ista posse perdiscere, vel, id quod facio, contemnere. Mihi rerum forensium & communium vulgaris hæc cognitio, satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam; ex qua ipsa tamen permulta nescio: quæ tum denique, cum causa aliqua, quæ a me dicenda est, desiderat, quæro. Quamobrem, nisi forte es jam defessus, & si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem splendoremque pertinent: quæ ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem.

Tum Crassus, Pervulgatas res requiris, 37
inquit, & tibi non incognitas, Sulpici. quis 148
enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? sed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breviter exponam tibi: censebo tamen ad eos, qui auctores & inventores sunt harum sane minutarum rerum, revertendum. Omnis igi- 149
tur oratio conficitur ex verbis: quorum primum nobis ratio simpliciter videnda est, deinde conjuncte. nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est; alius, qui ex continuatis conjunctisque constat. Ergo tue-

mur verbis aut iis, quæ propria sunt, & certa quasi vocabula rerum, pæne una nata cum rebus ipsis; aut iis, quæ transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur; aut iis, quæ
150 novamus, & facimus ipsi. In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, ut abjecta atque obsoleta fugiat; lectis, atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam & sonans ineſſe videatur. Sed in hoc verborum genere propriorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus; in quo consuetudo etiam bene loquendi
151 valet plurimum. Etiam hoc, quod vulgo de oratoribus ab imperitis dici solet, *Bonis is verbis*, aut, *Aliquis non bonis utitur*, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur: in quo non magna laus est, vitare vitium, (quamquam id est magnum,) verum hoc quasi solum quoddam atque fundamentum est, verborum usus &
152 copia bonorum. Sed quid ipse ædificet orator, & in quo adjungat artem, id esse a nobis quærendum atque explicandum videtur.

38 Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam atque exornandam orationem: aut inusitatum verbum, aut
153 novatum, aut translatum. Inusitata sunt,

prisca fere ac vetusta, & ab usu quotidiani sermonis jamdiu intermissa, quæ sunt poëtarum licentiæ liberiora, quam nostræ: sed tamen raro habet etiam in oratione poëticum aliquod verbum dignitatem. neque enim illud fugerim dicere, ut Cœlius, *Qua tempestate Poenus in Italiam venit:* nec *prolem*, aut *subolem*, aut *effari*, aut *nuncupari:* aut, ut tu soles, Catule, *non rebar*, aut *opinabar:* & alia multa, quibus loco positis, grandior, atque antiquior oratio sæpe videri solet. No- 154
vantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur ac fiunt, vel conjungendis verbis, ut hæc:

Tum pavor sapientiam omnem mihi exanimato expectorat.

Num non vis hujus me versutiloquas malitias?

videtis enim & *versutiloquas*, & *expectorat*, ex conjunctione facta esse verba, non nata: vel sæpe sine conjunctione [verba novantur], ut, *ille senius;* ut, *Dii genitales;* ut *baccarum ubertate incurvescere.* Tertius ille mo- 155
dus transferendi verbi late patet, quem necessitas genuit, inopia coacta & angustiis; post autem delectatio jucunditasque celebravit. Nam ut vestis frigoris depellendi causa

reperta primo, post adhiberi coepta est ad ornatum etiam corporis & dignitatem: sic verbi translatio instituta est inopiae causa, frequentata delectationis. Nam *gemmare vites, luxuriem esse in herbis, laetas segetes*, etiam rustici dicunt. quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, simi-
156 litudo. Ergo hae translationes, quasi mutuationes sunt, cum, quod non habeas, aliunde sumas. Illae paullo audaciores, quae non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid arcessunt: quarum ego, quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera ponam?
39 Similitudinis est ad verbum unum contracta
157 brevitas, quod verbum in alieno loco, tamquam in suo, positum, si agnoscitur, delectat; si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quae aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia:

Inhorrescit mare,
Tenebrae conduplicantur, noctisque & nimbum occaecat nigror,
Flamma inter nubes coruscat, coelum tonitru contremit,
Grando mista imbri largifluo subita praecipitans cadit:

Undique omnes venti erumpunt, saevi existunt turbines:

Fervit aestu pelagus:

omnia fere, quo essent clariora, translatis per similitudinem verbis dicta sunt: aut quo significetur magis res tota, sive facti alicujus, sive consilii; ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsa indicat,

Quandoquidem iste circumvestit dictis, sepit sedulo.

Nonnumquam etiam brevitas translatione conficitur, ut illud, *Si telum manu fugit.* Imprudentia teli emissi brevius propriis verbis exponi non potuit, quam est uno significata translato. Atque hoc in genere persæpe mihi admirandum videtur, quid sit, quod omnes translatis & alienis magis delectentur verbis, quam propriis, & suis. Nam si res suum nomen & proprium vocabulum non habet, ut *pes* in navi, ut *nexum*, quod per libram agitur, ut in uxore *divortium;* necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. Id accidere credo,

vel quod ingenii ſpecimen eſt quoddam, tranſilire ante pedes poſita, & alia longe repetita ſumere: vel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quæ maxima eſt delectatio: vel quod ſingulis verbis res ac totum ſimile conficitur: vel quod omnis translatio, quæ quidem ſumta ratione eſt, ad ſenſus ipſos admovetur, maxime ocu-
161 lorum, qui eſt ſenſus acerrimus. Nam & *odor* urbanitatis, & *mollitudo* humanitatis, & *murmur* maris, & *dulcedo* orationis, ſunt ducta a ceteris ſenſibus: illa vero oculorum multo acriora, quæ ponunt pæne in conſpectu animi, quæ cernere & videre non poſſumus. Nihil eſt enim in rerum natura, cujus nos non in aliis rebus poſſimus uti vocabulo & nomine. unde enim ſimile duci poteſt, (poteſt autem ex omnibus,) indidem verbum unum, quod ſimilitudinem continet, trans-
162 latum, lumen affert orationi. Quo in genere primum fugienda eſt diſſimilitudo: *Coeli ingentes fornices.* quamvis ſphæram in ſcenam (ut dicitur) attulerit Ennius; tamen in ſphæra fornicis ſimilitudo non poteſt ineſſe.

- - *Vive Ulyſſes, dum licet:*
Oculis poſtremum lumen radiatum rape.

Non dixit, *cape*; non, *pete:* haberet enim

moram ſperantis diutius eſſe ſeſe victurum; ſed *rape*. hoc verbum eſt ad id aptatum, quod ante dixerat, *dum licet*. Deinde videndum eſt, ne longe ſimile ſit ductum. *Syrtim* 41
patrimonii, *ſcopulum* libentius dixerim; *Cha-* 163
rybdim bonorum, *voraginem* potius. facilius enim ad ea, quæ viſa, quam ad illa, quæ audita ſunt, mentis oculi feruntur. Et quoniam hæc vel ſumma laus eſt verbis transferendis, ut ſenſum feriat id, quod translatum ſit; fugienda eſt omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet ſimilitudo. Nolo morte dici Africani 164
caſtratam eſſe rempublicam: nolo *ſtercus curiae* dici Glauciam: quamvis ſit ſimile, tamen eſt in utroque deformis cogitatio ſimilitudinis. Nolo eſſe aut majus, quam res poſtulet, *Tempeſtas commiſſationis*: aut minus, *Commiſſatio tempeſtatis*. Nolo eſſe verbum anguſtius id, quod translatum ſit, quam fuiſſet illud proprium ac ſuum: *Quidnam eſt, obſecro? quid te adiri abnutas?* melius eſſet, *vetas*, *prohibes*, *abſterres*: quoniam ille dixerat, *Illico iſtic*, *ne contagio mea bonis*, *umbrave obſit*. Atque etiam, ſi vereare, ne 165
paullo durior translatio eſſe videatur, mollienda eſt, præpoſito ſæpe verbo: ut ſi olim,

M. Catone mortuo, *pupillum* senatum quis relictum diceret, paullo durius; sin, *ut ita dicam*, *pupillum*, aliquanto mitius. Etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse; atque ut
166 precario, non vi, venisse videatur. Modus autem nullus est florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi. * * * Nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

- - Neque me patiar iterum
Ad unum scopulum & telum classem Achivum offendere.

Atque illud,

Erras, erras: nam exsultantem te, & praefidentem tibi
Repriment validae legum habenae, atque imperii insistent jugo.

167 Sumta re simili, verba ejus rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur.
42 Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ænigmata. Non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est, in continuatione verborum.

Ne illa quidem traductio atque immutatio in verbo quamdam fabricationem habet, sed in oratione:

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro *Afris* est sumta *Africa:* neque factum verbum est, ut, *Mare saxifragis undis:* neque translatum, ut, *Mollitur mare:* sed ornandi causa proprium proprio commutatum. *Desine, Roma, tuos hostes* ... &, *Tectes sunt campi magni* ... Gravis est modus in ornatu orationis & sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt, *Martem belli esse communem; Cererem* pro frugibus; *Liberum* appellare pro vino; *Neptunum* pro mari; *curiam* pro senatu; *campum* pro comitiis; *togam* pro pace; *arma* ac *tela* pro bello: quo item in genere & vir- 163
tutes, & vitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur: *Luxuries* quam in domum irrupit; &, Quo *avaritia* penetravit; aut *Fides* valuit, *Justitia* confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cum inflexo commutatoque verbo res eadem enuntiatur ornatius: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum, ut, pro ædificiis cum *parietes*, aut *tecta* dicimus: aut ex

toto partem, ut, cum unam turmam, *equitatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures,

At Romanus homo, tamen etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat.

aut cum ex pluribus intelligitur unum,

Nos sumus Romani, qui fuimus ante Rudini:

aut quocumque modo, non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est.
43 Abutimur sæpe etiam verbo non tam eleganter,
169 quam in transferendo; sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter: ut cum *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo dicimus. Verum illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda, ac di-
170 cerentur, sunt translata quodam modo. Ita fit, ut omnis singulorum verborum virtus atque laus, tribus exsistat ex rebus: si aut vetustum verbum sit; quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum vel conjunctione, vel novitate; in quo item est auribus consuetudinique parcendum: aut translatum; quod maxime tanquam stellis quibusdam notat & illuminat orationem.

Sequitur continuatio verborum, quæ duas 171
res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam formamque desiderat. Collocationis est componere & struere verba, sic, ut neve asper eorum concursus, neve hiulcus sit; sed quodammodo coagmentatus & lævis. In quo lepide in soceri mei persona lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius,

Quam lepide lexeis compostae! ut tesserulae omnes
Endo pavimento, atque emblemate vermiculato.

Quæ cum dixisset in Albucium illudens, ne a me quidem abstinuit,

Crassum habeo generum, ne rhetoricotero' tu sis.

Quid ergo? iste Crassus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille voluit, & ego vellem, melius aliquanto, quam Albucius. verum in me quidem lusit ille, ut solet. Sed est tamen 172
hæc collocatio conservanda verborum, de qua loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ cohærentem, quæ lenem, quæ æquabiliter fluentem. Id assequemini, si verba extrema cum consequentibus primis ita jun-

getis, ut ne aspere concurrant, neve vastius
44 diducantur. Hanc diligentiam subsequitur
173 modus etiam & forma verborum, quod jam vereor, ne huic Catulo videatur esse puerile. Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est, numeros quosdam, nobis esse adhibendos putaverunt. Interspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque librariorum notis, sed verborum & sententiarum modo interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt; idque princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis atque aurium causa (quemadmodum scribit discipulus ejus Naucrates) numeris
174 adstringeret. Namque hæc duo musici, qui erant quondam iidem poëtæ, machinati ad voluptatem sunt, versum atque cantum, ut & verborum numero, & vocum modo, [delectatione] vincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum conclusionem, quoad orationis severitas pati possit, a poëtica ad eloquentiam
175 traducenda duxerunt. In quo illud est vel maximum, quod versus in oratione si efficitur conjunctione verborum, vitium est; & tamen eam conjunctionem, sicuti versum,

numeroſe cadere & quadrare, & perfici volumus. Neque eſt ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi, ignaroque diſtinguat, quam quod ille rudis incondite fundit, quantum poteſt, & id, quod dicit, ſpiritu, non arte, determinat; orator autem ſic illigat ſententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, & adſtricto & ſoluto. Nam cum vinxit modis & forma, 176
relaxat & liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata ſint quaſi certa aliqua lege verſus, neque ita ſoluta, ut vagentur. Quonam igitur modo tantum munus inſiſte- 45
mus, ut arbitremur nos hanc vim numeroſe dicendi conſequi poſſe? Non eſt res tam difficilis, quam neceſſaria. nihil eſt enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile ſequatur, quocumque ducas, quam oratio. Ex hac verſus, ex eadem diſpares 177
numeri conficiuntur: ex hac hæc etiam ſoluta variis modis, multorumque generum oratio. Non enim ſunt alia fermonis, alia contentionis verba: neque ex alio genere ad uſum quotidianum, alio ad ſcenam pompamque ſumuntur: ſed ea nos cum jacentia ſuſtulimus e medio, ſicut molliſſimam ceram ad noſtrum arbitrium formamus & fingimus.

Itaque tum graves ſumus, tum ſubtiles, tum medium quiddam tenemus: ſic inſtitutam noſtram ſententiam ſequitur orationis genus, idque ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum mutatur & ver-
178 titur. Sed ut in pleriſque rebus incredibiliter hoc natura eſt ipſa fabricata: ſic in oratione, ut ea, quæ maximam utilitatem in ſe continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel ſæpe etiam venuſtatis. Incolumitatis ac ſalutis omnium cauſa videmus hunc ſtatum eſſe hujus totius mundi atque naturæ, rotundum ut cœlum, terraque ut media ſit, eaque ſua vi nutuque teneatur; ſol ut circumferatur, ut accedat ad brumale ſignum, & inde ſenſim aſcendat in diverſam partem; ut luna acceſſu & receſſu ſuo ſolis lumen accipiat; ut eadem ſpatia quinque ſtellæ diſpari motu, curſuque conficiant.
179 Hæc tantam habent vim, ut paullum immutata cohærere non poſſint: tantam pulcritudinem, ut nulla ſpecies ne excogitari quidem poſſit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam ceterarum animantium formam & figuram. nullam partem corporis ſine aliqua neceſſitate affictam, totamque formam quaſi perfectam reperietis arte, non caſu.

casu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conservandamque naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi venusta. Linquamus naturam, artesque videamus. Quid tam in navigio necessarium, quam latera, quam cavernæ, quam prora, quam puppis, quam antemnæ, quam vela, quam mali? quæ tamen hanc habent in specie venustatem, ut non solum salutis, sed etiam voluptatis causa, inventa esse videantur. Columnæ & templa & porticus sustinent: tamen habent non plus utilitatis, quam dignitatis. Capitolii fastigium illud, & ceterarum ædium, non venustas, sed necessitas ipsa fabricata est. Nam cum esset habita ratio, quemadmodum ex utraque tecti parte aliqua delaberetur; utilitatem templi, fastigii dignitas consecuta est: ut, etiamsi in cœlo statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum esse videatur. Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem ac prope necessitatem suavitas quædam & lepos consequatur. Clausulas enim atque interpuncta verborum, animæ intercluſio, atque angustiæ spiritus attulerunt. Id inventum ita est suave,

46 180 181

ut, si cui sit infinitus spiritus datus, tamen eum perpetuare verba nolimus. Id enim auribus nostris gratum est inventum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed
47 etiam facile esse posset. Longissima est igi-
182 tur complexio verborum, quæ volvi uno spiritu potest. Sed hic naturæ modus est, artis alius. nam cum sint numeri plures; jambum & trochæum frequentem segregat ab oratore Aristoteles, Catule, vester, qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem sermonemque nostrum; sed sunt insignes percussiones eorum numerorum, & minuti pedes. Quare primum ad heroum nos dactyli, & anapæsti, & spondei pedem invitat: in quo impune progredi licet duo duntaxat pedes, aut paullo plus, ne plane in versum, aut similitudinem versuum incidamus. Aliæ sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum verborum
183 satis decore cadunt. Probatur autem ab eodem illo maxime pæon; qui est duplex. Nam aut a longa oritur, quam tres breves consequuntur, ut hæc verba, *definite*, *incipite*, *comprimite*; aut a brevibus deinceps tribus, extrema producta, atque longa, sicut illa sunt, *domuerant*, *sonipedes*. Atque illi philosopho

ordiri placet a superiore pæone, posteriore finire. est autem pæon hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius judicium & certius, par fere Cretico, qui est ex longa, & brevi, & longa: ut

Quid petam praesidii, aut exsequar? quove nunc?

A quo numero exorsus est Fannius, *Si, Quirites, minas illius.* Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas vult longa plerumque syllaba terminari. Neque vero hæc tam acrem 48
curam diligentiamque desiderant, quam est 184
illa poëtarum; quos necessitas cogit, & ipsi numeri ac modi, sic verba versu includere, ut nihil sit, ne spiritu quidem minimo, brevius, aut longius, quam necesse est. Liberior est oratio, & plane, ut dicitur, sic & est vere soluta, non ut fugiat tamen, aut erret, sed ut sine vinculis sibi ipsa moderetur. Namque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita atque facta quodammodo, non adstricte, sed remissius numerosam esse oportere. Etenim, 285
sicut ille suspicatur, ex illis modis, quibus hic usitatus versus efficitur, post anapæstus, procerior quidam numerus, effloruit; inde ille licentior & divitior fluxit dithyrambus;

cujus membra & pedes, ut ait idem, sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et, si numerosum est id in omnibus sonis atque vocibus, quod habet quasdam impressiones, & quod metiri possumus intervallis æqualibus; recte genus hoc numerorum, dummodo ne continuum sit, in orationis laude ponetur. Nam si rudis & impolita putanda est illa sine intervallis loquacitas peremnis & profluens, quid est aliud causæ, cur repudietur, nisi quod hominum aures vocem natura modulantur ipsæ? quod fieri, nisi ineſt numerus
186 in voce, non potest. Numerus autem in continuatione nullus est: distinctio, & æqualium, & sæpe variorum intervallorum percussio, numerum conficit; quem in cadentibus guttis, quod intervallis distinguuntur, notare possumus; in amni præcipitante non possumus. Quodsi continuatio verborum hæc soluta, multo est aptior atque jucundior, si est articulis membrisque distincta, quam si continuata ac producta; membra illa modificata esse debebunt: quæ si in extremo breviora sunt, infringitur ille quasi verborum ambitus: sic enim has orationis conversiones Græci nominant. Quare aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema primis,

aut, quod etiam est melius & jucundius, longiora. Atque hæc quidem ab iis philoso- 49
phis, quos tu maxime diligis, Catule, dicta 187
sunt: quod eo sæpius testificor, ut auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam. Quarum tandem? inquit Catulus; aut quid disputatione ista afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius? At enim vereor, in- 188
quit Crassus, ne hæc aut difficiliora istis ad persequendum esse videantur, aut, quia non traduntur in vulgari ista disciplina, nos ea majora, ac difficiliora videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit, Crasse, si aut me, aut horum quemquam putas a te hæc opera quotidiana & pervagata exspectare. Ista, quæ dicis, dici volumus: neque tam dici, quam isto dici modo: neque tibi hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione respondeo. Ego vero, inquit 189
Antonius, inveni tandem, quem negaram in eo, quem scripsi, libello, me inveniisse eloquentem. sed eo te ne laudandi quidem causa interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore verbo uno meo diminueretur. Hanc igitur, Crassus inquit, 190
ad legem cum exercitatione, tum stilo, qui & alia, & hoc maxime ornat ac limat, for-

manda vobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: nec sunt hæc rhythmicorum ac musicorum acerrima norma dirigenda. & efficiendum est illud modo vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne insistat interius, ne excurrat longius: ut membris distinguatur, ut conversiones habeat
191 absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, & quasi conversione verborum, sed sæpe carpenda membris minutioribus oratio est, quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda. Neque vos pæon, aut herous ille conturbet. ipsi occurrent orationi: ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt non vocati. consuetudo modo illa sit scribendi atque dicendi, ut sententiæ verbis finiantur, eorumque verborum junctio nascatur a proceris numeris ac liberis, maxime heroo & pæone posteriore aut cretico, sed varie distincteque considat. Notatur enim maxime similitudo in conquiescendo: &, si primi & postremi illi pedes sunt hac ratione servati, medii possunt latere, modo ne circuitus ipse verborum sit aut brevior, quam aures exspectent, aut longior, quam vires atque ani-
50 ma patiatur. Clausulas autem diligentius
192 etiam servandas esse arbitror, quam supe-

riora, quod in his maxime perfectio atque absolutio judicatur. Nam versus æque prima, & media, & extrema pars attenditur; qui debilitatur, in quacumque sit parte titubatum: in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique. quæ, quoniam apparent & intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum judiciis repudientur, aut aurium satietate. Duo enim aut tres sunt fere extre- 193
mi servandi & notandi pedes, (si modo non breviora & præcisa erunt superiora) quos aut choreos, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in pæone illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari Cretico. Horum vicissitudines efficient, ut neque ii satientur, qui audient, fastidio similitudinis, nec nos id, quod faciemus, opera dedita facere videamur. Quodsi Antipater ille Sido- 194
nius, quem tu probe, Catule, meministi, solitus est versus hexametros aliosque variis modis atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingenioso ac memoris valuit exercitatio, ut, cum se mente ac voluntate conjeciffet in versum, verba sequerentur; quanto id facilius in oratione, exercitatione & consuetudine adhibita, consequemur?

195 Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quædam est vis incredibilisque naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu, sine ulla arte, aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta ac prava, dijudicant: idque cum faciunt in picturis, & in signis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam a natura minus habent instrumenti; tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum, vocumque judicio; quod ea sunt in communibus infixa sensibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit esse
196 expertem. Itaque non solum verbis arte positis moventur omnes, verum etiam numeris ac vocibus. Quotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum ac modorum? At in his si paullum modo offensum est, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? hoc non idem fit in vocibus, ut a multitudine & populo, non modo catervæ atque conventus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes ejician-
51 tur? Mirabile est, cum plurimum in facien-
197 do interfit inter doctum & rudem, quam non multum differat in judicando. Ars enim

cum a natura profecta sit, nisi [natura] moveat ac delectet, nihil sane egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quam numeri atque voces; quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior & cantibus, non neglecta, ut mihi videtur, a Numa, rege doctissimo, majoribusque nostris, ut epularum sollennium fides ac tibiæ, Saliorumque versus indicant; maxime autem a Græcia vetere celebrata. Quibus utinam similibusque de rebus disputari, quam de puerilibus his verborum translationibus maluissetis! Ve- 198
rum, ut in versu vulgus, si est peccatum, videt: sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poëtæ non ignoscit, nobis concedit: tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cum circuitum & quasi orbem verborum conficere non possent, (nam id quidem nuper vel posse, vel audere cœpimus,) terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali, illud, quod aures hominum flagita-

bant, tendebant tamen, ut & illa essent paria, quæ dicerent, & æqualibus interspirationibus uterentur.

52 199 Exposui fere, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar. Dixi enim de singulorum laude verborum, dixi de conjunctione eorum, dixi de numero atque forma. Sed si habitum orationis etiam, & quasi colorem aliquem requiritis, est & plena quædam, sed tamen teres: & tenuis, non sine nervis ac viribus: & ea, quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam venustatis, non fuco illitus, sed sanguine dif-
200 fusus debet color. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est & verbis & sententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis aut palæstra, non solum sibi vitandi aut feriendi rationem esse habendam putant, sed etiam, ut cum venustate moveantur: sic verbis quidem ad aptam compositionem & decentiam, sententiis vero ad gravitatem orationis utatur [ut ii, qui in armorum tracta-
201 tione versantur]. Formantur autem & verba, & sententiæ pæne innumerabiles, quod satis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum & sententiarum hoc inter-

est, quod verborum tollitur, si verba mutaris; sententiarum permanet, quibuscumque verbis uti velis. Quod quidem vos etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumque factis, raro autem etiam pervetustis. In perpetua autem oratione, cum & conjunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda & frequentanda omnis ratio, sententiarum atque verborum. Nam & commoratio unâ 53
in re permultum movet, & illustris explana- 202
tio, rerumque, quasi gerantur, sub adspectum pæne subjectio: quæ & in exponenda re plurimum valet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad amplificandum; ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic contraria sæpe percursio est, & plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio, & distincte concisa brevitas, & extenuatio, & huic adjuncta illusio, a præceptis Cæsaris non abhorrens: & ab re longa degressio; in qua cum fuerit delectatio, tum 203

reditus ad rem aptus & concinnus esse debebit: propositioque, quid ils dicturus, & ab eo, quod est dictum, sejunctio, & reditus ad propositum, & iteratio, & rationis apta conclusio; tum augendi minuendive causa, veritatis superlatio atque trajectio; & rogatio, atque huic finitima quasi percunctatio, expositioque sententiæ suæ; tum illa, quæ maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis, ac significantis, dissimulatio; [quæ est perjucunda, cum in oratione non
204 contentione, sed sermone tractatur:] deinde dubitatio, tum distributio, tum correctio, vel ante, vel postquam dixeris, vel cum aliquid a te ipse rejicias: præmunitio est etiam ad id, quod aggrediare, & trajectio in alium; communicatio, quæ est quasi cum iis ipsis, apud quos dicas, deliberatio; morum ac vitæ imitatio vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maxime,
205 sæpe autem etiam ad commovendos; personarum ficta inductio, vel gravissimum lumen augendi, descriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulsio, ante occupatio; tum duo illa, quæ maxime movent, similitudo & exemplum, digestio, interpellatio, contentio,

reticentia, commendatio, vox quædam libera, atque etiam effrenatio, augendi causa; iracundia, objurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio brevis a proposito, non ut superior illa degressio; purgatio, conciliatio, læsio, optatio, atque exsecratio. His fere luminibus illustrant orationem sententiæ. Orationis autem ipsius, tanquam armorum, 54
est vel ad usum comminatio & quasi petitio, 206
vel ad venustatem ipsa tractatio. Nam & geminatio verborum habet interdum vim; leporem alias, & paullum immutatum verbum atque deflexum; & ejusdem verbi crebra tum a primo repetitio, tum in extremum conversio, & in eadem verba impetus, & concursio, & adjunctio, & progressio; & ejusdem verbi crebrius positi quædam distinctio, & revocatio verbi; & illa, quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædam, & 207
conversio, & verborum concinna transgressio, & contrarium, & dissolutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminutio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum, refertur ad singula, & ad propositum subjecta

ratio, & item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursum alia dubitatio, & improvisum quiddam, & dinumeratio, & alia correctio, & dissipatio, & quod continuatum, & interruptum, & imago, & sibi ipsi responsio, & immutatio, & disjunctio, & ordo, & relatio, & degressio, & circumscri-
208 ptio. Hæc enim sunt fere, atque horum similia, (vel plura etiam esse possunt,) quæ sententiis orationem, verborumque conformationibus illuminent.

55 Quæ quidem te, Crasse, video, inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis effudisse. Ego vero, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ supra dixi, nova vobis esse arbitrabar, sed
209 voluntati vestrum omnium parui. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut brevior essem, qui ipse jam præcipitans, me quoque hæc præcipitem pæne evolvere coëgit. Sed tamen hujus generis demonstratio est, & doctrina ipsa, vulgaris; usus autem, gravissimus, & in hoc toto dicendi studio difficilli-
210 mus. Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, sunt omnes, si non patefacti, at certe commonstrati loci: nunc, quid aptum sit, hoc est, quid maxime deceat in oratione,

videamus. quamquam id quidem perſpicuum
eſt, non omni cauſæ, nec auditori, neque
perſonæ, neque tempori congruere orationis
unum genus. Nam & cauſæ capitis alium 211
quendam verborum ſonum requirunt, alium
rerum privatarum atque parvarum: & aliud
dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud judicia, aliud ſermones, aliud
conſolatio, aliud objurgatio, aliud diſputatio, aliud hiſtoria deſiderat. Refert etiam,
qui audiant, ſenatus, an populus, an judices:
frequentes, an pauci, an ſinguli: & quales
ipſi quoque oratores, qua ſint ætate, honore,
auctoritate, debet videri: tempus pacis an
belli, feſtinationis an otii. Itaque hoc loco 212
nihil ſane eſt, quod præcipi poſſe videatur,
niſi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris, ad id, quod
agimus, accommodatam deligamus. ornamentis iiſdem uti fere licebit, alias contentius, alias ſummiſſius: omnique in re poſſe,
quod deceat, facere, artis & naturæ eſt;
ſcire, quid quandoque deceat, prudentiæ.

Sed hæc ipſa omnia perinde ſunt, ut 56
aguntur. Actio, inquam, in dicendo una 213
dominatur. ſine hac ſummus orator eſſe in
numero nullo poteſt; mediocris, hac inſtru-

ctus, summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur, quid in dicendo esset primum; huic secundas, huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Aeschine dictum videri solet: qui, cum propter ignominiam judicii cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus a Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: qua perlecta, petitum est ab eo postridie, ut legeret illam etiam, quæ erat contra a Demosthene pro Ctesiphonte edita: quam cum suavissima & maxima voce legisset, admirantibus omnibus, Quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum! Ex quo satis significavit, quantum esset in actione, qui orationem eandem aliam esse
414 putaret, actore mutato. Quid fuit in Gracho, quem tu, Catule, melius meministi, quod me puero tantopere ferretur? *Quo me miser conferam? quo vertam? in Capitoliumne? at fratris sanguine redundat. an domum? matremne ut miseram lamentantemque videam & abjectam?* Quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici ut lacrimas tenere non possent. Hæc eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores,

qui

qui sunt veritatis ipsius actores, reliquerunt; imitatores autem veritatis, histriones, occupaverunt. Ac sine dubio in omni re vincit 57
imitationem veritas: sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profecto non egeremus. verum quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda, aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscuretur, ac pæne obruatur, discutienda sunt ea, quæ obscurant, & ea, quæ sunt eminentia & prompta, sumenda. Omnis enim motus 216
animi suum quendam a natura habet vultum, & sonum, & gestum: totumque corpus hominis, & ejus omnis vultus, omnesque voces, ut nervi in fidibus, ita sonant, ut a motu animi quoque sunt pulsæ. Nam voces, ut chordæ sunt intentæ, quæ ad quemque tactum respondeant; acuta, gravis; cita, tarda; magna, parva: quas tamen inter omnes est suo quæque in genere mediocris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera, lene, asperum; contractum, diffusum; continenti spiritu, intermisso: fractum, scissum; flexo sono attenuatum, inflatum. Nullum est enim horum similium generum, 217
quod non arte, ac moderatione tractetur.

Hi sunt actori, ut pictori, expositi ad va-
58 riandum colores. Aliud enim vocis genus iracundia sibi sumat: acutum, incitatum, crebro incidens;

Impius hortatur me frater, ut meos malis
miser
Manderem natos: - - -

& ea, quæ tu dudum, Antoni, protulisti,

Segregare abs te ausus:

&

Ecquis hoc animadvertit? vincite . . .

& Atreus fere totus. Aliud miseratio ac mœror; flexibile, plenum, interruptum, flebili voce;

Quo nunc me vertam? quod iter incipiam
ingredi?
Domum paternamne? anne ad Peliae filias?

& illa,

O pater, a patria, o Priami domus!

& quæ sequuntur,

Haec omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari.

218 Aliud metus; demissum, & hæsitans, & abjectum:

Multi' modis sum circumventus, morbo, ex-
silio, atque inopia:

Tum pavor ſapientiam mihi omnem exanimato expectorat:
Alter terribilem minitatur vitae cruciatum & necem:
Quae nemo eſt tam firmo ingenio, & tanta confidentia,
Quin refugiat timido ſanguen, atque exalbeſcat metu.

Aliud vis; contentum, vehemens, imminens quadam incitatione gravitatis:

Iterum Thyeſtes Atreum attractum advenit:
Iterum jam aggreditur me, & quietum exſuſcitat.
Major mihi moles, majus miſcendum 'ſt malum.
Qui illius acerbum cor contundam & comprimam.

Aliud voluptas; effuſum, lene, tenerum, hi- 219
laratum ac remiſſum:

Sed mihi cum detulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat: cum ſimulabat ſeſe alteri dare,
Tum ad te ludibunda docte & delicate detulit.

Aliud moleſtia; ſine commiſeratione grave quiddam, & uno preſſu, ac ſono obductum,

Qua tempeſtate Paris Helenam innuptis junxit nuptiis,
Ego tum gravida, expletis jam fere ad pariendum menſibus:
Per idem tempus Polydorum Hecuba partu poſtremo parit.

59 Omnes autem hos motus ſubſequi debet ge-
220 ſtus, non hic verba exprimens, ſcenicus, ſed univerſam rem & ſententiam, non demonſtratione, ſed ſignificatione declarans, laterum inflexione hac forti ac virili, non ab ſcena & hiſtrionibus, ſed ab armis, aut etiam a palæſtra. Manus autem minus arguta, digitis ſubſequens verba, non exprimens: brachium procerius projectum, quaſi quoddam telum orationis: ſupploſio pedis in conten-
221 tionibus aut incipiendis, aut finiendis. Sed in ore ſunt omnia. In eo autem ipſo dominatus eſt omnis oculorum: quo melius noſtri illi ſenes, qui perſonatum, ne Roſcium quidem, magnopere laudabant. Animi eſt enim omnis actio, & imago animi vultus eſt, indices oculi. Nam hæc eſt una pars corporis, quæ, quot animi motus ſunt, tot ſignificationes & commutationes poſſit efficere. neque vero eſt quiſquam, qui eadem contuens,

efficiat. Theophraſtus quidem, Tauriſcum quendam, dixit, actorem averſum ſolitum eſſe dicere, qui in agendo, contuens aliquid, pronuntiaret. Quare oculorum eſt magna 222
moderatio. nam oris eſt nimium mutanda ſpecies, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. Oculi ſunt, quorum tum intentione, tum remiſſione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum ſignificemus apte cum genere ipſo orationis. eſt enim actio quaſi ſermo corporis: quo magis menti congruens eſſe debet. Oculos autem natura nobis, ut equo & leoni ſetas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. Quare in hac noſtra actione ſe- 223
cundum vocem vultus valet. is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ ſunt actionis, ineſt quædam vis a natura data. quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maxime commoventur. Verba enim neminem movent, niſi eum, qui ejuſdem linguæ ſocietate conjunctus eſt; ſententiæque ſæpe acutæ non acutorum hominum ſenſus prætervolant: actio, quæ præ ſe motum animi fert, omnes movet: iiſdem enim omnium animi motibus concitantur, &

eos iisdem notis & in aliis agnoscunt, & in
60 se ipsi indicant. Ad actionis autem usum
224 atque laudem, maximam sine dubio partem
vox obtinet: quæ primum est optanda nobis;
deinde, quæcumque erit, ea tuenda. De
quo illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus,
quemadmodum voci serviatur; equidem ma-
gnopere censeo serviendum: sed illud videtur
ab hujus nostri sermonis officio non abhor-
rere, quod, ut dixi paullo ante, plurimis
in rebus quod maxime est utile, id nescio
quo pacto etiam decet maxime. Nam ad vo-
cem obtinendam nihil est utilius, quam cre-
bra mutatio: nihil perniciosius, quam effusa
225 sine intermissione contentio. Quid? ad au-
res nostras, & actionis suavitatem, quid est
vicissitudine, & varietate, & commutatione
aptius? Itaque idem Gracchus, (quod potes
audire, Catule, ex Erycino, cliente tuo, lit-
terato homine, quem servum sibi ille habuit
ad manum,) cum eburneola solitus est ha-
bere fistula, qui staret occulte post ipsum,
cum concionaretur, peritum hominem, qui
inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut
remissum excitaret, aut a contentione revoca-
ret. Audivi mehercule, inquit Catulus, &

sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam & scientiam. Ego vero, inquit Crassus, ac doleo quidem, 226
illos viros in eam fraudem in republica esse delapsos: quamquam ea tela texitur, & ea incitatur in civitate ratio vivendi, ac posteritati ostenditur, ut eorum civium, quos nostri patres non tulerunt, jam similes habere cupiamus. Mitte, obsecro, inquit, Crasse, Julius, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer; cujus ego nondum plane rationem intelligo. In omni voce, in- 61
quit Crassus, est quoddam medium, sed suum 227
cuique voci. hinc gradatim ascendere vocem utile & suave est. Nam a principio clamare, agreste quiddam est, & idem illud ad firmandam est vocem salutare. Deinde est quiddam contentionis extremum, (quod tamen interius est, quam acutissimus clamor,) quo te fistula progredi non sinet, & tamen ab ipsa contentione revocabit. Est item contra quiddam in remissione gravissimum, quoque tanquam sonorum gradibus descenditur. Hæc varietas, & hic per omnes sonos vocis cursus, & se tuebitur, & actioni afferet suavitatem. Sed fistulatorem domi relinquetis, 228

sensum hujus consuetudinis vobiscum ad forum deferetis.

Edidi, quæ potui, non ut volui, sed ut me temporis angustiæ coëgerunt. Scitum est enim, causam conferre in tempus, cum afferre plura, si cupias, non queas. Tu vero, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum judicare, ita divinitus, ut non a Græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse videare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo; ac vellem, ut meus gener, sodalis tuus, Hortensius, affuisset: quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus
229 es, excellentem fore. Et Crassus, Fore dicis? inquit: ego vero esse jam judico, & tum judicavi, cum, me consule, in senatu causam defendit Africæ, nuperque etiam magis, cum pro Bithyniæ rege dixit. Quamobrem recte vides, Catule. nihil enim isti adolescenti neque a natura, neque a doctrina
230 deesse sentio. Quo magis est tibi, Cotta, & tibi, Sulpici, vigilandum ac laborandum, non enim ille mediocris orator vestræ quasi succrescit ætati; sed & ingenio peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia, & me-

moria singulari. cui quamquam faveo, tamen illum ætati suæ præstare cupio; vobis vero illum tanto minorem præcurrere vix honestum est. Sed jam surgamus, inquit, nosque curemus, & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamque laxemus.

ANNOTATIO DE LIBELLIS

HOC VOLVMINE CONTENTIS;

Ex Jo. Alb. Fabricii Bibliotheca Lat. a Jo. Avg. Ernesti auctius edita, tom. 1, lib. 1, c. 8.

Dialogos III de Oratore, *ad Q. Fratrem, ipse Cicero laudare non dubitavit: & est iis nihil excellentius in hoc genere: ad Att. XIII, 19, & Div. I, 9. Top. 25, 26.*

Prima editio facta est in monasterio Sublacensi per Sweinhemium & Panarz 1466 aut 1467, s. ut docet Mermannus Origg. typogr. p. 246. Secuta est altera Romana 1468, per Ulricum Han, de Vienna. Hanc excepit Waldarferiana an. 1470, quae & repetita est 1472. Huic proxima esse videtur Mediolanensis 1477, fol. per Lavagniam. nam ea, quae extat s. l. & a. utrum praecesserit eam, an secuta sit, incertum est. mihi tamen illud placet, sed haec, quae est s. l. & a. correctior est superio-

ribus, quam & Mediolan. in Operibus 1498 plerumque secuta est. De ea vid. & Maittaire T. IV, P. II, p. 750. Exemplum ejus est in Bibliotheca Lipsi. Paullina. Porro 1478 editi sunt Venetiis per Andr. Katharensem, qua usus est Pearcius. Cum Omniboni Comm. rursus 1485, fol. Seculo sequente Lucas Robia *Flor. 1514, 8. ap. Juntas edidit. Basin fecisse videtur textum Mediolanensem 1498 (in Opp.), quem passim tamen mutavit: sed moderatius Aldo, qui eodem anno hos libros inter ceteros rhetoricos edidit. Separatim etiam edidit* Phil. Melanchton *Hagenoae 1525, 8. cum nobis brevibus, &, nescio quis, Lipsiae 1517, f. non certe indoctus vir. Post operae pretium fecit* Jac. Ludov. Strebaeus, *qui hos libros edidit cum docto Commentario Paris. 1540, f. Paucis annis ante 1533 ibidem cum notis ediderat* Audomarus Talaeus, *ut alios obscuros mittamus. Oxonii 1696, 8. edidit hos libros* Thom. Cockmannus, *additis excerptis lectionum e MSS. edd. & notulis: haud paulo melius* Zach. Pearcius, *post Episcopus Oxon. 1716 & iterum 1732, 8. emendato e MSS. & edd. vett. duabus textu, & locis difficilioribus explicatis. Nam* Jac. Prouft *editio in usum Delphini Paris. 1687, 4. repetita etiam Oxon.*

ea vero nihili est. Praeter Strebaeum *etiam alii loca quaedam vel emendare vel explicare instituerunt, ut* Marinus Becichemus Scodrensis, *cujus castigationes exstant in Corpore Basileensi Commentariorum in Ciceronis libros Rhetoricos: correctiones ipsas fere in margine indicavit Ascensius ed. 1511.* Ben. Averanii *Diss. in L. I de Or. in Opp. ejus T II multas res illustrant, quarum in iis mentio est: suntque lectu jucundae & utiles. Locum* de jocis *L. II, 54 separatim illustravit* Adr. Turnebus. *Libertus ejus* M. T. Tiro *collegerat libros III jocorum Ciceronis. Is. Voss. de hist. lat. I, 17. Jonsius de Script. Hist. Phil. III, 17. Multos e Plutarcho, Quintiliano, Macrobio aliisque collegit F. Vavassor de dictione ludicra p. 328, s. adde Passeratii praefationem de ridiculis Ciceronis, & A. Schottum in Cicerone vindicato a calumniis c. 5, 6. Exstat horum librorum versio Italica* Ludovici Dulcis *cum paucis ejus notis, subjectis ad calcem Voluminis, quae lucem vidit Venetiis 1554, 12. Gallica versio Paris. 1673, 8. Anglica auctore G. P. Lond. 1725.*

W 7966

(1/2)

1078

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-774306-p0385-5

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-774306-p0386-1

Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-774306-p0388-2

M. TVLLII CICERONIS OPERA

QVAE SVPERSVNT

OMNIA

SECVNDVM OPTIMAS NOVISSIMASQVE EDITIONES.

VOLVMEN SECVNDVM.

MANNHEMII,

Cura & Sumptibus Societatis literatae

MDCCLXXXIII.

Nunc apud Tobiam Loeffler.

Farbkarte #13 B.I.G.
Blue Cyan Green Yellow Red Magenta White 3/Color Black
Centimetres Inches
Universitäts- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt
urn:nbn:de:gbv:3:1-774306-p0389-1